

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEKÖĞRETİMDE VERGİ EĞİTİMİNİN VERGİ BİLİNCİ
VE VERGİ FARKINDALIĞINA ETKİSİ: BALIKESİR
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGE BARAN

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEKÖĞRETİMDE VERGİ EĞİTİMİNİN VERGİ BİLİNCİ
VE VERGİ FARKINDALIĞINA ETKİSİ: BALIKESİR
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGE BARAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FAZLI YILDIZ

BALIKESİR, 2024

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Maliye Anabilim Dalı'nda 202112537007 numaralı Özge BARAN'ın hazırladığı “Yükseköğretimde Vergi Eğitiminin Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığına Etkisi: Balıkesir Üniversitesi Örneği” konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 09.09.2024 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Mine BİNİŞ

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Fazlı YILDIZ

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÖZEN

İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıpları kabullendiğimi beyan ederim.

...../...../2024

İmza

Özge BARAN

ÖNSÖZ

Vergiler günümüzde devletlerin en önemli gelir kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Vergilerin bu öneminden dolayı devletler vergi gelirlerini sürekli hale getirmek istemektedir. Vergi gelirin sürekli olabilmesi için devlet, bireyleri vergi ödemeye teşvik etmelidir. Bireylerin neden vergi ödediklerini, ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığını ve vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibi olmaları, vergi ödemeye daha istekli hale gelmelerini sağlamaktadır. Çalışmada Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören 448 öğrenci ile yapılan anket çalışması, öğrencilerin vergi bilinçlerini ve vergiye karşı tutumlarını belirleyen faktörler incelenmektedir. Anket çalışmasının temel amacı, öğrencilerin vergi konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlayacak bir vergi dersi alıp almama durumları ile vergi bilinci ve vergiye karşı tutumları arasındaki ilişkiyi anlamaktır. Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi öğrencilerinin vergiye karşı tutumunu ve vergi bilincini etkileyen faktörleri ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, öğrencilerin vergi dersi alıp almama durumları vurgulanarak, vergi bilinci ve vergiye karşı tutumları arasındaki ilişki açıklanmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin vergi bilincini arttırmak ve vergiye karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olmak için öneriler sunulmaktadır.

Tez çalışması boyunca rehberlik eden, değerli yönlendirmeleri, sabrı, deneyimleri ve her daim verdiği destekleri için kıymetli danışmanım Prof. Dr. Fazlı YILDIZ'a içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca tez sürecim boyunca yanımda olan aileme de destekleri için teşekkür ederim.

BALIKESİR, 2024

ÖZGE BARAN

ÖZET

YÜKSEKÖĞRETİMDE VERGİ EĞİTİMİNİN VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ FARKINDALIĞINA ETKİSİ: BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

BARAN, Özge

Yüksek Lisans, Maliye Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fazlı YILDIZ

2024, 112 Sayfa

Günümüzde vergiler, kamu hizmetlerinin finansmanında temel gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Vergiler, geçmişten günümüze kadar gelen süreçte devlet ve bireyler arasında anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu anlaşmazlıkların çözümü kavuşabilmesi için öncelikle bireylerde vergi bilinci ve vergi farkındalığının oluşturulması gerekmektedir. Bireylerin vergiye karşı olan tutum ve davranışları, yükümlü oldukları vergileri tam ve zamanında ödemelerini etkilemektedir. Bu bağlamda bireylerde vergi bilincinin ve vergi farkındalığının oluşması için vergi hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada, Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi bilinçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, araştırma katılımcıların vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi bir vergi eğitimi almalarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarında, öğrencilerin demografik özelliklerine göre vergiye karşı tutum ve davranışlarında farklılıklar görülmektedir. Ayrıca, vergi dersi alan öğrencilerin vergi bilinci ve vergi farkındalıklarının vergi dersi almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Bilinci, Vergi Farkındalığı, Vergiye Uyum, Vergi Eğitimi

ABSTRACT

THE EFFECT OF TAX EDUCATION IN HIGHER EDUCATION ON TAX CONSCIOUSNESS AND TAX AWARENESS: THE CASE OF BALIKESİR UNIVERSITY

BARAN, Özge

Master Thesis, Department of Public Finance

Advisor: Prof. Dr. Fazlı YILDIZ

2024, 112 Pages

Today, taxes are considered as the main source of income in financing public services. Taxes have caused disagreements between the state and individuals from the past to the present. In order to resolve these disagreements, individuals must first develop tax awareness and tax consciousness. Individuals' attitudes and behaviors towards taxes affect their ability to pay the taxes they are liable for in full and on time. In this context, individuals need to be informed about taxes in order to develop tax awareness and tax consciousness. This study aims to determine the factors affecting the tax consciousness of students studying at Balıkesir University. In addition, the research reveals how receiving any tax education that will inform the participants about taxes affects their attitudes and tax consciousness. The research results Show differences in students' attitudes and behaviors towards taxes according to their demographic characteristics. In addition, it was determined that tax awareness and tax consciousness of students who have tax courses are higher than those who do not take tax courses.

Keywords: Tax Awareness, Tax Compliance, Tax Consciousness, Tax Education

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Problemi (Konusu)	3
1.2.Araştırmanın Amacı	3
1.3.Araştırmanın Önemi	4
1.4.Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.6.Tanımlar	5
2. İLGİLİ ALANYAZIN	10
2.1. Kuramsal Çerçeve	10
2.1.1. Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığına İlişkin Genel Bilgiler	11
2.1.2.Vergi Uyum ve Vergi Uyum Modelleri	12
2.1.2.1. Vergi Uyum ve Vergi Uyumsuzluğu	13
2.1.2.2. Vergi Uyum Modelleri.....	14
2.1.2.2.1. Ekonomik Model	14
2.1.2.2.2. Psikolojik ve Davranışsal Model	16
2.1.3. Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler.....	20
2.1.3.1. İçsel Faktörler.....	20
2.1.3.1.1. Demografik Özellikler.....	20
2.1.3.1.2. Vergi Ödeme Gücü	22
2.1.3.1.3. Siyasal İktidarın Kabulü.....	23
2.1.3.1.4. Gelir Düzeyi	23
2.1.3.1.5. Subjektif Vergi Yüğü.....	23
2.1.3.1.6. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyi	24

2.1.3.2. Dışsal Faktörler	24
2.1.3.2.1. Vergi Adaleti	24
2.1.3.2.2. Vergi Mevzuatında Yapılan Değişikliğin Sıklığı	25
2.1.3.2.3. Vergi Oranları.....	25
2.1.3.2.4. Vergi Afları	26
2.1.3.2.5. Vergi Cezalarının Etkinliği	26
2.1.3.2.6. Vergi Denetimlerinin Etkinliği.....	26
2.1.3.2.7. Vergi İdaresinin Etkinliği.....	27
2.1.4. Vergiye Karşı Gösterilen Davranış Biçimleri.....	27
2.1.4.1. Vergiden Kaçınma	28
2.1.4.2. Vergi Kaçakçılığı.....	28
2.1.4.3. Tüketim ve Tasarrufu Azaltma.....	28
2.1.4.4. Üretimi Azaltma	29
2.1.4.5. Yatırımdan Vazgeçme	29
2.1.4.6. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme	29
2.1.4.7. Geç Ödeme	30
2.1.4.8. Vergi Grevi.....	30
2.1.4.9. Vergi Cennetine Yönelme.....	30
2.1.4.10. Vergi Planlaması.....	31
2.1.4.11. Vergi İsyanları	31
2.1.5. Dünyada Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	31
2.1.5.1. Avrupa Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	32
2.1.5.2. Asya Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	33
2.1.5.3. Afrika Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	34
2.1.5.4. Amerika Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	35
2.1.6. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı	36
2.1.6.1. Türkiye’de Vergi Bilincini Geliştirmeye Yönelik Yapılan Faaliyetler	36
2.1.6.1.1. Aile İçi Eğitim.....	37
2.1.6.1.2. Okulda Eğitim.....	37
2.1.6.1.3. Çevresel Faktörler	39
2.1.6.1.4. Kamu Spotları.....	39
2.1.6.1.5. Vergi Haftası Çalışmaları.....	40

2.2. İlgili Araştırmalar	41
2.2.1. Yurt Dışı Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı ile İlgili Literatür	41
2.2.2. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı ile İlgili Literatür.....	48
3. YÖNTEM.....	61
3.1. Araştırmanın Modeli.....	61
3.2. Evren ve Örneklem.....	61
3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri	61
3.4. Verilerin Toplanma Süreci.....	62
3.5. Verilerin Analizi.....	62
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	64
4.1. Frekans Analizi Sonuçları.....	64
4.2. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Cevaplarının Değerlendirilmesi	67
4.3. Öğrencilerin Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Anket Cevaplarının Değerlendirilmesi	70
4.4. Güvenilirlik Analizi Sonuçları	74
4.5. Gruplar Arası Karşılaştırma	75
4.5.1. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarını ve Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Korelasyon Analizi ile Değerlendirilmesi	75
4.5.2. Öğrencilerin Vergi Dersi Alma Durumuna Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi.....	77
4.5.3. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi.....	80
4.5.4. Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi.....	82
4.6. Regresyon Analizi Sonuçları ile Hipotezlerin Değerlendirilmesi.....	86
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
5.1. Sonuç	91
5.2. Öneriler	95
KAYNAKÇA.....	97

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dağılımı.....	64
Tablo 2. Yaş Aralığına Göre Öğrencilerin Dağılımı.....	64
Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	65
Tablo 4. Öğrencilerin Vergi Dersi Alma Durumuna Göre Dağılımı	65
Tablo 5. Öğrencilerin İkamet Ettiği Bölgelere Göre Dağılımı	65
Tablo 6. Öğrencilerin Aylık Ortalama Gelir Durumuna Göre Dağılımı	66
Tablo 7. Öğrencilerin Aylık Harcama Durumlarına Göre Dağılımı	66
Tablo 8. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi	67
Tablo 9. Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi	71
Tablo 10. Güvenilirlik Analizi.....	74
Tablo 11. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Korelasyon Analizi.....	76
Tablo 12. Bağımlı İki Değişken Arasında Korelasyon Analizi	76
Tablo 13. Öğrencilerin Vergi Konusunda Ders Alıp, Almama Durumlarına Göre Dağılımı	77
Tablo 14. Öğrencilerin Vergi Dersi Alıp Almama Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Analizi.....	78
Tablo 15. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı.....	80
Tablo 16. Öğrencilerin Cinsiyet Ayrımı Kapsamında Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	80
Tablo 17. Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı	82
Tablo 18. Varyansların Homojenliği Testi	83
Tablo 19. Anova Testi (Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre)	84
Tablo 20. Çoklu Karşılaştırmalar (Eğitim Durumu)	85
Tablo 21. Regresyon Analizi Sonuçları	86
Tablo 22. Anova Analizi Sonuçları.....	88
Tablo 23. Öğrencilerin Vergi Dersi Alıp Almama Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilinçlerinin Belirlenmesi	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil1.</u> Dünya Ülkelerinde Ortalama Vergi Ahlakı 2005-2008.....	33
<u>Sekil2.</u> Vergiye Gönüllü Uyum ile İlgili Kamu Spotları	40

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
DEİK	:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
GİB	:	Gelir İdaresi Başkanlığı
İKV	:	İktisadi Kalkınma Vakfı
KDV	:	Katma Değer Vergisi
HMB	:	Hazine ve Maliye Bakanlığı
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
VUK	:	Vergi Usul Kanunu

1. GİRİŞ

Vergi, bir devletin temel fonksiyonlarını yerine getirebilmesini sağlayan birincil finansman kaynağıdır. Geçmişten günümüze verginin mali rolü, devletlerin kamu hizmetlerini finanse etme görevini üstlenmesiyle önemli değişikliklere uğramaktadır. İlk çağlarda farklı adlar altında gönüllü olarak toplanan vergiler, zamanla devlet yönetimlerinin değişmesi ve sunulan hizmetlerin gelişmesiyle zorunlu ödemelere dönmektedir. Vergiler her ne kadar toplum ve devlet arasındaki bağı güçlendiren bir araç olsa da çoğu zaman devlet ile bireyler arasında karmaşık bir ilişkiyi temsil etmektedir. Bu ilişki hem ekonomik hem de sosyal boyutlarıyla incelenebilmektedir. Vergi ekonomi ve toplum için önemli bir konudur. Vergi, devletin gelirlerini oluşturan ve ekonomik faaliyetlerini etkileyen temel bir araçtır.

Vergi gelirleri bireylerin eğitim, sağlık, altyapı ihtiyaçlarının sunulmasında kullanılmaktadır. Vergi gelirlerinin toplanma ve dağıtım şeklini belirleyen vergi politikalarıdır. Vergi politikaları devlet tarafından belirlenir ve ekonomideki dengeleri belirleyici ve düzeltici etkisi vardır. Devlet vergi politikalarını belirlerken hem ekonomik büyümeyi hem de toplumun refahını sağlamayı amaçlar. Devlet, vergi politikaları ile toplumun ihtiyaçlarını karşılar ve kamu hizmetlerini sürdürür. Vergi politikalarında yapılan değişiklikler, bireylerin harcamalarını etkilemektedir. Örneğin, bir vergi indirimi ile bireylerin elinde daha fazla gelir kalmasına neden olabilir. Verginin sosyal boyutu incelendiğinde, vergi toplumun genel algısını etkilemektedir. Vergi ödemelerinin düzenli ve istekli olarak yapılması, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlar ve toplumsal refahı artırır. Bu sebeple devletin bireyleri vergi ödemeye teşvik etmesi gerekmektedir. Bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışları vergi ödeme isteklerini etkilemektedir. Devlet öncelikle bireylerin güvenini kazanmalıdır. Bireyler, vergi ödeme konusunda devlete güven duyduklarında vergi ödeme sürecini toplumsal bir sorumluluk olarak benimsemektedirler. Böylece ödemekle yükümlü oldukları vergileri tam ve zamanında öderler.

Bireylerin vergi ödemesi noktasında tutum ve davranışlarını etkileyen bir diğer husus ödedikleri vergiler hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. Bireylerin, vergilendirme konusunda gerekli olan bilgiye sahip olması ve bu bilgiyi kullanabilme becerisine

sahip olmasına vergi bilinci denmektedir. Vergi bilinci oluşan her birey vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki istekliliği artmaktadır. Mükelleflerin yürürlükte olan vergi politikalarını anlamaları, vergi oranlarını bilmeleri ve vergi beyannamelerini doğru şekilde doldurmaları ödedikleri verginin farkında olduklarını göstermektedir. Ödediği verginin nerede kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olan mükellefler vergi ödemelerini zamanında ve doğru şekilde yapmaktadırlar. Bir toplumda vergi bilinci ve vergi farkındalığı oluşan bireylerin fazla olması toplumun genel vergi uyumunu arttırmaktadır. Yani bireylerde vergi bilinci ve vergi farkındalığının oluşturulması vergi ödemeleri noktasında tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu olabilmesi için eğitim faaliyetleri ve bilinçlendirme çalışmaları önemlidir.

Özellikle çalışmanın konusu olan Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi ile ilgili bir eğitim almış olmalarının vergiye karşı tutum ve davranışlarını hangi yönde etkilediği, vergi bilinç ve farkındalıklarının oluşmasına katkısının olup olmadığını belirlemek amacıyla 448 öğrenci ile anket çalışması yapılmaktadır. Öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla 26 adet soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplar ile vergi bilinçleri ve vergi farkındalıkları hakkında yorumlara yer verilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın konusuna, amacına, önemine, varsayımlarına, araştırmadaki sınırlılıklara ve son olarak çalışma konusuna ilişkin temel tanımlara yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, vergi bilinci ve vergi farkındalığı hakkında genel bilgilere, vergi uyumu ve vergi uyum modelleri incelenmektedir. Daha sonra vergi bilincini etkileyen faktörlere ve vergiye karşı davranış biçimlerine yer verilmektedir. Bölümün sonunda Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ve Türkiye'de vergi bilinci ve vergi farkındalığı konusunda yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise araştırmanın modeline, araştırma alanı ve örnekleme, araştırmanın yöntemine, araştırmanın veri toplama sürecine, araştırma hipotezlerine ve analizlere yer verilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören 448 öğrenciye uygulanan anket çalışmasının SPSS Programı aracılığı ile analizlerine yer verilmektedir. Anketten elde edilen verilerin incelenmesinde güvenilirlik analizi, frekans analizi, t testi analizi, anova analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Anket çalışmasına katılan öğrencilerin öncelikle demografik özellikleri ele alınmaktadır.

Daha sonra vergiye karşı tutumlarının ve vergi bilinçlerinin belirlenmesi için vergi ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar dikkate alınmaktadır. Analiz sonuçlarının güvenilirlik testleri ele alınmaktadır. Son olarak öğrencilerin vergi dersi alma durumlarına göre, cinsiyet durumlarına göre, ikamet ettiği bölgelere göre, yaş aralıklarına göre ve eğitim durumlarına göre vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın beşinci bölümünde ise araştırma konusuna ilişkin sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu)

Devletin vergi toplama amacı, bireylere karşı sorumluluklarını yerine getirmektir. Bireylerin vergi ödeme amacı ise devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirmektir. Ancak vergiler, bireylerin harcamalarını kısıtladığından dolayı bireyler tarafından olumsuz bir şekilde algılanabilir. Bu olumsuz tutum ve davranışları engellemek için bireylerde vergi bilinci ve vergi farkındalığı gibi kavramların oluşması oldukça önemlidir. Vergi bilinci ve vergi farkındalığı, sosyal ve ekonomik faktörlerle ilişkilidir. Bireylerin vergiye karşı sergilediği olumlu veya olumsuz davranışlar, psikolojik ve sosyolojik etkenlere bağlı olup bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bireylerin vergi konusunda bilgi sahibi olmaları, vergi ile ilgili mali ve şekli yükümlülüklerinin farkında olmaları ve yerine getirmeleri durumunda vergi bilinçleri oluşur.

Vergi konusunda bilgi sahibi olan bireylerin vergiye karşı tutumları genel anlamda olumlu yöndedir. Bu nedenle vergi eğitimi, bireylerin vergi bilincini ve vergi farkındalığını olumlu yönde etkilemektedir. Bu çalışmanın konusu, gelecekte vergi mükellefi olacak yükseköğretim öğrencilerinden Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi bilincinin oluşmasını ve artmasını etkileyen faktörleri belirlemektir. Ayrıca, öğrencilerin vergi ile ilgili bilgi sahibi olmalarını sağlayacak bir vergi dersi almalarının, vergiye karşı tutumlarını ve vergi farkındalığını nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışma kapsamında Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak vergi dersi alma

durumlarının vergiye karşı tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini ve vergi farkındalıklarının oluşması ve gelişmesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerinde durulmaktadır. Anket çalışmasına katılan 448 öğrencinin demografik özellikleri belirlenip vergi ile ilgili yöneltilen 26 adet soruya verdikleri cevaplar ile vergi dersi alan öğrenciler ve vergi dersi almayan öğrencilerin cevapları karşılaştırılıp vergi dersinin etkisinin sonucuna varılmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre vergi bilincinin ve vergi farkındalığının oluşmasında vergi eğitiminin önemli bir faktör olup olmadığı sonucu üzerinden politika çıkarımlarına ulaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, ortaya çıkacak sonuçların vergi bilinci ve vergi farkındalığına ilişkin oluşturulacak politikalarda politika yapıcılara, uygulayıcılara ve yapılacak ampirik araştırmalara yol gösterici katkılar sunması beklenmektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin demografik özellikleri, vergiye karşı tutumları, davranışları ve vergi farkındalıklarının oluşmasını etkileyen faktörlere yer verilmektedir. Bununla birlikte vergi dersi alan öğrenciler ile almayan öğrencilerin vergi ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar karşılaştırılarak vergi eğitiminin öneminin belirlenmesi hedeflenmektedir. Öğrencilerin demografik özelliklerinin farklı olması vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde etki yaratıp yaratmadığı üzerinde de durulmaktadır. Literatürde öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri ile ilgili daha önce birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın hedef kitlesi Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerini belirlemektir. Bu çalışma hedef kitlesi bakımından diğer çalışmalardan ayrılarak, literatüre katkı sağlamaktadır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımlarından ilki, Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alma durumlarının vergiye karşı tutumlarını etkilemektedir. Araştırmanın ikinci varsayımı ise öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışları demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın son varsayımı öğrencilerin vergi bilincinin

oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin vergi dersi alıp almama durumuna ve demografik faktörlere göre değişkenlik göstermektedir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları, yalnızca Balıkesir Üniversitesi'nde 2022-2023 bahar döneminde eğitim gören öğrencilere yönelik anket uygulaması yapılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar bu öğrenci grubuna özgü olabilir ve genel bir geçerlilik iddiasında bulunulamaz. Araştırma, öğrencilerin vergi eğitimi alıp almadıklarına ve bu eğitimin vergi bilinçleri üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın sonuçları, tüm yükseköğretim öğrencileri için geçerli olmayabilir. Ayrıca araştırma sonuçları, öğrencilerin kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlara dayandığı için öznel yorumlama riskini içermektedir.

1.6. Tanımlar

Vergi: Devletin toplumun ihtiyaçlarını finanse edebilmesi için egemenlik gücüne dayanarak vatandaşlardan gelir düzeyleri oranında karşılıksız ve zorunlu olarak almış olduğu nakdi değerlere vergi denilmektedir (Akdoğan, 2011, s.120). Nadaroğlu'na (1998), “devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan, kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerini gerçekleştirebilmek amacıyla ihtiyaç duydukları finansal harcamaları karşılamak ve hukuka dayalı olmak kaydıyla, hukuki cebir altında, geri vermemek üzere, gerçek kişilerle gerçek olmayan kişilerden aldıkları paradır” şeklinde vergiyi tanımlamıştır (Nadaroğlu, 1998, s. 17). Genel bir tanım olarak diyebiliriz ki vergi, devletin toplumun ihtiyaçlarını finanse edebilmesi için egemenlik gücüne dayanarak vatandaşlardan gelir düzeyleri oranında karşılıksız ve zorunlu olarak almış olduğu nakdi değerlerdir.

Verginin Amaçları: Zaman içinde toplumun gelişmesiyle birlikte ihtiyaçları da artmakta, böylelikle devletinde görevlerinin artmasıyla birlikte genel olarak verginin amaçları da farklılaşmaktadır. Devletin vergi toplamasının asıl amacı kamu hizmetlerini finanse etmesidir. Buna verginin “mali (fiskal) amacı” denilmektedir. Verginin mali amacı dışında “mali olmayan (ekstrafiskal) amaçlar” da vardır. Bunlar ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlarıdır. Verginin büyüme, ekonomik istikrar, kalkınmanın finansmanı olma, kaynak kullanımında etkinliği sağlamak gibi amaçları

verginin ekonomik amaçları, gelir dağılımındaki adaleti sağlama amacı ise verginin sosyal amacı olarak ifade edilmektedir (Nadaroğlu, 1998, s. 232; Şen ve Sağbaş, 2023, s. 68-71).

Vergi Bilinci: Bireylerin vergiye karşı farkındalığı ve ödedikleri vergilerin neden alındığının bilincinde olmalarını ifade eder. Vergi bilinci yalnızca vergi ödemeyi değil, aynı zamanda verginin nerelerde kullanıldığını da denetler. Bireylerin vergi ile ilgili mükellefiyetliklerini yerine getirme istekliliğini ifade eder. Kayıt dışı ekonomiyi azaltmak ve sosyo-ekonomik gelişmeyi desteklemek için oldukça önemli bir kavramdır. Vergi bilinci oluşmuş toplumlarda, devletin halka sunduğu hizmetlerin kalitesi ve kapsamı da artış göstermektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2015, s. 220). Vergi bilinci ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Yapılan farklı tanımlamalar:

Torgler ve Schaltegger (2005) vergi bilincini; “Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlölüklerini yerine getirirken onlar için verginin ne ifade ettiğine ve bunu istekli bir Şekilde yapmaları olarak tanımlamıştır.”

Bağdıgen (2006)’ya göre, vergi bilinci, “Kamu otoritesinin, üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi için vergiye ihtiyaç duyduğundan, vergi toplanmasının haklılığına, elde edilen vergi gelirlerinin toplum ve ölke faydasına kullanılması ve bunun adil olduğuna inanan toplum bireylerinin sahip olduğu maddi değerleri kamu otoritesine aktarması gerektiğine inanılan toplumsal bir görev Őeklinindedir.” (Bağdıgen, 2006, s. 4).

Güner (2008)’e göre, vergi bilinci, “Devletin kamu hizmetlerinin finansmanın sağlamak üzere vatandaşlarının, elde ettiği gelir, kazanç, mal veya mülklerinden kanunlarda belirtilen usul, esas ve oranlara uygun olarak katkıda bulunmaları gerektiğinin farkında olunması, bilinmesi ve hatırlama yeteneğine sahip olmalarıdır.” (Güner, 2008, s. 5).

Sağlam (2013)’e göre vergi bilinci; “devlet tarafından vergi ödemekle zorunlu tutulan mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları olarak tanımlamaktadır. Mükellef vergiyi zorunlu bir görev olarak değil de verginin nerede ve nasıl kullanılacağını bilip istekli bir Şekilde ödemesi mükellefin vergi bilincini yansıtmaktadır.” (Sağlam, 2013, s. 318).

Organ ve Yegen (2013)’e göre vergi bilinci; “Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından vergi gelirlerinin kamu için olan önemini kavramıŐ toplum bireylerinin, vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmedeki istekliliklerinin düzeyidir. Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda bireyler ödedikleri vergilerin kendilerine ne Şekilde döneceğini yani bireyler ödedikleri vergilerin kamu tarafından nerelere harcandığını bilirler ve bunun neticesinde üzerlerine düşen vergi ile ilgili yükümlölüklerini kendilerinden beklenildiği gibi ve içlerinden gelecek yerine getirirler” olarak ifade etmektedir.” (Organ ve Yegen, 2013, s. 243).

Hastuti (2014), vergi bilincini; “Mükelleflerin sorumlu olduğu verginin oranını ve ödeme zamanını bilmesi olarak tanımlamıştır.”

Literatürde de vergi bilinci ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında vergi bilinci kavramı ifade edilirken, bireylerin vergiye karşı farkındalığı ve bireylerin vergiyi neden ödediklerinin ya da verginin bireylerden neden alındığının farkında olmalarına değinilmektedir. Genel olarak vergi bilinci, verginin öneminin farkında olan bireylerin devletin kamusal hizmetleri karşılanabilmesi için vergi ile ilgili mükellefiyetlerini yerine getirmedeki isteklilik düzeyidir. Vergi bilincinin oluşmasında en büyük pay kamu idaresine düşmektedir. Vergi bilinci oluşan bireylerde, vergiye gönüllü uyum kendiliğinden artmakta, aksi durumda ise vergiyi kaçırma, vergiden kaçınma gibi vergiye karşı olumsuz davranışlar ortaya çıkmaktadır (Birinci, 2010, s. 94). Bir toplumda vergi bilincinin oluşturulması, kayıt dışı ekonomiyi önemli oranda azaltmakta ve sosyo-ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. Bireyler ödedikleri vergilerin nasıl kullanıldığını denetlemek için ise vergi tekniğinin açık, şeffaf ve net olması konusunda otoriteye baskı yaparak demokrasinin gelişmesini sağlamış olurlar (Sarı, 2016, s.32).

Vergi Farkındalığı: Vergi farkındalığı, bireylerin vergiye karşı temel bilgilere sahip olmalarını ifade eder. Bu kavram, verginin ne olduğunu, vergi mevzuatının nasıl işlediğini ve vergi ödemenin neden gerektiğini anlamalarını içerir. Vergi farkındalığı, vergi uyumunu etkileyen önemli bir faktördür ve mükelleflerin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmelerine katkı sağlar (Akpınar ve Günay, 2019, s. 180). Vergi farkındalığı kavramı, mükelleflerin verginin özelliklerinin, vergilerin neden ödendiği ve verginin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Vergi farkındalığı kavramı mükelleflerin yalnızca vergi mevzuatı hakkında bilgiye sahip olmaları iken vergi bilinci kavramı ise mükelleflerin ödediği vergilerin harcandığı yerlerin takibini de yapabilmesidir (Akpınar ve Günay, 2019, s. 181).

Mali Psikoloji ve Vergi Psikolojisi: Mali yükümlülüğün bireyler üzerinde bıraktığı etkilerin araştırılması için maliye psikolojisi bilimi geliştirilmiştir. Mali psikoloji geliştirilirken sosyal psikoloji ile bağdaştırılmıştır. Mali psikolojiye göre insanların yaşadıkları alanlar, kültürler elde ettikleri gelirler ve eğitim seviyeleri farklılaştıkça vergiye karşı bakış açıları da farklılaşmaktadır. Mali Psikoloji ile mali araçların bireyler üzerinde bıraktıkları etkiler araştırılmaktadır. Bu yüzden mali psikoloji geniş kapsamlı bir bilim dalı olarak görülmektedir (Dülgeroğlu, 1975, s.

224). Vergi Psikolojisi ise vergilerin ve vergilendirmenin insan üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerini incelemektedir. Bireylerden verginin alınmasından dolayı doğan olumlu veya olumsuz etkilerin araştırılabilmesi için vergi psikolojisi kavramı geliştirilmiştir. Vergi psikolojisi genel olarak vergiyi algılama biçimini ve mükellefler arasındaki farklılıkları ele alır. İnsanların yaşadıkları alanlar, kültürleri, gelir düzeyleri ve eğitim seviyeleri gibi faktörler, vergiye karşı bakış açılarını nasıl etkilediğini araştıran bir alan olarak ele alınmaktadır (Aktan, 2006, s. 167).

Vergi Algısı: İnsanların dış dünyadaki soyut ve somut olan nesnelere ilişki kurması, nesnelere hakkında birtakım yargılarda bulunması, bu nesnelere ilişkin belli bir davranış sergilemesi, bu nesnelere algılamasıyla başlar. Bir insanın bir davranış sergileyebilmesi için önceliği amaçlanan yöndeki alternatifin varlığını bilmesi ve bu alternatif bilgiyi algılamasıdır (İnceoğlu, 2010, s. 67). Vergi algısı, bireylerin vergiye yönelik tutum ve düşüncelerini ifade eder. Bu algı, vergi sistemine, vergi politikalarına, vergi uygulamalarına ve vergi ödemeyi nasıl değerlendirdiğine karşı insanların duygusal tepkilerini içerir. Vergi psikolojisi, vergi algılamasını kapsamaktadır. İnsanların vergiye nasıl baktığı, vergi ödemeyi nasıl değerlendirdiği ve vergi bilincinin nasıl şekillendiği, vergi algısının temel unsurlarıdır. Bireyler alınan vergileri toplum için yararlı bulduklarında vergi algıları da olumlu yönde etkilenecektir. Yalnız vergiyi yararlı bulmadıklarında vergi algıları da olumsuz yönde etkilenecektir. Vergi algısı, toplumun genel bilincini etkilemektedir. Vergi gelirlerinde artışın olması için ve kayıt dışı ekonominin azaltılması için bireylerin vergiyi doğru bir şekilde algılaması gerekmektedir (Sağbaşı ve Başoğlu, 2005, s. 126). Vergi bilincinin oluşabilmesi için insanların küçüklükten itibaren vergi hakkında algı, tutum ve davranışlarının olumlu yönde şekillenmesi gerekmektedir.

Vergi Uyumu: Vergi yasalarına uygun olarak vergi ödeme yükümlülüğünün yerine getirilmesidir. Bu kavram, toplumun ekonomik düzenini ve kamu hizmetlerini finanse etmek için hayati öneme sahiptir. İyi bir vergi uyumu, vergi sisteminin işleyişini güçlendirir ve adil bir gelir dağılımını destekler. Aynı zamanda, vergi mükelleflerinin doğru beyanlarda bulunması, vergi ödemelerini zamanında yapması ve vergi kaçakçılığına karşı yasalara saygı göstermesiyle vergiye uyum sağlar (Nichita vd. 2019, s. 398).

Vergi Uyumsuzluğu: Mükelleflerin, vergi yasalarına uymayarak vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında yerine getirmemesi veya hiç getirmemesi

kavramına vergi uyumsuzluğu denir. Vergisel yükümlülüğün cezai yaptırımlara tabi olacak şekilde bilinçli olarak düşük gösterilmesini içerir. Ancak yanlış bilgi sahibi olma, yanlış anlama veya dalgınlık gibi nedenlerle vergi ödemelerinin düşük gösterilmesi de vergi uyumsuzluğu kapsamına girmektedir (Tunçer, 2005, s. 129).

Vergi Etiği: Etik kavramı, insan davranışlarını değerlendiren ve yönlendiren bir kavramdır. Doğru ve yanlış arasındaki ahlaki değerleri inceleyen bir disiplin kuralıdır. Vergi etiği, bireylerin ve kurumların elde ettikleri gelir veya kazançlarını, herhangi bir baskı veya zorlama olmaksızın, gönüllü bir şekilde, yürürlükte olan yasalara uygun olarak tam ve zamanında ödemeleri konusundaki tutum, inanç ve davranış gibi değerleri içermektedir. Bu kavram, bireylerin içinde bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre şekillenmektedir (Torgler ve Murphy, 2004, s. 4). Ayrıca bireylerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken rasyonel davranışları ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmelerini sağlamaktadır. Literatürde vergi etiği, vergi yükümlülüklerine karşı sorumluluk, dürüstlük ve adil bir yaklaşım sergileme olarak tanımlanır (Torgler ve Schaltegger, 2005'den aktaran Kitapçı, 2013, s. 83).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Devlet, bireylerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kamusal mal ve hizmetler sunmaktadır. Sürekli olarak gelişen ve yenilikçi dünyada bireylerin istek ve ihtiyaçları da artmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için devletin bir finansman kaynağına ihtiyacı vardır. Devletin kamusal mal ve hizmetleri karşılamak için kullandığı en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Vergiler, bireylerden zorunlu olarak alınmaktadır. Bundan dolayı vergiler geçmişten günümüze kadar olan süreçte devlet ve bireyler arasında çatışmaya sebep olmuştur. Devlet vergi alırken sadece kamusal ihtiyaçların karşılanmasını gözetmeksizin alınan bu vergilerin bireyler üzerinde bıraktığı etkileri de dikkate alınmalıdır. Öncelikle bireylerin vergiye karşı tutumlarını olumlu yönde etkileyebilmek için vergiye karşı uyum sağlamaları gerekmektedir. Bireylerin vergiye karşı uyum sağlayabilmeleri için öncelikle vergi bilinci ve vergi farkındalığının oluşması gerekmektedir. Vergi bilinci ve vergi farkındalığı bireylerin vergi yükümlülüklerini gönüllü olarak ve mevzuata uygun şekilde yerine getirmelerinde kritik bir rol oynamaktadır (http-1). Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak vergi bilinci ve vergi farkındalığına ilişkin genel bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra Dünya’da ve Türkiye’de vergi bilincinin gelişmesi için yapılan çalışmalara, gelişim sürecine değinilmektedir. Son olarak Dünya’da ve Türkiye’de vergi bilinci ile ilgili literatür çalışmalarına yer verilmektedir.

2.1. Kuramsal Çerçeve

Günümüzde vergiler, kamusal hizmetlerin neredeyse büyük bir kısmını karşıladığından dolayı devlet için önemli bir gelir niteliğindedir. Devletin sunduğu kamusal hizmetlerin artmasıyla birlikte bireylerin ödeyeceği vergi miktarları da orantılı olarak artmaktadır. Böylece vergiler, bireylerin gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Artan vergi yükünden dolayı gelirlerinde azalma meydana gelen bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında da farklılıklar görülmektedir. Vergilerin bireyler üzerinde bıraktığı psikolojik etkilerin minimum seviyede olabilmesi için bireylerde vergi bilinci ve vergi farkındalığının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bölümde konu ile ilgili yapılan literatür taramasının ardından kuramsal çerçevenin oluşturulması amaçlanmaktadır. Verginin teorik yönü kapsamında vergi uyum

modellerine, vergi bilincini etkileyen faktörlere ve vergiye karşı davranış biçimlerine değinilmektedir. Daha sonra Dünya’da bazı ülkelerde vergi bilinci ve farkındalığı hakkında yapılan çalışmalara ve Türkiye’de vergi bilinci ve vergi farkındalığını geliştirmeye yönelik yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir.

2.1.1. Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığına İlişkin Genel Bilgiler

Vergi, devletin gelirlerini sağlamak için toplumdan topladığı bir kaynaktır. Vergileme, toplumun ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen önemli bir olgudur. Vergi politikalarının tasarlanması ve uygulanması sırasında mükelleflerin psikolojik yaklaşımları ve algıları büyük önem taşır. İşte bu noktada vergi psikolojisi devreye girer. Vergi psikolojisi, mükelleflerin vergiye karşı gösterdiği tepkileri inceleyen bir araştırma alanıdır. Bu tepkiler, vergi bilinci, vergi farkındalığı, vergi ahlakı, vergi kaçakçılığı ve vergi ödeme isteği gibi faktörlerle şekillenir (Çoban ve Sezgin, 2004, s. 777).

Türkiye’de vergi psikolojisi, özellikle son yıllarda giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar vergi bilinci, vergi farkındalığı ve vergi uyumu gibi konuları ele almaktadır. Vergi bilinci, bireylerin vergilendirmenin ve vergi ödemenin önemini anlayıp, ona göre geliştirdikleri algı ve anlam düzeyini ifade eder. Bu kavram yalnızca vergiyi ödemek olarak düşünülmemeli, aynı zamanda mükelleflerin ödediği vergilerin harcandığı yerlerin denetimini de içermektedir. Genel olarak vergi bilinci, verginin önemini farkında olan bireylerin devletin kamusal hizmetlerinin karşılanabilmesi için vergi ile ilgili mükellefiyetlerini yerine getirmedeki isteklilik düzeyini ifade eder. Vergi bilincinin oluşmasında en büyük pay devlete düşmektedir. Vergi bilinci oluşan bireylerde, vergiye gönüllü uyum kendiliğinden artmaktadır. Vergi bilinci oluşmayan bireylerde ise vergiyi kaçırma, vergiden kaçınma gibi olumsuz davranışlar ortaya çıkmaktadır (Birinci, 2010, s. 94).

Vergi farkındalığı, bireylerin vergi sistemi ve vergi politikaları hakkında bilgi sahibi olmaları, vergi yükümlülüklerini anlamaları ve bu konuda bilinçli davranışları anlamına gelir. Bu bilinç hem bireylerin hem de toplumun genel refahını etkiler. Vergi farkındalığı ve vergi bilinci kavramları literatürde sıklıkla birbiriyle karıştırılır. Ancak bu iki kavram arasında net bir ayırım yapmak mümkündür. Vergi farkındalığı yalnızca vergi mevzuatı hakkında bilgi sahibi olmak iken vergi bilinci, ödenen vergilerin

nerelerde kullanıldığını takip etmek olarak bilinmektedir. Vergi bilinci ve vergi farkındalığı kavramlarının anlaşılması, vergi uyumunu arttırmak ve toplumsal refahı sağlamak açısından oldukça önemlidir (Yardımcıoğlu, Akpınar ve Günay, 2015, s. 99).

Vergi bilinci ve vergi farkındalığı, bireylerin vergi ödemeleri ve vergi avantajları konusunda bilinçli kararlar almasına yardımcı olur. Bireylerin vergi ödemesinin toplumun genel çıkarına nasıl hizmet ettiğini anlamalarını sağlar. Vergi farkındalığı, vergi uyumunu artırır; bilinçli bireyler vergi yükümlülüklerini daha istekli ve düzenli bir şekilde yerine getirirler. Vergi bilinci ve vergi farkındalığına sahip olan bireyler, ödedikleri vergilerin nasıl harcandığını sorgularlar ve bu sayede devletin kamu harcamalarını şeffaf ve etkili bir şekilde yapmasına katkı sağlarlar. Bu nedenle vergi bilinci ve vergi farkındalığı toplumun her kesimi tarafından anlaşılmalı ve benimsenmelidir (Sağlam, 2013, s. 318).

2.1.2.Vergi Uyumu ve Vergi Uyum Modelleri

Vergi psikolojisi, vergi sistemlerinin insan davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma alanıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar, vergi bilincini arttırmak ve vergi uyumunu sağlamak açısından önemlidir. Özellikle G. Schmolders ve ekibinin çalışmaları, vergi psikolojisi alanında öncü niteliktedir (Şenyüz, 1995, s. 125). Günümüzde, vergi psikolojisi konusunda dünya genelinde artan bir ilgi ve araştırma faaliyeti gözlenmektedir. Bu çalışmalar, vergi sistemlerinin insan davranışlarına nasıl etki ettiğini anlamamıza katkı sağlamaktadır (Aktan, 2006, s. 124). Vergileme psikolojisinin temel inceleme konularından birisi de vergi uyumudur. Vergi uyumu, mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıkları ile bağlantılıdır. Vergi algılaması, kişilerin vergiye bakış açısını etkilemektedir. Mükelleflerin kişisel özellikleri ve içinde bulunduğu toplumun sosyal, siyasi, ekonomik ve mali özellikleri vergi uyumunu etkilemektedir (İpek ve Kaynar, 2009, s. 117). Mükellefler, vergiyi topluma yararlı bir hizmet olarak görüyorsa, vergiye olumlu bakarlar ve vergiye uyum sağlarlar. Ancak vergiyi zora dayalı bir yük veya ceza olarak algılıyorsa, vergi ödeme isteği azalır ve vergiye uyum sağlamazlar (Yanık ve Doğan, 2022, s. 5). Vergi uyumu, vergi amaçlarının gerçekleşmesi ve vergi gelirlerinin artması için de oldukça önemlidir (İpek ve Kaynar, 2009, s. 119).

2.1.2.1. Vergi Uyumu ve Vergi Uyumsuzluğu

Vergi, kişilerin gelirinde azalmaya neden olması ve zora dayanmasından dolayı genellikle olumsuz bir etki bırakmaktadır. Bireyler gelirlerinin bir miktarını, rızaları dışında devlete vermelerini uygun görmemektedir. Bundan dolayı bireyleri vergi ödemeye gönüllü hale getirmek yani vergiye uyum sağlamalarını sağlamak gerekmektedir (Çataloluk, 2008, s. 225). Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini kendi istekleriyle ve zamanında yerine getirmesini ifade eden kavram vergi uyumudur. Vergi uyumu, bireylerin gönüllü olarak vergi ödemesidir (Taşkın, 2010, s. 68). Vergi uyumu ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Yapılan farklı tanımlamalar:

Schmölders (1951-1952) vergi uyumunu; “Mükelleflerin kamu politikalarından ne kadar memnun olduklarını belirleyen bir kavram olarak tanımlamıştır.”

Alm (1991) vergi uyumunu; “Vergi mükelleflerinin, resmi yasalara uyarak ve mahkeme kararlarına göre toplam gelirlerini, giderlerini ve vergi yüklerini raporlamaları olarak tanımlamıştır.”

Andreoni vd. (1998) vergi uyumunu; “Ekonomide dengenin sağlanabilmesi için vergi mükelleflerinin, ülke yasaları tarafından belirlenen vergi yükümlülüklerine uyma eğilimleri olarak tanımlamıştır.”

James ve Alley’e (2002) vergi uyumunu; “Mükelleflerin vergi yasalarının hem ruhuna hem de metnine uygun olarak, herhangi bir yaptırım uygulanmadan gönüllü olarak hareket etme isteği olarak tanımlamıştır.”

Torgler (2004) vergi uyumunu; “Kamu hizmetleri arasındaki ilişki olarak tanımlamıştır.”

Wenzel (2005) vergi uyumunu, “Vergi sisteminde algılanan adaletsizliklerin, sistemin meşruiyetinin sorgulanması olarak tanımlamıştır. Bu tanım ile mükelleflerin vergi sistemine olan güvenlerinin azalmasına ve vergiye gönüllü uyumlarının düşmesine yol açabileceği vurgulamaktadır.”

Vergi uyumu kavramının tersi olan vergi uyumsuzluğu, mükelleflerin vergiden kaçınmak amacıyla bilerek veya bilmeyerek vergi ile ilgili görevlerini yerine getirmemesi, eksik yerine getirmesi veya zamanında yerine getirmemesi durumunu ifade eder (Kumluca, 2016, s. 200).

Vergi uyumu ve vergi uyumsuzluğu kavramları, verginin ilk ortaya çıkışıyla birlikte gündeme gelen eski bir sorundur. Vergi uyumu, devletlerin mali yapısını sürdürebilmesi için tarih boyunca önemli bir unsur olmuştur. Vergi uyumunun tarihsel

gelişimine bakıldığında; Antik medeniyetlerde vergi toplama önemli bir uygulamaydı. Orta Çağ'da vergiler, lordlar tarafından toplanırdı ve vergi uyumu genellikle zorla sağlanırdı. Sanayi Devrimi ile birlikte vergi sistemleri daha karmaşık hale geldi ve devletler, gelir vergisi gibi yeni vergi türleri geliştirdi. Bugün vergi uyumu, ekonomik, sosyo-psikolojik, politik, etik, yönetsel ve hukuki boyutları olan çok yönlü bir konu haline gelmiştir. Modern devletler, vergi uyumunu artırmak için çeşitli teşvikler ve cezalar kullanmaktadır. Vergi uyumu geçmişten günümüze kadar olan süreçte önemini korumaktadır (Yurdadoğ vd., 2016, s. 807).

Vergiye gönüllü uyumu açıklamak için vergi uyumu modelleri geliştirilmiştir. Literatürde iki temel model öne çıkar: “Ekonomik Model” ve “Psikolojik ve Davranışsal Model” olarak ele alınmaktadır. Bu teoriler, vergi uyumu konusunda farklı açılardan yaklaşarak mükelleflerin vergi davranışlarını anlamamıza katkı sağlamaktadır (Kitapçı, 2013, s. 33).

2.1.2.2. Vergi Uyumu Modelleri

Vergi uyumu, devletlerin vergi toplama süreçlerinde mükelleflerin gönüllü olarak vergi yükümlülüklerini yerine getirmelerini ifade eder. Tarih boyunca, vergi uyumunu sağlamak amacıyla çeşitli modeller ve teoriler geliştirilmiştir. Vergi uyumu modelleri, vergi sistemlerinin işleyişini anlamak ve geliştirmek açısından önemli bir konudur. Bu modeller, mükelleflerin vergi bilincini ve vergi farkındalığını arttırarak, vergiye gönüllü uyumu teşvik etmeyi amaçlar. Bu modeller ekonomik, psikolojik ve davranışsal modeller gibi farklı perspektiflerden ele alınmaktadır (Kitapçı, 2013, s. 34).

2.1.2.2.1. Ekonomik Model

Ekonomik model, vergi uyumu konusundaki ilk teorik yaklaşım olarak bilinmektedir. Ekonomik modeller, vergi uyumunu artırmak için çeşitli stratejiler sunar ve mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını ekonomik teşvikler ve cezalar çerçevesinde analiz eder. Aşağıda bazı ekonomik vergi uyumu modellerine yer verilmektedir (Aktan, 2006, s. 125).

Allingham-Sandmo Modeli: 1972 yılında Allingham ve Sandmo tarafından geliştirilen bu model, vergi uyumu konusunda önemli bir ekonomik modeldir. Bu model, vergi kaçırma davranışını analiz eder (Aktan, 2006 s. 126). Allingham ve Sandmo'nun (1972) modeline göre, vergi kaçakçılığı, riskli bir hisse senedine yapılan yatırımla eşdeğerdir. Vergi yükümlüsü, muhtemel ceza miktarı, denetleme oranı, yakalanma riski gibi faktörleri göz önünde bulundurarak beklenen kişisel faydasını maksimize etmek için vergi kaçırıp kaçırmayacağına karar verir (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004, s. 20). Vergi denetimlerinin yüksek olması ve cezalarında katı kurallarla uygulanmasıyla mükellef vergi kaçakçılığını tercih etmek yerine vergisini tam ve zamanında ödemeyi tercih edebilirler ve böylece vergiye uyum sağlamış olurlar (Aktan, 2006, s. 128).

Aktan (2006), yapmış olduğu çalışmada Allingham ve Sandmo (1972) modelini bireylerin vergi ödeme tercihini, iki oyunculu bir oyun teorisi çerçevesinde ele almıştır. Bu modelde bireylerin ödedikleri vergiler ile devletin sunduğu kamusal hizmetlerden yararlanmaları arasındaki ilişkiler ön planda tutulmuş ve rasyonel tercih modeli kapsamında vergi kaçırma yönelik getirilecek ilave bir ceza miktarının, bireyin vergi kaçırma tercihi üzerindeki caydırıcı etkisi incelenmiştir. İnceleme sonucuna göre; her iki bireyin vergisel yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesiyle optimal durum sağlanmaktadır. Bu durumda devlet gelirleri maksimize edilir ve en yüksek düzeyde kamusal hizmet sunumu gerçekleşir. Vergi cezaları yeterince yüksek ve denetim sıkıysa vergi kaçakçılığının azalabileceği bulguları elde edilmiştir (Aktan, 2006, s. 170).

Bu model, mükelleflerin ceza miktarı ve denetleme oranı gibi faktörleri tam olarak bilemeyeceği eleştirilerine maruz kalmıştır. Ayrıca vergi kaçakçılığının psikolojik maliyetini göz ardı etmesi de eleştirilmiştir (Aktan, 2006, s. 128).

Yüksek Vergi Oranları ve Cezalar: Bu model, vergi oranlarının ve cezaların vergi uyumu üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde inceler. Vergi oranlarının yüksek olması, mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini arttırabilir. Yüksek vergi oranları, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmek yerine, vergi kaçırma yollarını aramalarına neden olabilir. Bu durum, vergi gelirlerinin azalmasına ve vergi kaçırmanın getireceği ağır cezalar ve yaptırımlar nedeniyle, vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyi tercih edebilirler (Yurdadoğ, vd., 2016, s. 810). Cezaların caydırıcılığı, vergi uyumunu arttırmada önemli bir rol oynar. Ancak cezaların aşırı

yüksek olması, mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini sarsabilir. Aşırı yüksek cezalar, mükelleflerin vergi sistemini adil ve şeffaf bulmamalarına neden olabilir. Bu durum, vergi uyumunu olumsuz etkileyebilir ve mükelleflerin vergi kaçırma eğilimini arttırabilir. Bu nedenle, cezaların dengeli bir şekilde uygulanması önemlidir. Vergi oranlarının makul seviyelerde tutulması ve cezaların adil bir şekilde uygulanması, mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini arttırabilir. Bu güven, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini gönüllü olarak yerine getirmelerini teşvik edebilir (Yurdadoğ, vd., 2016, s. 810).

Vergi Denetimlerinin Sıklığı: Vergi denetimlerinin sıklığı, mükelleflerin vergi uyumunu etkileyen önemli bir faktördür. Sık sık yapılan denetimler, vergi kaçırma riskini artırarak bireylerin vergiye uyumunu arttırmaktadır. Etkin bir denetim sistemi, vergi uyumunu arttırmada önemli bir rol oynar (Torgler, 2004, s. 663).

Vergi İndirimleri ve Teşvikler: Vergi indirimleri ve teşvikler, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu arttırmak için kullanılan ekonomik araçlardır. Bu tür teşvikler, bireylerin vergi ödeme isteğini arttırabilir ve vergi uyumunu arttırabilir. Örneğin, belirli bir gelir düzeyinin altındaki bireyler için vergi indirimleri sağlanması, vergi uyumunu arttırabilir (Aktan, 2006, s. 171).

Rasyonel Beklentiler Teorisi: Rasyonel beklentiler teorisinin temelini insan modeli oluşturmaktadır. Bu teoriye göre, insanlar faydalarını maksimize etmek ve maliyetlerini minimize etmek amacıyla davranışlarını şekillendirirler (Saruç, 2015, s. 65). Bu teori, vergi mükelleflerinin vergi kanunlarına uyma veya uymama arasında rasyonel bir tercih yapacaklarını öngörür. Mükellefler, vergi kaçırma veya vergi kanunlarına uygun davranma arasında, beklenen net faydalarını maksimize edecek bir noktada kanuna uyma seviyesini belirlerler. Denetim oranları ve cezalandırılma ihtimali yüksekse, vergi kaçırma eğilimi azalır (Aktan, 2006, s.128). Rasyonel beklentiler teorisine göre bireylerin vergiye gönüllü uyumunu, yakalanma, cezalandırılma riskinin bulunması ve korku gibi faktörler belirlemektedir (Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004, s. 20).

2.1.2.2.2. Psikolojik ve Davranışsal Model

Vergi uyumu konusunda klasik model, bireyleri rasyonel ve ahlaki duygulardan bağımsız karar vericiler olarak ele alır. Ancak gerçek dünyada, denetim

olasılığı ve cezaların vergi uyumu üzerindeki etkisi bu basit modelin ötesine geçer. Psikolojik ve davranışsal model literatürde “tutumusal model” olarak da bilinmektedir. Bu modele göre bireylerin vergi ödeme veya ödememe tercihlerini belirleyen tek faktör bireysel çıkar ve fayda fonksiyonunu maksimize etmek değildir. Bunun yerine, vergi ödeme konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen etkenler arasında psikolojik algılamaları önemli bir rol oynamaktadır (Tunçer, 2002, s. 110). Geleneksel yaklaşımın yetersiz olduğu koşullarda ekonomistler, psikologlar ve diğer sosyal bilimciler, vergi uyumunu etkileyen faktörleri daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye başlamıştır (Tunçer, 2002, s. 110).

Ahlaki duygular teorisi, kişilerin vergi uyumu konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen faktörleri ele alır. Bu faktörler arasında psikolojik algılama, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, kültürel farklılıklar, devlete duyulan güven ve toplumsal normlar yer almaktadır (Tunçer, 2002, s. 111). Vergi uyumu, karmaşık bir yapıya sahip olduğundan dolayı birçok faktörün etkileşimini içerir. Bu nedenle sadece denetim ve cezaları değil, aynı zamanda kişisel, kültürel, psikolojik ve idari faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır (Biberoğlu, 2006, s. 128). Aşağıda psikolojik ve davranışsal vergi uyumu modellerine yer verilmektedir.

Beklenti Teorisi: Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından geliştirilen “Beklenti Teorisi”, mükelleflerin vergi kaçırma riskini nasıl algıladıklarını ve bu algının vergi uyumu üzerindeki etkilerini inceler. Bu teoriye göre, mükellefler vergi kaçırma riskini ve olası cezaları değerlendirerek vergi ödeme kararlarını verirler. Vergi kaçırmanın olası sonuçlarını ve cezaların caydırıcılığını dikkate alarak, vergi uyumunu arttırmak için strateji geliştirilir (Saruç, 2015, s. 64).

Bilişsel Çelişki (Cognitive Dissonance): Bilişsel çelişki teorisi, bireylerin inançları ve davranışları arasında uyumsuzluk olduğunda yaşadıkları rahatsızlığı açıklar. Bu teoriye göre, insanlar inançları ve davranışları arasında tutarlılık sağlamak isterler. Eğer birey, inançlarıyla çelişen bir davranış sergilerse, bu durum rahatsızlık ve stres yaratır. Bu rahatsızlığı azaltmak için bireyler ya inançlarını ya da davranışlarını değiştirme eğilimindedir (Saruç, 2015, s. 55).

Vergi uyumu bağlamında, “Bilişsel Çelişki Teorisi” önemli bir rol oynar. Mükellefler, vergi kaçırmanın etik olmayan bir davranış olduğunu ve topluma zarar verdiğini bilirler. Bu bilgi, onların inanç siteminin bir parçasıdır. Ancak vergi kaçırma

davranışı sergilediklerinde, bu inançlarıyla çelişir. Bu çelişki, mükelleflerde rahatsızlık ve suçluluk duygusu yaratır. Bu rahatsızlık, mükelleflerin vergi uyumunu arttırabilir. Mükellefler, bu rahatsızlığı azaltmak için vergi kaçırma davranışlarını bırakabilir ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmeye daha istekli hale gelebilirler (Saruç, 2015, s. 56). Örneğin bir mükellef vergi kaçırmanın yanlış olduğunu bildiği halde, bu davranışı sergilediğinde, içsel bir çatışma yaşar. Bu çatışma, mükellefin vergi uyumunu arttırmak için davranışlarını değiştirmesine neden olabilir (Saruç, 2015, s. 56).

Sosyal Normlar ve Vergi Ahlakı: Sosyal normlar ve vergi ahlakı, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını şekillendiren kritik unsurlardır. Sosyal normlar, toplumun genelinde kabul gören davranış kalıplarını ve beklentileri ifade eder. Vergi ödeme konusunda, mükellefler çevrelerindeki diğer bireylerin davranışlarını gözlemleyerek kendi davranışlarını belirlerler. Eğer toplumda vergi ödeme yaygın ve kabul gören bir davranışsa, bireyler de vergiye uyum sağlarlar (Biberoğlu, 2006, s. 128).

Vergi ahlakı ise, bireylerin, vergi ödeme konusundaki etik ve ahlaki değerlerini ifade eder. Vergi ahlakı yüksek olan bireyler, vergi ödemeyi bir vatandaşlık görevi ve topluma katkı olarak görürler. Bu bireyler, vergi kaçırmanın yanlış olduğunu ve topluma zarar verdiğinin bilirler. Bu etik ve ahlaki değerler, bireylerin vergi uyumunu arttırmada önemli rol oynar (Yeşilyurt, 2015, s. 38).

Örneğin bir birey, arkadaşlarının ve aile üyelerinin vergi yükümlülüklerini yerine getirdiğini görürse, kendisi de bu davranışı benimsemeye daha yatkın olur. Bu durum sosyal normların ve toplumsal bakışın vergi uyumu üzerindeki etkisini gösterir. Toplumda vergi ödeme bilincinin yüksek olması, bireylerin vergi uyumunu arttırır. Vergi bilinci yüksek olan bireylerin yetiştirilebilmesi için; Vergi idareleri ve hükümetler, sosyal normlar ve vergi ahlakını güçlendirmek için çeşitli stratejiler geliştirebilirler.

Çerçeveleme Etkisi (Framing Effect): Çerçeveleme etkisi, bireylerin kararlarını alırken bilgilerin sunulmuş biçiminden nasıl etkilendiklerini açıklar. Bu etki aynı bilginin farklı şekillerde sunulmasının, bireylerin algılarını ve kararlarını önemli ölçüde değiştirebileceğini gösterir. Vergi uyumu bağlamında, vergi politikalarının ve

cezaların nasıl sunulduğu, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını doğrudan etkileyebilir (Kitapçı, 2016, s. 60).

Vergi politika ve cezaların sunuluş biçimi, mükelleflerin bu politikaları nasıl algıladığını ve bu algıların vergi ödeme davranışlarını nasıl şekillendirdiğini belirler. Örneğin, vergi indirimleri ve teşvikler olumlu bir şekilde sunulduğunda, mükellefler bu teşvikleri daha cazip bulabilir ve vergi yükümlülüklerini yerine getirme konusunda daha istekli olabilir. Bu durum vergi uyumunu arttırmada önemli bir rol oynar (Kitapçı, 2016, s. 61).

Bilgilerin olumlu veya olumsuz bir şekilde çerçevelenmesi, mükelleflerin vergi ödeme kararlarını etkileyebilir. Örneğin, “Vergi ödemeniz durumunda %10 indirim kazanacaksınız” şeklinde olumlu bir çerçeveleme, mükelleflerin vergi ödeme isteğini artırabilir. Buna karşılık “Vergi ödemezseniz %10 ceza ödeyeceksiniz” şeklinde olumsuz bir çerçeveleme, mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarını azaltabilir.

Çerçeveleme etkisi, psikolojik ve sosyal faktörlerle de ilişkilidir. Mükellefler, vergi politikalarının ve cezaların sunuluş biçiminden etkilenerek, vergi ödeme davranışlarını şekillendirirler. Örneğin, vergi indirimlerinin ve teşviklerin topluma katkı sağladığı ve etik bir davranış olduğu vurgulanarak sunulması, mükelleflerin vergi uyumunu arttırabilir. Vergi idareleri çerçeveleme etkisini dikkate alarak vergi politikalarını tasarlayabilirler. Vergi politikalarının ve cezaların sunuluş biçimi, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını olumlu yönde etkileyebilir (Kitapçı, 2016, s. 61).

Bu psikolojik ve davranışsal modeller, vergi uyumunu arttırmak için vergi politikalarının tasarımında önemli bir rol oynar. Vergi idareleri, mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını anlamak ve bu davranışları olumlu yönde etkilemek için bu modellerden yararlanabilirler. Vergi bilinci gelişmiş bireyler, vergi sisteminin önemini ve toplumsal faydalarını kavrayarak, vergi yükümlülüklerini gönüllü olarak yerine getirirler. Bu bilinç, vergiye uyumu arttırmaktadır. Genel olarak bakıldığında, bireylerin vergiye uyum sağlamaları için öncelikle vergi bilinçlerinin oluşması gerekmektedir. Vergi bilinci oluşan bireyler, kendiliğinden vergiye uyum sağlarlar.

2.1.3. Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler

Bireylerin, vergiye karşı tutum ve davranışlarını vergi bilinçleri ve vergi farkındalıkları etkilediği gibi vergi bilinci ve vergi farkındalığını etkileyen faktörlerde vardır. Bireylerin vergiye karşı olan bakış açıları, içinde bulunduğu toplumun ekonomik, sosyal ve psikolojik nedenlere bağlı olduğu gibi vergi bilinci ve vergi farkındalıkları da içinde buldukları duruma göre farklılıklar göstermektedir. Vergi bilincine etki eden faktörler, içsel faktörler ve dışsal faktörler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

2.1.3.1. İçsel Faktörler

Bireylerdeki vergi bilinci ve vergi farkındalığı kavramları şekillenirken bireysel faktörler ön plana çıkmaktadır. Bireysel faktörler, bireyin kendi şahsi bünyesinden kaynaklanan faktörlerdir. Bundan dolayı bireysel faktörler için toplu bir etkiden bahsetmek mümkün değildir. Bu etkiler bireyden bireye farklılık göstermektedir. İçsel faktörler; bireylerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, mesleği vb.), bireylerin vergi ödeme güçleri, bireylerin aile yapıları, bireylerin eğitim seviyeleri, bireylerin devlete olan bağlılıkları, siyasi iktidarı kabul etme durumları ve kamu harcamalarını algılama düzeyleri olarak ele alınmaktadır (Organ ve Yeğen, 2013, s. 244).

2.1.3.1.1. Demografik Özellikler

Bireylerin demografik özellikleri, vergiyi algılamalarında önemli bir rol oynar. Bu özellikler arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve meslekleri yer alır. Bu faktörler bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkiler. Bahsedilen demografik özelliklerin farklılığından dolayı bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarında farklılıklar görülmektedir.

Yaş: Vergi bilincinin oluşumunda yaş faktörü önemli bir rol oynar. İnsanlar yaşamları boyunca gelişim sürecinde olduklarından düşünceleri de değişebilir. Aynı dönemde yaşayan bireyler benzer görüşleri paylaşabilirken, farklı zamanlarda yaşayanlar farklı görüşlere sahip olabilirler. Yapılan çalışmalara bakıldığında, benzer görüşlere sahip olan bireyler kuşaklar arasında gruplandırılmıştır. Bireyler, toplumun

benimsediği ahlaki değerleri yaşları ilerledikçe daha iyi anlar ve bu değerleri anladıkça vergiye karşı tutumları da değişebilir. Bu değişimler bazen olumlu, bazen de olumsuz olabilir. Yaş ve vergi bilinci arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, yaşlı bireylerin gençlere göre daha fazla vergi bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Yaşlı bireyler, risk almaktan kaçınır ve vergi konusunda daha bilgili olabilirler. Vergi demenin sosyal ve siyasi bir sorumluluk olduğunu dşunerek verginin önemini daha iyi kavrarlar. Ayrıca yaşlı bireyler, ödedikleri vergilerin kamu hizmetlerine daha fazla yansıdağını gözlemleyebilirler. Genç bireyler ise bu hizmetlerden daha az faydalanabilirler. Sonuç olarak, yaş faktörü ile vergi bilinci arasında doğru bir ilişki bulunmaktadır (zdemir ve Ayvalı, 2007, s. 51).

Cinsiyet: Vergi bilincinin oluşmasında cinsiyet faktörü de önemlidir. Bireylerin cinsiyetlerinin farklı olması vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Yapılan araştırmalara göre, vergi bilinci açısından kadınların erkeklere göre daha uyumlu olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durum, bazı çalışmalarda kadınların risk alma konusunda daha temkinli olmaları ve erkeklerin daha fazla çalışma alanına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. İstatistiklere dayalı çalışmalarda, kadın bireylerin vergi uyumlarının erkek bireylere kıyasla çok yüksek olduğuna değinilmiştir (Demir, 2008, s. 154).

Medeni Durum: Vergi bilincinin oluşmasında medeni durum faktörü önemlidir. Bireylerin evli veya bekar olma durumları vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Yapılan araştırmalara göre, evli bireyler birlikte vergi beyannameyi düzenlerler, böylece gelirlerini birleştirerek daha avantajlı bir vergi durumu yaratabilirler. Bekar bireyler ise kendi gelirlerini beyan ederler bundan dolayı vergi bilinci açısından evli bireylerin bekar bireylere göre vergiye karşı daha uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca evli bireylerin bekar bireylere göre daha az risk aldığından dolayı vergi ile ilgili yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirdikleri belirlenmiştir (Alkan, 2009, s. 19).

Eğitim Düzeyi: Vergi bilincinin oluşmasında eğitim düzeyi önemli bir faktördür. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli faktörlerden birisi de vatandaşlarının eğitim düzeyidir. Gelişmiş toplumların okuma ve yazma oranlarının yüksek olması, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlara olumlu etki eder. Bireylerin eğitim düzeyleri ile vergi bilinçleri arasında doğru bir orantı vardır. Eğitim seviyeleri arttııkça vergi bilinçleri de artacaktır. Yapılan araştırmalara göre, eğitim düzeyinin vergi

bilincini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Olumlu etki olarak eğitilmiş bireyler vergi mevzuatı ve yönetmelikleri daha iyi anlayabilirler ve bu nedenle vergi kaçırma eğilimleri daha düşüktür. Ancak olumsuz etki olarak, yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler, vergi mevzuatındaki boşluklardan daha fazla haberdar olabilirler ve bu boşlukları olumsuz şekilde kullanabilirler (Demir, 2009, s. 1-10).

Meslek: Vergi bilincinin oluşmasında bireylerin meslekleri önemli bir faktördür. Bireylerin çalıştıkları sektörler göre vergiye karşı tutum ve davranışlarında farklılıklar görülmektedir. Özel sektör ile kamu sektöründe çalışan bireyler karşılaştırıldığında, kamu sektöründe çalışan bireyler daha az vergi kaçırmaktadır. Bireylerin meslekleri farklı olduğundan dolayı gelirleri de farklıdır bundan dolayı ödeyecekleri vergi miktarı da farklılık göstermektedir. İşçi ve işverenin vergi hakkında tutum ve davranışları da farklılık göstermektedir. İşverenlerin işçiye göre vergiden kaçınabilme veya vergi kaçırma fırsatları daha fazladır (Torgler ve Murphy, 2004, s. 313).

2.1.3.1.2. Vergi Ödeme Gücü

Vergi bilincini etkileyen faktörler arasında bireylerin vergi ödeme gücü de bulunmaktadır. Bireyler vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirebilmek için gelir elde etmelidir. Anayasa'nın 73.maddesinde "*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, madde 73) ifadesine yer verilmiştir. Bu nedenle vergilerin ödeme gücüne göre belirlenmesi ve alınması, vergi adaleti açısından büyük önem taşır (Alkan, 2009, s. 20). Yüksek gelirli bireyler, lüks tüketimlerinde tasarruf ederken, düşük gelirli bireyler zorunlu tüketim mallarından tasarruf etmektedirler. Bu durum, aynı vergi yükü altında bile bireyler arasında farklı algılamalara yol açabilir. Yetersiz vergi bilincine sahip bireyler, varlıklarında bir azalma olmasını istemediklerinden dolayı vergilere karşı negatif bir tutum sergileyebilirler. Bu tutumlar, vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve vergi borçlarının zamanında ödenmemesi gibi davranışları tetikler (Şenyüz, 1995, s. 28).

2.1.3.1.3. Siyasal İktidarın Kabulü

Siyasi iktidarların aldığı kararlar, vergi politikalarını ve uygulamalarını doğrudan etkiler ve bu da mükellefleri yakından ilgilendirir (Ağcakaya ve Yıldırım, 2015, s. 88). Vergi yükü, bireylerin mali durumlarını etkileyen önemli bir faktördür ve iktidar partileri vergi düzenlemeleriyle bu yükü azaltmak için çeşitli adımlar atarlar. Ancak bu düzenlemeler, mükellefler arasında farklı tepkilere yol açabilir. Kimi mükellef grupları bu düzenlemeleri olumlu karşılar, bazıları ise eleştirebilir. Bu tepkileri etkileyen faktörlerden biri, siyasi iktidarın bu düzenlemeleri yaparken mükelleflerin desteğini kazanıp kazanmadığıdır (Çiçek ve Uğur, 2018, s. 61). İktidarı destekleyen mükellefler, bu düzenlemeleri savunurken, iktidarı desteklemeyenler ise eleştirebilir. Bu durum, vergiye karşı tutum ve davranışları da etkileyebilir (Tuay ve Güvenç, 2007, s. 25). Örneğin, iktidarın kararlarını benimsemeyen mükellefler vergiden kaçınma veya vergi kaçırma eğiliminde olabilirler (Çataloluk, 2008, s. 219-220).

2.1.3.1.4. Gelir Düzeyi

Vergi sisteminin adaetli olabilmesi için bireylerin ödeme kapasitesini aşmayacak şekilde vergilendirilmesi önemlidir. Özellikle düşük gelirli bireylerin vergilendirilmesi, zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasında bireyleri sınırlamamalı ve gelir düzeylerinde azalışa neden olmamalıdır. Düşük gelirli mükelleflerin adil bir şekilde vergilendirilmemesi, vergi sistemine karşı olumsuz düşüncelere sahip olmalarına sebep olmaktadır (Demir, 2008, s. 73).

2.1.3.1.5. Subjektif Vergi Yükü

Vergilerin bireyler üzerindeki kişisel etkisini ölçmek için subjektif vergi yükü kavramı kullanılır. Bu, bireylerin elde ettikleri gelirlerle doğrudan ilişkilidir ve kişisel algılamalara dayanır. Subjektif vergi yükünün ölçülmesi ve karşılaştırılması zor olsa da, devlet iki temel ilkeyi kullanarak adaetli bir vergi sistemi oluşturmaya çalışır. Bunlardan ilki, “*Faydalanma İlkesi*” diğeri ise “*Ödeme Gücü İlkesidir.*” “*Faydalanma İlkesi*”, bireyler devletin sunmuş olduğu hizmetlerden yararlandıkları kadar vergi öderler. Bu ilkeye göre, vergi ödemeleri, bireylerin devletin sağladığı kamu hizmetlerine katkısına dayanır. İkincisi, “*Ödeme Gücü İlkesi*” ise bireylerin elde

ettikleri gelirlere göre vergilendirilmesini açıklar. Bu iki ilke vergi sisteminin adil ve etkili olmasını sağlamak için bir denge oluşturur (Çiçek vd., 2019, s. 48).

2.1.3.1.6. Kamu Harcamalarının Algılanma Düzeyi

İnsanların yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması önemlidir. Bu ihtiyaçlar sürekli olarak değişip artmaktadır. Devlet bu artan ve değişen ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla belirli mal ve hizmetler sunar (Akdoğan, 1997, s. 49). Vergiler, devletin kamusal mal ve hizmetleri finanse etmek için aldığı kaynaktır. Bu nedenle bazı mükellefler vergilerin kamusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanıldığını düşünerek olumlu bir bakış açısına sahip olabilirler. Ancak bazıları, vergiyi bir yük olarak gördüğünden, tutum ve davranışları olumsuz olmaktadır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005, s. 124).

2.1.3.2. Dışsal Faktörler

Vergi bilinci ve vergi farkındalığı, hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilenir. İçsel faktörler, bireyin kendi bilgi düzeyi, deneyimleri ve değerleri gibi kişisel özelliklerini içerirken, dışsal faktörler ise kişiden kişiye değişmeyen etmenlerdir. Vergi bilincini etkileyen dışsal faktörler; vergi adaleti, vergi mevzuatında yapılan değişikliklerin sıklığı, vergi oranları, vergi afları, vergi cezaların etkinliği, vergi denetimlerinin etkinliği ve vergi idaresinin etkinliği olarak ele alınmıştır. Bu faktörler, vergi sisteminin işleyişini ve mükellef davranışlarını etkileyerek vergi bilincini şekillendirir (Çelik, 2013, s. 55).

2.1.3.2.1. Vergi Adaleti

Vergi adaleti, vergi bilinci açısından son derece önemlidir. Bu kavram, vergi yükünün mükelleflere eşit bir şekilde dağıtılmasını amaçlar. Vergi adaleti ile ilgili Anayasada vergi ödevinin düzenlendiği 73. Maddede “*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, madde 73).” Bu ilke vergi sisteminin adil ve dengeli olmasını sağlamak amacıyla vurgulanmıştır (Güran, 2004, s. 254). Adaletli bir vergi

sistemi oluşturmak için, mükelleflerin ödeme gücüne göre vergilendirilmesi önemlidir. Ancak bazı faktörler, vergi adaletini bozabilir. Örneğin, ağır vergi yükleri, yüksek vergi oranları ve vergi muafiyetleri bu adaleti etkileyebilir. Mükellefler, gelirleriyle orantılı ve hakkaniyetli bir vergi sistemi talep ederler. Vergi sistemi adil olmadığında, mükellefler vergiye karşı olumsuz tepkiler gösterebilirler. Literatürde yapılan çalışmalar, birçok mükellefin vergi sistemindeki uygulamalarda adaletsizlik olduğunu düşündüğünü göstermektedir (Muter, Sakınç ve Çelebi, 1993, s. 21).

2.1.3.2.2. Vergi Mevzuatında Yapılan Değişikliğin Sıklığı

Vergi mevzuatında yapılan değişiklikler, vergi bilincini etkileyen önemli dışsal faktörlerden biridir. Vergi mevzuatında sıklıkla yapılan değişiklikler, mükelleflerin kafasında karışıklığa neden olabilir. Bu karışıklıktan dolayı mükellefin vergi mevzuatına uyumu azalmaktadır ve mükellefler vergi kaçırma yollarına başvururlar. Böylece vergilemede adalet sağlanmamaktadır (Tuncer, 2002, s. 104). Vergi psikolojisi açısından bakıldığında vergi mevzuatının sürekliliği oldukça önemlidir. Bunun sebebi bir verginin uzun süre yürürlükte olması vergiye olan uyumlarını arttırmaktadır. Vergi mevzuatının sürekli olarak değişmesi mükelleflerin vergi ödeme isteklerini azaltmaktadır (Şenyüz, 1995, s. 66-67). Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında bireylerde vergi bilincinin sağlanması için vergi mevzuatının anlaşılır olması ve zorunlu olmadığı sürece sık sık değişiklik yapılmaması gerekir. Böylece bireyler vergi kanunları hakkında daha net bilgilere sahip olacaktır. Sık sık değiştirilen vergi mevzuatı mükelleflere güven vermemekte olup, vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilese bile ülkenin değişen sosyal ve ekonomik şartlarına uyum sağlayan ve dış ülkelerle bağlantıların sağlanabilmesi için vergi mevzuatında değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Önemli olan zorunlu olmadıkça bu değişikliğe gidilmemesidir (Karatoy, 2009, s. 82).

2.1.3.2.3. Vergi Oranları

Vergi oranları, bir ülkenin ekonomisindeki en önemli unsurlardan biridir ve milli gelir üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Mükelleflerin vergi karşısındaki düşüncelerini belirleyen, artan vergi oranları karşısında hissettikleri vergi yüküdür. Artan vergi oranları, mükelleflerin gelirlerinde azalmalara yol açarak vergi ödeme

isteklerini ve davranışlarını olumsuz etkileyebilir. Bu durum, mükelleflerin satın alma gücünde azalmaya neden olur ve vergi bilinç düzeylerini olumsuz yönde etkiler (Biberoğlu, 2006, s. 67).

2.1.3.2.4. Vergi Afları

Vergi afları, vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan yaptırımların kaldırılması amacıyla kullanılan bir araçtır. Bu uygulama, vergi gelirlerini arttırmayı hedeflese de düzenli olarak vergisini tam ve zamanında ödeyen mükellefleri olumsuz etkileyebilir (Eker, 2006, s. 10). Vergi affi düşüncesi, vergilerini düzenli ödeyen mükellefleri vergi ödememeye teşvik edebilir ve bu da vergi uyumunu azaltabilir. Vergi aflarının bireyler açısından yararlı olabilmesi için sürekli olarak uygulanmaması ve anlık olarak yapılmaması gerekmektedir. Vergi aflarına sürekli olarak başvurulması ya da vergi affının çıkacağı bilmesi, mükellefleri vergi suçuna teşvik edeceğinden mükelleflerin vergi bilinç ve algılarını da olumsuz yönde etkileyecektir (Alm vd., 1990, s. 23).

2.1.3.2.5. Vergi Cezalarının Etkinliği

Vergi cezaları, vergi ödemekle yükümlü olan mükelleflerin vergilerini geç ödemeleri veya ödememeleri durumunda uygulanan yaptırımlardır. Bu cezalar, yükümlüler için caydırıcıdır. Vergi suçu işleyenler cezalandırılacağını bilirler ve bu nedenle vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmeye özen gösterirler. Vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefler vergi suçu işlemiş sayılmaktadır, cezai yaptırımın uygulanabilmesi için vergi suçunun denetime tabi tutulması ve açığa çıkarılması gerekmektedir (Kaya, 2018, s. 96). Vergi cezalarının yüksek olması, mükellefleri vergi kanunlarına aykırı suç işleme olasılığını azaltmaktadır ve böylece mükelleflerin vergi bilinci ve vergiye olan uyumları da sağlanmış olacaktır (Ayyıldız, 2014, s. 24).

2.1.3.2.6. Vergi Denetimlerinin Etkinliği

Vergi denetimi, mükelleflerin veya sorumlularının vergi kanunlarına uyup uymadığını araştıran bir faaliyettir. Türk Vergi Hukukunda farklı denetim türleri

bulunmaktadır. Bunlar yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplamayı içerir. Denetimler, vergi idaresine bildirilen durumların doğruluğunu tespit etmek amacıyla kullanılır. Vergi denetimleri, mükelleflerin doğru bilgi verme konusunda titiz davranmalarını sağlar ve vergi kanunlarına uymayanları tespit edip cezalandırır (Wikipedia, 2023). Ancak vergi cezalarının varlığı tek başına yeterli olmayabilir Vergi suçlarının önlenmesi için daha sıkı ve etkin denetimler yapılmalıdır. Bu, mükelleflerin suç işleme eğilimini azaltabilir ve vergi uyumunu arttırabilir (Şahin, 2010, s. 29).

2.1.3.2.7. Vergi İdaresinin Etkinliği

Vergi ödemekle yükümlü olan mükellefin vergiyi beyan etme ve ödeme gibi işlemlerini de vergi idaresi kontrol etmektedir. Vergi idaresi vergi kayıplarını önleyebilmek için mükellefin yaptığı bütün işlemleri yakından takip etmelidir. Sürekli takip halinde olan mükellef, vergi kaçırma eyleminde bulunmayacaktır. Böylece vergi idaresinin etkinliği sağlanmış olur ve vergi cezasının da etkinliği artar (Önder, 2001, s. 2).

2.1.4. Vergiye Karşı Gösterilen Davranış Biçimleri

Vergiler, devletin en önemli gelir kaynaklarından biridir ve birçok ekonomik, mali ve sosyal amaç için kullanılır. Vergilerin karşılıksız olması ve zora dayanması, mükellefler tarafından farklı tepkilerle karşılanabilir. Vergiye karşı gösterilen bu tepkiler, zaman ve toplumun özelliklerine göre değişebilir. Mükelleflerin vergiyi nasıl algıladığı, vergiye gönüllü uyumu ve davranışlarını etkiler. Vergi ödemekle yükümlü olan mükelleflerin gelirlerinde azalmalar olmaktadır, bu azalışlar mükellefleri farklı davranışlar sergilemeye yönlendirir. Vergiye karşı bu davranışlar arasında vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı, tüketimi ve tasarrufu azaltma, üretimi azaltma, yatırımdan vazgeçme, baskı gruplarını harekete geçirme, vergileri geç ödeme, vergi grevine katılma, vergi cennetlerine yönelme, vergi reddi ve vergi isyanları çıkarma gibi farklı tepkiler yer alır (Bayraklı, Sağbaş ve Ural, 2004, s. 199, 200).

2.1.4.1. Vergiden Kaçınma

Vergi borcu, mükellefin vergiyi doğuran bir olaya sebep olmasıyla oluşur. Ancak bazı mükellefler, vergiyi doğuran olaya katılmadan veya kanunlardaki boşluklardan yararlanarak vergiden kaçınabilirler. Vergiden kaçınma, mükelleflerin yasal yolları kullanarak vergi yükümlülüğünü azaltma çabasıdır. Vergi kanunlarına aykırı hareket edilmediği sürece yasal olarak herhangi bir suç veya cezai yaptırım sözü konusu olmamaktadır. Vergiden kaçınma, vergi planlaması olarak da bilinir ve birçok kişi veya işletme tarafından yasal bir strateji olarak kullanılır (Bayraklı, Sağbaş ve Ural, 2004, s. 202).

2.1.4.2. Vergi Kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin vergi borcunun olmasına rağmen bu yükümlülükten kurtulmaya çalıştığı bir davranıştır. Vergiden kaçınma ile karıştırılmamalıdır. Vergiden kaçınan mükellef yasalara uyduğu için herhangi bir suça tabi tutulmazken, vergi kaçakçılığı yapan mükellef yasalara aykırı davrandığı için suçlu kabul edilir. Vergi kaçakçılığı, vergi gelirlerinde ciddi bir azalmaya yol açar ve bütçede açık oluşmasına neden olur. Vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergilemeyen her mükellef vergi kaçakçılığına yönelmektedir. Böylece devlet, vergi oranlarını arttırabilir veya yeniden vergi uygulamalarını hayata geçirebilir (Çelik, 2005, s. 14).

2.1.4.3. Tüketim ve Tasarrufu Azaltma

Vergi yükünün artması ve yeni vergi sistemlerinin devreye girmesi, mükelleflerin gelirlerini ve refah seviyelerini koruma amacıyla bazı ayarlama ve değişikliklere yol açmaktadır (Aktan vd., 2002, s. 128). Bu ayarlama sürecinde, gelir düzeyi yüksek olan bireyler genellikle lüks malların tüketimini kısmak yerine tasarruf sağlamayı tercih ederken, gelir düzeyi düşük olan bireyler zorunlu ihtiyaçlarını azaltmak zorunda kalabilirler. Bu durum, vergi artışlarını daha fazla hissedebilir ve vergiye karşı olumsuz bir tutum geliştirebilir (Oğuz, 2019, s. 73).

2.1.4.4. Üretimi Azaltma

Vergi oranlarının artması, mükelleflerin gelirlerinde ciddi bir azalmaya yol açmaktadır. Geliri düşen mükellefler, tüketimden tasarruf sağladıkları gibi üretim faaliyetlerini de kısımaya başlayabilirler. Bu durum, zaman içinde üretimin azalmasına neden olabilir. Aynı zamanda artan vergi oranları, üretim faaliyetlerini dolaylı olarak etkileyebilir, özellikle üretim girdileri üzerinde etkisi olabilir. Geliri azalan bireylerin alım gücü düşerken, zorunlu ihtiyaçlar dışındaki ürünlere olan talep de azalmaktadır (Kıral, 2018, s. 152). Tüketici artan vergi oranları nedeniyle bu şekilde etkilenirken, üreticiler de artan vergi yükünü üretim maliyetlerine yansıtmaktadırlar. Maliyeti artan ürünlerin satış fiyatları yükseldiğinde talep düşer ve üreticiler kar marjlarını korumak için üretim kapasitelerini azalmaktadır (Kaynar, 2010, s. 30).

2.1.4.5. Yatırımdan Vazgeçme

Vergi oranlarının artması, yatırımcıların kazançlarını büyük ölçüde devlete aktarmalarına neden olur ve bu durum yatırımın karlılığını azaltmaktadır. Geliri düşen bireyler, yeni yatırımlar için risk almaya daha az istekli olabilirler (Muter, Sakınç ve Çelebi, 1993, s. 120). Yatırımcılar, belirli bir maliyetle risk yönetimini gözeterek ürün veya hizmet satın alır. Temel amaçları, kar elde etmektir. Artan vergi oranlarının maliyetleri arttırmamasından dolayı yatırımlardan elde edilen kar payları düştükçe, yatırımcılar risk almaktan kaçınılmaktadırlar (Aktan ve Dileyici, 2006, s. 167).

2.1.4.6. Baskı Gruplarını Harekete Geçirme

Vergi mükelleflerinin vergiye karşı gösterdiği davranışlardan biri, baskı grupları aracılığıyla kanunları etkileyerek vergiden kaçmaya çalışmalarıdır. Bu baskı grupları, işveren kuruluşları, işçi kuruluşları, sendikalar, esnaf, çiftçiler ve dernekler gibi toplulukları içermektedir (Yenigün, 2012, s. 87). Bunlar kendi çıkarlarını gözeterek siyasi kararları ve vergi yasalarının düzenlenmesi sürecinde etkili olmak isterler (Şenyüz, 1995, s. 89-90).

2.1.4.7. Geç Ödeme

Vergi beyannamelerini zamanında veren mükellefler, bazen çeşitli nedenlerle vergilerini kanunun öngördüğü sürede değil de geç ödeyebilir. Geç ödeme durumunda, mükelleflere cezai yaptırım olarak gecikme zammı uygulanır (Akman, 2011, s. 222). Bundan dolayı mükelleflerin ödeyecekleri vergi tutarlarının artmasına neden olur. Gecikme zammı oranları kanunlarla belirlenir ve vergisini tam ve zamanında ödeyen mükelleflerin haklarının ihlal edilmemesi için bu oranların yüksek tutulması gerekmektedir (Çelik, 2002, s. 175).

2.1.4.8. Vergi Grevi

Vergi grevi, bir ülkede uygulanan vergi oranlarının aşırı yüksek olması nedeniyle vatandaşların bu duruma tepki göstermesiyle ortaya çıkan bir eylemdir. Bu tür tepkiler, genellikle vergi yükünün adaletsiz veya aşırı olduğu durumlarda meydana gelmektedir. Vergi grevi, bireylerin ve işletmelerin vergi ödemeyi reddetmesi veya vergi ödemelerini geciktirmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu eylemler, genellikle baskı grupları ve topluluklar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Vergi grevleri, hükümetlerin vergi politikalarını gözden geçirmesi ve daha adil bir vergi sistemi oluşturması için bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tür eylemler, vergi mükelleflerinin seslerini duyurmak ve vergi yükünün hafifletilmesini talep etmek için etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak vergi grevleri aynı zamanda ekonomik istikrarı olumsuz etkilemektedir ve devleti gelir kaybına uğratmaktadır (Temel, 2019, s. 82).

2.1.4.9. Vergi Cennetine Yönelme

Vergi cennetleri, bireylerin yüksek vergi yükünden kaçarak düşük veya hiç vergi almayan ülkelere gitmeleriyle ortaya çıkar. Bu tür ülkeler, genellikle vergi oranlarının çok düşük olduğu veya belirli gelir türlerinden hiç vergi alınmadığı yerlerdir. Bu durum, mükelleflerin vergiden kaçınmasına ve vergi kaybına yol açmaktadır. Vergi cennetlerine yönelmenin birkaç nedeni vardır. İlk olarak bireyler ve işletmeler, daha düşük vergi oranları sayesinde daha fazla net gelir elde etmektedirler. İkinci olarak, bazı vergi cennetleri, finansal gizlilik sunarak mükelleflerin mali durumlarını gizlemelerine olanak tanımaktadır. Vergi cennetleri, mükellefler için

avantajlı olabilirken, devletler için dezavantajlıdır. Öncelikle, vergi gelirlerinde önemli kayıplara yol açmaktadır. Bu durum devletlerin kamu hizmetlerini finanse etme kapasitesini azaltabilir ve bütçe açıklarına neden olabilir. Ayrıca vergi cennetleri, vergi adaletini zedelemektedir çünkü yüksek gelirli bireyler ve büyük şirketler, düşük vergi oranlarından yararlanırken, düşük ve orta gelirli mükellefler daha yüksek vergi oranlarına tabi tutulmaktadır. Vergi cennetlerine yönelme, uluslararası düzeyde de sorunlara yol açmaktadır (Yılmaz, 2018, s. 199).

2.1.4.10. Vergi Planlaması

Vergi planlaması, mükellef ve devlet açısından ele alınır. Mükellefler, vergi mevzuatındaki avantajlardan yararlanarak vergi yüklerini en aza indirme amacıyla vergi planlaması yapar. Devlet ise finansal ihtiyaçlarını en uygun kaynaklardan karşılamak için vergi planlaması yapar (Bahçe ve Gümüş, 2017, s. 2).

2.1.4.11. Vergi İsyanları

Vergi isyanları, mükelleflerin vergi ödemeye karşı sorumluluklarını yerine getirmemek amacıyla bir topluluk olarak vergiye karşı direniş göstermeleridir. Bu isyanlar, vergileme yetkisinin kötüye kullanılması nedeniyle tarihsel süreçte birçok ülkede görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde de vergi politikalarının halk üzerindeki etkisini göstermek amacıyla vergiye karşı çeşitli isyanlar yaşanmıştır (Özkanca Andıç ve Erasa Akça, 2019, s. 303).

2.1.5. Dünyada Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

Vergi bilinci ve vergi farkındalığı, bir ülkeden diğerine farklılık gösterebilir. Bu farklılığın sebebi ülkelerin kültürel farklılıkları, ülkedeki demografik faktörlerin farklı olması, güven ve ulusal onur unsurlarıdır (Gülşen, 2021, s. 23). Bu bölümde Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika gibi çeşitli ülkelerin vergi bilinçleri ve vergi bilincine yönelik yapmış oldukları çalışmalar ele alınmıştır.

2.1.5.1. Avrupa Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

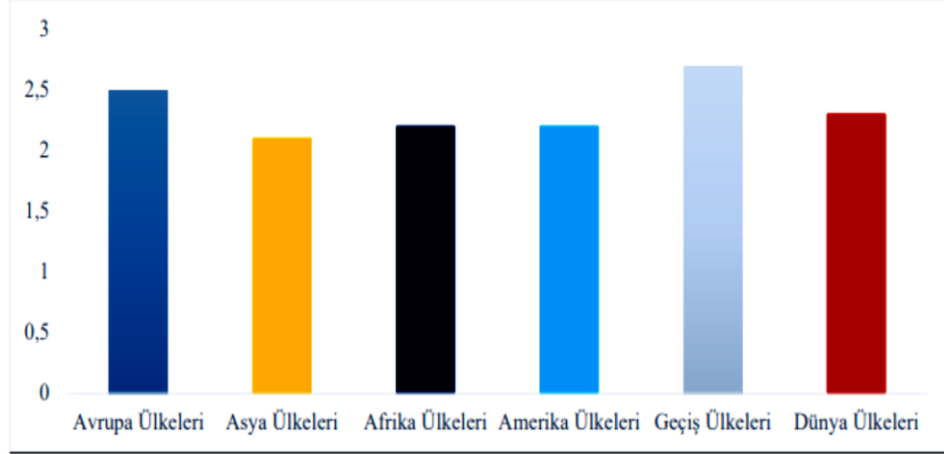
Avrupa Birliği (AB), kendi belirlediği hukuk kurallarıyla diğer uluslararası birliklerden ayrılır. AB üye devletleri, aynı hukuk kurallarını uygular ve vergi politikalarını kendi yaşam standartlarına göre belirler. Vergilendirmeye ilişkin kararlar oybirliğiyle alınır ve katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları en aza indirgenerek uygulanır. Gelir vergisi ise üye devletlerin kendi koşullarına göre düzenlenir. Enerji vergilendirmesi ise ortak kurallara tabidir (İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], 2023).

Vergi bilincini arttırmak için doğrudan demokratik katılım önemi büyüktür. İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde önemli kararlar genellikle doğrudan demokratik katılımı alınır. Bireylerin bu kararları kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda alması, vergi bilincini uyandırabilir. İsviçre'nin kültürel çeşitliliği de bireylerin vergi bilincini ve farkındalığını etkiler (Yurdakul, 2013, s. 160-167). Literatürde yapılan çalışmalarda, bireylerin vergi ahlaklarının, vergi bilincini yansıttığı ve ahlakının ölçülmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu ölçümde Dünya Değerler Anketi verileri birçok çalışmada kullanılmaktadır (Gülşen, 2021, s. 37).

Kumbaşı'nın (2016, s. 68), yapmış olduğu çalışmada 2005-2008 yılları arasında Dünya Değerler Anketi verileri ile ülkelerin vergi ahlakı ortalama düzeylerine değinilmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki grafikte:

“Dünya Değerleme Anketi verilerinden “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan “asla kabul edilemez” cevabının yüzdesine göre belirlenip vergi ahlakı seviyesi tespit edilmiştir. Tablo ve grafiklerde vergi ahlakı değerlerinin 1'e yaklaşması yüksek vergi ahlakı düzeyini göstermektedir. Tablolarda bulunan diğer göstere ise “Vergi Kaçağının Asla Doğru Değildir” ibaresi olup bu görüşe katılan kişilerin yüzdesi gösterilmektedir.”

Aşağıdaki grafikte Dünya Değerler Anketi verilerine yer verilmektedir.

Şekil 1. Dünya Ülkelerinde Ortalama Vergi Ahlakı 2005-2008

Kaynak: “Grafikte yer alan veriler, Dünya Değerler Anketi internet sitesinden (<http://www.worldvaluessurvey.org>, Erişim Tarihi: 05.04.2022) tarafımda derlenmiştir.”

Yukarıdaki şekle göre Avrupa ülkelerinin vergi ahlakı düzeyinin, diğer dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Avrupa’daki vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusundaki tutumlarının, diğer bölgelerdeki mükelleflerden daha olumsuz olduğunu göstermektedir. Vergi ahlakı, bireylerin ve işletmelerin vergi ödeme konusundaki dürüstlük ve sorumluluk düzeyini ifade etmektedir. Avrupa’da vergi ahlakının düşük olması, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma gibi olumsuz davranışların daha yaygın olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum ise vergi gelirlerinin azalmasına ve kamu hizmetlerinin finansmanında zorluklara yol açmaktadır (Kumbaşlı, 2016, s. 68).

2.1.5.2. Asya Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

Asya ülkelerinden dünyanın ikinci en büyük ekonomisi konumunda bulunan Çin’in vergi sistemine bakıldığında, Çin’de son yıllarda ekonomik ve vergisel açıdan çok sayıda reformlar yapılmıştır. Son yıllarda yapılan reform hareketleri ile ülkenin hem gelirleri artmış hem de halkın refah seviyesi ve gelir düzeyi de artmıştır. Vergiler Çin’in en önemli mali gelir kaynağıdır. 2004 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Vergi İdaresi, vergi mükelleflerinin uyumunu kolaylaştırmak için “Bahar Esintisi Projesi’ni” başlatmıştır. Bu projenin asıl amacı mükelleflerin vergiye olan uyumunu arttırmaktır. Bireylerin Çin bireysel gelir vergisine tabi tutulabilmesi için Çin’de

ikametgâhının sürekliliğine bakılmaksızın bir yıl içerisinde 183 gün veya daha fazla kalmış olmasına bakılmaktadır. Bu şekilde yaşayan bireyler dünyada var olan bütün gelirleri üzerinden Çin gelir vergisine tabi tutulurlar. Çin’de gelir vergileri artan oranlı tarifelerden oluşmasına rağmen ülkemize göre daha düşük oranlı olduğu görülmektedir. Vergi oranlarının düşük olması bireylerin vergiye olan uyumunu ve vergi bilincini arttırmaktadır. Çin’deki katma değer vergisine bakıldığında da yıllara göre bu oran sürekli olarak düşürülmeye çalışılmıştır (Yılmaz, 2020, s. 41).

Yukarıdaki şekle göre, Asya ülkelerinde vergi ahlakının en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında, kamu hizmetlerinin vatandaşları tatmin etmesi, bireylerin kamu hizmetlerinden memnun olması ve bu memnuniyetin devlete olan güveni artırması yer almaktadır. Ayrıca adil bir hükümet sisteminin uygulanması da vergi ahlakının yüksek olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, Asya ülkelerinde vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusundaki sorumluluk ve dürüstlük düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir (Kumbaşlı, 2016, s. 70-71).

2.1.5.3. Afrika Ülkelerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

Güney Afrika Cumhuriyeti, iki meclisli parlamentoya sahip bir anayasal demokrasi ile yönetilmektedir. Ülkede yargı tamamen bağımsızdır. Güney Afrika’da yaşayan insanların büyük bir kısmı yoksullukla mücadele etmektedir. Ülkede bireylerin gelir düzeylerine bağlı olarak farklı yaşam koşulları bulunmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2023). Güney Afrika’da bireyler elde ettikleri ücretlerine göre gelir vergisine tabi tutulurlar. Gelir vergisi onlar için önemli bir gelir kaynağıdır ve normal vergiler olarak adlandırılır (Özcan ve Bucak, 2021, s. 72-73).

“Afrika bölgesinde vergiye karşı uyumsuzluk sürekli ve büyüyen bir küresel sorun haline gelmiştir. Bu sorun bölge ülkelerine göre farklılık göstermektedir. Afrika bölgelerinde toplumun bir kısmı yetkililerin vergi almaya kesinlikle haklarının olduğunu düşünmektedir yalnız bir kısmı ise vergi ödemenin yanlış olduğuna ve cezalandırılması gerektiğini düşünmektedir. Afrika’da vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalmaktadır ve borçlar sürekli olarak artmaktadır. Yani vergi gelirleri ülkenin tüketimini, kamu harcamalarını ve yatırımlarını karşılamamaktadır (OECD, 2019).”

Afrika bölgesinde, gelir idarelerinin yaptığı vergi reformları, bireylerin vergiye olan uyumunu ve vergi ahlakının artmasında etkili olmuştur. Ayrıca bireylerden alınan vergilerin kamu harcamaları ile ilişkilendirilmesi, vergi ödeme

isteğini attırmaktadır (Merima, Helge ve Ingrid, 2014, s. 823-830). Mükellef eğitimlerinin artması ve vergi idaresinde teknolojinin daha fazla kullanılmasıyla vergiye olan uyum Afrika’da artmaktadır. Bireylerin vergiye karşı olumsuz tepki ve davranışlarını azaltmak ve vergi uyumunu arttırmak için bazı yaklaşımlar uygulanmıştır. Bu yaklaşımlardan biri “davranışsal iktisadi yaklaşımlar” olarak adlandırılır. Bu yaklaşımla birlikte bireyler, ödedikleri vergilerin nereye harcandığını ve ödeme zamanının ne zaman olduğunu bilirler (Mascagni, Marco ve Chandu, 2017, s. 7).

Yukarıdaki şekle göre, Afrika bölgesinin vergi ahlakı, Asya ve Amerika bölgelerinin ardından en yüksek seviyede yer almaktadır. Bu durum, Afrika’daki vergi mükelleflerinin vergi ödeme konusundaki sorumluluk ve dürüstlük düzeylerinin, diğer birçok ülkeye kıyasla daha yüksek olduğunu ve vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerini yerine getirme konusunda daha istekli olduklarını ortaya koymaktadır (Kumbaşlı, 2016, s. 7071).

2.1.5.4. Amerika Birleşik Devletlerinde Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

Amerika Birleşik Devletleri’nde vatandaşlığına bakılmaksızın yaşayan, çalışan ve yatırım yapan herkes vergi ödemekle yükümlüdür. Vatandaşı olmayan bireyler ikamet durumlarına göre vergi öderler. Amerika’da Katma Değer Vergisi alınmaz, bunun yerine hükümet farklı oranlarda satış vergisi adı altında vergi almaktadır (İstanbul Center for International Law [ICEP], 2023). Yukarıdaki grafiğe bakıldığında Amerika bölgesinin vergi ahlakı ortalamanın üzerindedir. Amerika’da vergi sisteminin ve vergi ahlakının nasıl şekillendiğini ve hangi faktörlerin bu durumu etkilediğini daha kapsamlı bir şekilde belirlemek için;

“Yurdakul (2013, s.157-160) yapmış olduğu çalışmada, 1982-2006 yılları arasında Dünya Değerler Anketine göre Amerika’da vergi ahlakını şekillendiren unsurlara değinerek bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirme sonucunda; Amerika’da yaşayan bireylerin vergi ahlakına bakıldığında, kadınların vergi ahlakı erkeklere göre daha yüksektir. Medeni duruma göre bakıldığında bekâr bireylerin evli bireylere göre vergi ahlakı daha düşüktür. Yaş durumuna göre bakıldığında bireylerin yaşları arttıkça vergi ahlakı düzeyleri de artmaktadır. Eğitim durumuna göre bakıldığında, eğitilmiş bireylerin vergi ahlakı düzeyleri daha yüksektir ve vergiye karşı olumsuz tutum ve davranış sergilememektedirler. Bireylerin hükümete duyduğu güvende vergi ahlakı düzeylerini etkilemektedir sonucuna varılmıştır.”

Böylece Amerika’da vergi ahlakının yüksek olmasının, hem vergi sisteminin yapısından hem de bireylerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden kaynaklandığı görülmektedir.

2.1.6. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı

Türkiye’de son yıllarda devletin en önemli gelir kaynağı olan vergilere, bireylerin gösterdiği tutum ve davranışlar konusunda çok fazla çalışma yapılmıştır. Vergiler, bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması açısından önemli gelir kaynaklarıdır. Bu nedenle bir ülkenin vergi bilincinin gelişmesi ve toplumda vergi farkındalığının oluşması, o ülkenin gelişmişliğiyle doğrudan ilişkilidir. Vergi bilinci gelişmiş olan bir toplumda, alınan ve ödenen vergilerle ilgili şeffaflık ön planda tutulur. Türkiye’de bu durumu sağlamak, kayıt dışı ekonomiyi minimum seviyeye indirmek ve vergi ödemeyi bireyler için zorunluluk değil istek haline getirmek amacıyla vergi bilinci ve vergi farkındalığı önem kazanmıştır (Öğdüm ve Arslaner, 2021, s. 156). Vergi bilinci yüksek toplumların, vergiye karşı tutum ve davranışları da olumlu yönde etkilenir. Vergi bilincine sahip olan bireyler, alınan vergilerin nerelerde kullanılacağını bildikleri için devletin elde ettiği vergi gelirlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Yani vergi sisteminin etkin ve verimli olabilmesi için vergi bilinci yüksek vatandaşların yetiştirilmesi oldukça önemlidir (Özcan, 2020, s. 64).

2.1.6.1. Türkiye’de Vergi Bilincini Geliştirmeye Yönelik Yapılan Faaliyetler

Vergi bilinci, bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen önemli bir konudur. Gelişmiş ülkelerde, bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça vergi bilincinin de arttığı gözlenmektedir. Bu, vatandaşların ödedikleri vergilerin nasıl harcandığını sorgulamaları, devlet yönetimini daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirmeleriyle ilişkilidir (Yeşilyurt, 2015, s. 39). Vergi bilincini geliştirmek için mükellef hizmetlerine önem verilmesi gerekmektedir. Devlet, ödedikleri vergiler karşısında vatandaşlara kaliteli hizmet sunmalı ve bu hizmetin şeffaf olmasını sağlamalıdır. Ayrıca bireylere verginin ne olduğu ve neden alındığı anlatılmalıdır. Vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olduğu ve kamusal hizmetlerin finansmanında önemli rol oynadığı vurgulanmalıdır (Oğuz, 2019, s. 75).

Türkiye’de vergi bilincini arttırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar 2008 yılından itibaren ağırlık kazanmaya başlamıştır. Örneğin, “Mükellef Hizmetleri Birimi” kurularak yeniliklere ayak uydurulmuş ve farklı eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler; aile içi eğitim, okulda eğitim, çevresel faktörler, yapılan kamu spotları ve vergi haftası çalışmaları olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalar vergi bilincini arttırmak ve vatandaşların vergi sistemi hakkında daha bilinçli olmalarını sağlamak için oldukça önemlidir (Gencel ve Kuru, 2012, s. 29-30).

2.1.6.1.1. Aile İçi Eğitim

Bir toplumda vergi bilinci ve vergi farkındalığının oluşabilmesi için en önemli etken eğitimidir. Bireyler eğitim ile gelişmektedir. Eğitim ile birlikte bireylerin düşünce yapıları, karar alma mekanizmaları, eleştirme içgüdüleri ve olan biteni sorgulama içgüdüleri de gelişmektedir. İnsanın eğitim hayatı, ailesiyle başlar ve okuduğu süre zarfında devam eder. Yani bir toplumda vergi bilincinin oluşabilmesi için ilk adım aile içinde alınan eğitimidir. Bireyler, vergi kavramını ilk olarak aileden öğrenmelidir ve bu kavramın pekiştirilmesi için aile eğitimi oldukça önemlidir. Ailesi tarafından vergi ile ilgili eğitim alan bireyler, vergiye karşı olumlu davranışlar sergileme eğilimindedir. “Ağaç yaşken eğilir” atasözünden hareket ederek, küçük yaşlardan ailelerin vergi konusunda bilinçlendirme çalışmalarına başlamalıdır. Böylece çocuklar, büyüdüklerinde vergiye uyum sağlamak için gerekli bilgiye sahip olacaktır (Taytak, 2010, s. 65).

2.1.6.1.2. Okulda Eğitim

Eğitim, bir toplumun gelişmişlik düzeyiyle doğrudan bağlantılıdır. Bir toplumun gelişebilmesi için erken yaşta eğitime önem verilmelidir. Bireylerin en iyi öğrenme çağı ilkököl ve ortaokul çağlarıdır. Bu yaşlarda bireylerin algı kapasiteleri daha açık olduğundan kavramları daha kolay anlamlandırır. Bu yüzden ilkököl ve ortaokul çağındaki çocuklara vergi konuları hakkında eğitim vermek, erken yaşta vergi bilinci kazandırmak açısından önemlidir (Çetin ve Ünsal, 2020, s. 123-148). Literatürde eğitim ile vergi arasındaki bağlantıyı araştırmak amacıyla yapılan çalışmalara bakıldığında;

Ömür ve Bellikli'ye (2019) göre, ülkenin en önemli gelir kaynağı olan vergilerle ilgili bilgilerin öğrencilere eğitim hayatlarının başlangıcında gerek müfredat derslerinde gerekse ders kitaplarında verilmesi gerekmektedir. Öğrenciler vergiyi, ödemek bir mecburiyet değil, yerine getirilmesi gereken bir görev olarak nitelendirmelidirler. Öğrenciler, ödedikleri vergiler karşılığında kendilerine sunulan hizmetleri bilmelidir. Bu sayede ileride vergi mükellefi olduklarında daha bilinçli birer mükellef konumunda olabilirler. Mükelleflerin kendilerine kamu kesimince sunulan hizmetleri bilmeleri ileride vergi mükellefi olduklarında vergi bilinçleri gelişmiş birer mükellef konumunda olmalarını sağlayacaktır.

Uyanık'a (2019) göre, bireylerin vergi bilinçlerinin ortaya çıkabilmesi için etkili ve verimli bir vergi eğitimi almaları gerekmektedir. Çubukçu ve Gültekin'e (2006) göre, bireylere eğitim hayatlarının başından vergi ile ilgili bilgilerin aktarılması gerekmektedir. Verginin neden alındığını, hangi alanda kullanıldığını bilmesine müsaade edilmesi bireyi vergi ödeme konusunda gönüllü hale getirmektedir. Vergi ödemeye gönüllü olan bireylerin vergi bilinçleri gelişmektedir. Böylece vergi eğitiminin ilkökul ve ortaokul çağlarında öğrencilere verilmiş olması, ileride bilinçli ve vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergileyen mükelleflerin yetişmesine katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de vergi bilincinin oluşturulması ve gelişebilmesi için "*Hazine ve Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı*" tarafından her yıl çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Bu faaliyetlerin temel amacı, öğrencilere neden vergi ödediklerini, ödedikleri vergilerin nasıl geri döndüğünü ve ödemediklerinde nelerden yoksun kaldıklarını göstererek vergi bilincini oluşturmak ve yaygınlaştırmaktır (http-2).

"Gelir İdaresi Başkanlığı her yıl mükelleflerin vergi bilincini arttırmak ve mükelleflere kolaylık sağlamak amacıyla dijital hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler arasında "GİB mobil uygulaması, internet vergi dairesi ve interaktif vergi dairesi bulunmaktadır (http-3)."

"Türkiye'de Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından oluşturulan "vergi bilinci" internet sayfası, ilkökul çağındaki öğrencilere vergi kavramını öğretmek ve öğrencilerin vergi bilincini arttırmak amacıyla yapılan ilk çalışmadır. Bu sayfada öğrencilerin okul seviyeleri dikkate alınarak içerikler hazırlanmıştır. İlkokul öğrencileri için "Keloğlan'ın Kumbarası" adlı animasyon, verginin toplumun düzenini sağlamak amacıyla kamu harcamalarının finansmanında kullanılması gerektiğini anlatmaktadır. Ortaokul öğrencilerine yönelik ise verginin ülkemiz ve geleceğimiz için önemli olduğu vurgulanmaktadır (http-4)."

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), “Vergi Bilincinin ve Gönüllü vergi Uyumunun Arttırılması Eylem Planı” hazırlamıştır. Bu plan, bireylerin vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergilemesini sağlayarak vergi bilincini arttırmayı amaçlamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB], 2023).

“Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 2018 yılında 5 milyon 528 bin 158 öğrenciye eğitim verilmiştir. Bu eğitimde çizgi filmler, bulmacalar, şarkılar ve oyunlar gibi pek çok materyal kullanılmıştır. Türkiye’de öğrenciler, okudukları sınıflara göre kademe kademe ayrılmış ve Millî Eğitim Bakanlığı’nın Eğitim Bilişim Ağı’nı da vergi ile ilgili içeriklere yer verilmiştir. Üniversite öğrencilerinin vergi bilincinin geliştirilmesi için Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın katkılarıyla eğitimler düzenlenmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB], 2023).”

2.1.6.1.3. Çevresel Faktörler

Vergi mükelleflerinin vergi ile ilgili tutum ve davranışlarını belirleyen faktörler arasında çevresel etmenlerde yer almaktadır. Bu çevresel faktörler, vergi sistemi ve yönetimi ile ilgilidir. Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu olabilmesi için vergi sisteminin sade ve anlaşılır olması oldukça önemlidir. Vergi sisteminin sade ve anlaşılır olmasının yanında bir de vergi istisnaları, muafiyetleri ve aflarının sık sık uygulanmaması da vatandaşların vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Çevresel faktörler, bireylerin içinde buldukları toplumun yapısına göre çeşitli olmaktadır ve bireylerin vergi ile ilgili algılarının oluşmasında etkili olmaktadır. Çevresel faktörler arasında vergi adaleti, vergi mevzuatında yapılan değişikliğin sıklığı, vergi oranları, vergi afları, cezalar, denetim etkinliği ve vergi idaresinin etkinliği yer alır (Demirtaş, 2017, s. 20).

2.1.6.1.4. Kamu Spotları

Vergi bilinci ve vergi farkındalığının oluşması, kamuoyunda vergi bilincinin arttırılması ve mükellef ile idare arasında sağlıklı iletişimin kurulması için Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından çeşitli tanıtıcı ve öğretici kamusal bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Gelir İdaresi Başkanlığı’nın (GİB) yaptığı tanıtıcı ve öğretici kamu spotları, vergi bilincini arttırmak ve toplumun vergiye karşı daha duyarlı olmasını sağlamak açısından önemlidir. Vergi bilincinin daha da yükseltilmesi için sürekli ve gerçekçi anlamda devam etmesi gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, [GİB], 2023). Aşağıda kamu spotlarının bazılarına yer verilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, [GİB], 2023).

Şekil 2. Vergiye Gönüllü Uyum ile İlgili Kamu Spotları

Kaynak: (http-5)

2.1.6.1.5. Vergi Haftası Çalışmaları

Vergi haftalarının kutlanması, kamuoyunda vergi bilincinin oluşturulması ve verginin toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi amacıyla önemli bir etkinliktir. Bu kutlamalar, bireylere vergilerin önemini hatırlatmak ve vergi ödemeye daha gönüllü olmalarını sağlamak için düzenlenir (Varcan, 1991, s. 308). Aynı zamanda vergi idarelerinin görevleri arasında, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini hafifletecek vergi kanunlarını belirlemek ve mükellef haklarını korumak da yer alır. Bu sayede idare ile mükellef arasındaki ilişki güçlenir ve vergiye daha kolay uyum sağlayabilirler (http-3). Vergi haftası etkinlikleri, 2006 yılından bu yana Şubat ayının sonunda kutlanmaktadır. Bu etkinliklerde, bireylerde vergi ile ilgili olumlu algılar oluşturulmaya çalışılır. Örneğin, 33. Vergi haftası etkinlikleri kapsamında şunlar gerçekleştirilmiştir;

- ✓ Kamuya ait kurum ve kuruluşların “Outdoor TV” ekranlarında “SİZ VERGİYLE BİZ HİZMETLE MÜKELLEFİZ” sloganı yansıtılmaktadır.
- ✓ Öğrencilere vergi ödemek ile ilgili eğitim hayatlarının başında mesaj verilebilmesi amacıyla “TÜRKİYE’NİN GELECEĞİ BİZİZ, BİZİM GELECEĞİMİZ VERGİLERİNİZ” sloganı okullarda asılmaktadır.
- ✓ Vergi mükelleflerine “E-Posta” aracılığıyla değişen mevzuatların gönderilmesi ve vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergileyebilmeleri için vergi haftası kutlama mesajları gönderilmektedir.

- ✓ Vergi haftalarında oynanan spor müsabakaların çoğunda “GELECEĞİN GARANTİSİ VERGİLERİNİZDİR, VERGİ HAFTASI KUTLU OLSUN” yayımlanarak izleyicilerde vergi ile ilgili farkındalık yaratmak istenmektedir.
- ✓ Günümüzdeki teknolojik gelişmelerden dolayı mükelleflerin vergiye karşı sorumluluklarını eksiksiz ve zamanında yerine getirebilmesi için elde ettiği bazı kazanç ve iratlar için beyannamelerini “Hazır Beyan Sistemi” ile vermeleri sağlanmaktadır.
- ✓ Mükelleflerde vergiye dair farkındalık oluşabilmesi için bankalarda da bu sloganlar yayımlanmaktadır (http-3).

Vergi haftasında yapılan etkinliklerin bireylerde farkındalık yaratması beklenmektedir. 2006 yılından itibaren bu amaçla yapılan etkinliklere bakıldığında her yıl çalışmalarına daha fazla önem verildiği görülmektedir. Yalnız bu etkinliklerin yılda 1 hafta ile sınırlı kalmayıp yıl içerisinde de tekrarlanması vatandaşlarda vergi bilincinin oluşmasında daha etkili olabilir. Ayrıca, hazırlanan afişler ve verilen mesajlar ile bireylerin vergi bilincini içselleştirmesi daha kolay hale gelmektedir (http-3).

2.2. İlgili Araştırmalar

Vergi bilinci ve vergi farkındalığı, bir ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişimi için oldukça önemli kavramlardır. Geçmişte çok fazla üzerinde durulmayan bir konu olsa da son yıllarda artan bir ilgi görmüş ve farklı yöntemlerle araştırılmıştır. Vergi bilinci ve farkındalığı toplumun yaşadığı sosyo- ekonomik koşullara göre değişiklik gösterir. Gelişmiş ülkelerde vergi bilinci daha yaygındır ve etkili bir vergi sistemi için bu bilince sahip bireylerin varlığı önemlidir (Özdemir, 2021, s. 3). Literatürde yapılan anket çalışmaları, bireylerin vergi bilincini arttırmak için neler yapılabileceği konusunda öneriler sunmaktadır. Bu bölümde, farklı ülkelerde ve Türkiye’de vergi bilinci ve vergi farkındalığı ile ilgili yapılan çalışmalara özet olarak yer verilmiştir.

2.2.1. Yurt Dışı Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı ile İlgili Literatür

Bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleyen, vergi bilinci ve vergi farkındalığı kavramlarıdır. Bu kavramlar tamamen bireylerin yaşamış olduğu toplumun sosyal, siyasi, ekonomik ve psikolojik yapısına göre şekillenmektedir. Bireylerin vergiye bakış açılarını ve vergiye karşı göstermiş oldukları tepkisel davranışlarını belirlemek amacıyla çeşitli ampirik çalışmalar yapılmaktadır. Bu bölümde yabancı literatürde vergi bilinci ve vergi farkındalığını belirlemek ve bu

duruma etki eden faktörleri belirlemek amacıyla var olan çalışmalara yer verilmiştir (Yardımcıoğlu, Akpınar ve Günay, 2014, s. 63).

Schwartz ve Orleans (1967), çalışmalarında mükelleflerin vergi beyannamelerini verirken vicdani duyguları ile kanunda öngörülen cezai yaptırımlar karşılaştırılmıştır. Üç gruba ayırdıkları mükelleflerde beyannameler doldurulmadan bir ay önce, mükellefler ile siyasi konular hakkında ve vergi ile alakalı görüşmeler yapılmıştır. Bir ay sonra gruplara ayrılan mükelleflerin vergi beyanlarına bakıldığında bu çalışma ile birlikte vicdana seslenmenin mutlaka tehditlere üstün geldiğine ve bu konu üzerinde ayrıntılı düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Song ve Yarbrough (1978), çalışmalarında Amerika'da yaşayan bireylerin vergi ödemeye karşı tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla anket çalışması yapmışlardır. Çalışma sonucunda Amerika'da vergi ödeyen bireylerin bazıları ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığını bildiği ve buna bağlı olarak vergi ödemede istekli oldukları görülürken diğer kısmı ise gelirlerini eksik beyan ettikleri ortaya konulmuştur. Bu çalışma sonucunda mükelleflerin çoğunluğunu vergiye karşı pozitif tutum sergilemedikleri ve vergiye uyum sağlayamadıkları bulguları elde edilmiştir. Scott ve Grasmick (1982), çalışmalarında ABD'de yaşayan mükelleflerin gelir düzeylerinde artış olduğunda veya azalış olduğunda vergi kaçakçılığını nasıl etkilediği konusunu araştırmışlardır. Çalışma sonucuna göre, mükellefin gelirinin az veya fazla olması vergi kaçakçılığını etkilememektedir. Yüksek gelire sahip olan mükelleflerin de yüksek vergi oranlarından ve cezai yaptırımlardan dolayı vergi kaçakçılığına yöneldikleri tespit edilmiştir.

Grasmick ve Bursik (1990), çalışmalarında ABD'de bireylerin vergi karşısında sergilemiş oldukları tutum ve davranışlarının sebeplerini belirlemeye çalıştıkları araştırmada, mükelleflerin vergiye karşı tepkilerinin önlenmesinde veya kontrol edilmesinde etkili olan faktörleri mükellefin vicdanı, mükellefin kendi yaşam standartları ve kanuni yaptırımların etkisi olarak belirlemişlerdir. Zabukovec ve Polic (1990), çalışmalarında Yugoslavya'da yaşayan ve yaşları 8, 11 ve 14 olan 90 öğrenciye uygulanan anket araştırması ile öğrencilerin vergi kavramı hakkında bilgi düzeylerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda 8 ve 11 yaşındaki öğrencilerin vergi hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Harrah ve Friedman (1990), çalışmalarında Ortabatı Amerika'da yaşayan ve yaşları 8, 11 ve 14 olan, devlet okullarında öğrenim gören ve ailesinin ekonomik durumu orta düzeyde olan 45

öğrenciye uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin ekonomi ve vergi hakkında bilgi düzeylerini araştırmışlardır. Ulaşılan sonuçlar 8 yaşındaki öğrencilerin yarısından fazlasının vergi hakkında bilgi sahibi olmadığını, 8 ve 11 yaşındaki öğrencilerden verginin ne olduğunu bilen öğrencilerin vergiler olmazsa herkesin bundan olumsuz bir şekilde etkileneceği görüşünde bulduklarını göstermiştir.

Wosinski ve Pietras (1990), çalışmalarında Polonya da yaşayan 8, 11 ve 14 yaşındaki 87 öğrenci ile yapılan anket araştırması ile öğrencilerin vergiye karşı tutumları araştırılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre; öğrencilere vergiler kaldırılırsa ne gibi ekonomik sıkıntılar yaşanır sorusu sorulduğunda 8 yaşındaki kız öğrencilerin hiçbirinin yanıt vermediği, yalnız aynı yaş grubunda olan erkek öğrencilerin çoğunluğunun farkında olduğu belirlenmiştir. Aynı soru 11 yaşındaki öğrencilere yöneltildiğinde, vergilerin kaldırılmasının hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olacağını ifade etmişlerdir. 14 yaşındaki öğrencilere sorulduğunda ise vergilerin kaldırılmasının olumlu sonuçlar doğuracağı yalnız bu durumun kısa vadeli olacağını bildirmişlerdir. Leiser vd. (1990), çalışmalarında Finlandiya, Fransa, İsrail, Norveç, Polonya, Batı Almanya ve Yugoslavya'dan oluşan ülkelerin 8, 11 ve 14 yaşındaki çocuklarının ekonomik anlayışını ve tutumlarını karşılaştırmışlardır. Her ülkeden yaklaşık 350 öğrenciye anket yöntemi ile sorular sorulmuştur. Çalışmanın temelini oluşturan soru “vergiler kaldırılsaydı ne olurdu” sorusudur. Tüm ülkelerde bu soruya cevap veren çocukların vergilerin kaldırılmasının iyi sonuçlar doğuracağı sonucuna varılmış ve çocukların yaşları arttıkça bu soruya olumlu yanıt verme oranları da artmıştır. Çalışma sonucunda ülkeler karşılaştırıldığında ülkelerin ekonomik ve kültürel farklılıkların çocukların algılarında ve tutumlarında etkili olduğu görülmüştür.

Kirchler ve Praher (1990), çalışmalarında Avusturya'da yaşayan 8, 11 ve 14 yaşlarındaki devlet okunda öğrenim gören 90 öğrenci ile görüşerek yaptıkları çalışmada, öğrencilerin ekonomik tutumunu etkileyen temel faktör yaş olarak belirlenmiş, 14 yaşındaki öğrencilerin vergilerin kaldırılmasının bireysel açıdan olumlu, ancak devlet açısından olumsuz sonuçları olabileceğini bildirmişlerdir. Lyck (1990), çalışmasında Danimarka'da yaşayan 8, 11 ve 14 yaşlarında 134 öğrenci ve öğrencilerin ebeveynleri ile yapılan görüşmede, öğrencilerin vergi ile ilgili bilgilerinin artmasında ve gelişmesinde anne ve babalarının ekonomik kavramları evde sık sık konuşmaları etkili olduğu belirlenmiştir. Roland-Levy (1990), çalışmalarında Cezayir ve Fransa'da yaşayan 8, 11, 14 yaşlarında olan çocukların ekonomik sosyalleşmelerini

karşılaştırmıştır. Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çocuklara da “vergilerin kaldırılmasının ne gibi sonuçlar doğuracağı” sorusu yöneltmiştir. Ulaşılan sonuçlar Cezayirli çocukların ekonomi algılarının Fransız çocuklarına yakın olduğu, ancak vergi ile ilgili problemleri Fransız çocuklarının daha iyi anladığı belirlenmiştir.

Alm, Jackson ve McKee (1992), çalışmalarında mükelleflerin vergiye karşı bakış açıları ve davranışlarının farklı olmasını etkileyen faktörleri vergi ahlakı, vergi oranları, vergi idaresinin etkinliği, uygulanan vergi afları ve enflasyon olarak belirlemişlerdir. Reckers, Sanders ve Roark (1994), çalışmalarında mükelleflerin vergiye olan uyumlarının vergi kaçakçılığı ve mükelleflerin vergi ahlakını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda mükellefler vergi kaçakçılığının ne olduğunu anladıklarında vergi kaçırmaya yönelimlerinin azalacağı ve vergiye uyumlarının artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Hite (1997), çalışmasında bireylerin almış oldukları eğitimin bireylerin vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini araştırdığı çalışmada, eğitim seviyesi yüksek olan bireylerin vergiye karşı uyumlarının daha fazla olduğu, cinsiyet özelliklerine göre ise eğitilmiş olan kadınların erkeklere göre vergi bilinçlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Scholz ve Lubell (1998) çalışmalarında ABD’nin New York eyaletinde 292 vergi mükellefi ile yapılan anket çalışması ile mükelleflerin vergi değişikliklerine karşı güvensizlik hissettiklerinde vergi gelirlerinin azalacağı duygusuna kapıldıkları, güvenin sağlanması durumunda ise vergiye olan uyum düzeylerinin artacağı tespit edilmiştir.

Feld ve Frey (2002), çalışmalarında İsviçre’de yaşayan mükelleflere uyguladıkları anket çalışmasında mükelleflerin idareye güvenmesinin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ne yönde etkilediği araştırılmıştır. Anket verilerine göre mükellefin idareye karşı güven duymasının vergi uyumuna herhangi bir etki etmediği, ancak vergi kaçakçılığına uygulanan yaptırımlar ve vergi oranlarının mükelleflerin vergi uyumlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Orviska ve Hudson (2002), İngiltere’de mükelleflerin vergi ile ilgili tutum ve davranışlarını araştırdıkları çalışmada, mükelleflerin vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak gördükleri, ayrıca genç bireylerin yaşlı bireylere göre vergi kaçırma eğiliminin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Kasipillai vd. (2003), çalışmalarında Malezya’da ikamet eden muhasebe bölümlerinde eğitim gören 560 öğrenciye uygulanan anket çalışması ile eğitim faktörü ile öğrencilerin vergi bilinci arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Anket

verilerine göre öğrencilerin muhasebe konusunda almış oldukları eğitim ile vergi bilinçleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Torgler (2004), çalışmasında Asya’da bulunan ülkelerde vergi ahlakını tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırmasının 1981-1997 yıllarını kapsayan veri setini kullanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre vergi kaçırmayı haklı bulmayan ülkeler; Japonya, Çin ve Hindistan. Asya’daki ülkelere bakıldığında vergi ahlakı en düşük olan ve kayıtdışı ekonominin yüksek olduğu ülke Filipinlerdir. Asya ülkeleri ile OECD ülkeleri vergi ahlakı açısından kıyaslandığında, Asya ülkelerinin vergi ahlakı seviyeleri daha yüksektir. Bunun sebebi ise Asya ülkelerinde sosyal davranış kurallarına uyumun yüksek olması, vatandaşların devlete ve uyguladığı politikalara güvenmesi, devletin sunmuş olduğu hizmetin vatandaşlar tarafından açık ve şeffaf olarak bilinmesi olarak ifade edilmiştir. Torgler ve Murphy (2004), çalışmalarında Avustralya’da “1981 ve 1995 yıllarına ait Dünya Değerler Anketi” verileri kullanılarak mükelleflerin vergi ahlakı düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre, devlete ve hukuk kurallarına duyulan güvenin yüksek olması bireylerin vergi ahlakını olumlu yönde geliştirmektedir. Demografik faktörlere bakıldığında ise bireylerin yaşlarının artmasıyla beraber vergi ahlaklarının da doğru orantılı olarak arttığı ve cinsiyet olarak bakıldığında ise erkeklerin vergi ahlak seviyesinin kadınlara göre daha yüksek olduğu, meslek ve eğitim faktörlerinin ise vergi ahlakı üzerinde etkisinin bulunmadığı değerlendirilmiştir.

Wenzel (2005), çalışmasında Avustralya’da yaşayan mükelleflere uygulanan anket çalışması ile vergi uyumu ve vergi ahlakı kişisel faktörlerden etkilenir mi? sorusunu araştırmaktadır. Çalışma sonucunda mükelleflerde vergi uyumunun sağlanabilmesi için kişisel ahlak düzeylerinin önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Furnham (2005), çalışmasında Londra ve çevresinde okuyan 5 devlet okulundan 10-11 yaş, 12-13 yaş, 14-25 yaş aralıklarında bulunan toplam 60 öğrenciye uygulanan anket çalışması ile yaşla birlikte vergilendirme bilgisi ve ekonomi anlayışının arttığı, ancak en büyük yaş grubunda bu bilgilerin henüz yeterli olmadığı görülmüştür. Diğer bir demografik faktör olarak öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumlarına göre ulaşılan bulgular yüksek ekonomik düzeye sahip çocukların düşük ekonomik düzeye sahip çocuklara göre vergiyi tanımlamalarının yetersiz olduğu, cinsiyet faktörü ile vergilendirme bilgisi arasında ise bir ilişki bulunmadığı tespit

edilmiştir. Devos (2005), çalışmasında 450 üniversite öğrencisi ile yapmış olduğu anket çalışmasında öğrencilerin almış oldukları eğitimler ile vergi bilinçleri arasındaki ilişkiyi; eğitimin vergi bilincini geliştirdiği ve vergi kaçakçılığını da azalttığı şeklinde belirlemiştir.

Palil, Akir ve Ahmad (2013), çalışmalarında Malezya’da din kavramı ve dini değerlerin vergi eğitimi ve vergi uyumu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Elde edilen verilere göre dini değerlerin mükelleflerin vergiye uyum sağlamalarında daha etkili olduğu sonucuna yer verilmiştir. Hastuti (2014), çalışmasında Endonezya’da Oegijapranata Katolik Üniversitesinde (SCU) öğrenim gören 341 öğrenci üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın kilit noktası işletme dersi alan öğrenciler ile işletme dersi almayan öğrencilerin bu programda almış oldukları vergi dersi eğitimin öğrencilerin etik vergi bilinçlerini nasıl etkiledikleri araştırılmaktadır. Ulaşılan sonuçlar öğrencilerin vergi dersi almış olmalarının vergi bilinçlerini etkilemediğini göstermiştir. Engida ve Baisa (2014), çalışmalarında Etiyopya’nın Mekelle kentinde uyguladıkları anket çalışmasında vergi mükelleflerinin eğitim seviyeleri ile vergi bilinç düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Xin (2015), çalışmasında 50 mükellefe uyguladığı anket çalışması ile mükelleflerin vergi uyumlarını etkileyen faktörün vergi gelirleri olduğu sonucuna varılmıştır. Damayanti vd. (2015), çalışmalarında Endonezya’da 323 mükellef ile yapılan anket çalışması ile mükelleflerin vergiye gönüllü uyum davranışlarını açıklayan faktörlerin mali psikoloji teorisi ve öznel normlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cyan vd. (2016), Pakistan’da yaptığı çalışma, vergi bilinci ve ahlak düzeylerini ölçerek kadınların erkeklerden daha yüksek bir vergi bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışma hayatına katılım oranı düşük olan gruplarda vergiye daha olumlu bir tutumun olduğu ve eğitimin U şeklinde bir etki gösterdiği bulunmuştur. Bu U şekli, eğitimi çok yüksek veya çok düşük olan gruplarda vergi ahlakının daha yüksek olduğunu göstermektedir bulgularına değinilmiştir.

Fruedenberg vd. (2017), Avustralya’da yaptığı çalışma ile Avustralyalıların vergi okuryazarlığını ve belirli demografik faktörlerle ilişkisini ilk kez deneysel olarak incelemiştir. Çalışma, öncelikle bir vergi okuryazarlık puanının (TLS) nasıl oluşturulması gerektiğini belirlemek için bir dizi odak grup görüşmesini içermiştir. Bu, ardından 600’den fazla Avustralyalının TLS’lerini belirlemek için tamamlanan bir

anketle takip edilmiştir. Avustralya'daki vergi okuryazarlığı seviyelerini ölçerken, yaklaşık olarak Avustralyalıların %81'inin "temel" veya yüksek bir TLS'ye sahip olduğu bulunmuştur. Bu, Avustralyalıların %19'unun TLS'nin zayıf ya da "düşük" olarak sınıflandırıldığı anlamına gelmektedir. Araştırmanın sonuçları, genel nüfusun hangi vergi alanlarında yardıma ihtiyacı olduğunu anlamalarına ve iletişim ve eğitim stratejilerini şekillendirmelerine yardımcı olabilir. Vergi okuryazarlığının artırılması, finansal kararlar üzerinde olumlu bir etki yaratabilir bulguları elde edilmiştir. Cechovsky (2018), Romanya'da yaptığı çalışma ile vergi okuryazarlığının vergi uyumunu nasıl etkilediğini incelemiştir. Bu çalışma 358 Romen vergi mükellefi ile anket yaparak, vergi okuryazarlığının vergi uyumunu şekillendiren temel unsurlardan biri olduğunu bulmuştur. Katılımcıların daha tarafsız sosyal temsilleri olanlar, daha yüksek vergi okuryazarlığına sahip olmuş ve gönüllü olarak daha fazla uyum göstermiştir. Bu çalışma, politika yapıcılarına vergi mükelleflerinin vergilendirme kavramlarını nasıl anladıklarını ve bunların vergi sistemiyle nasıl ilişkili olduğunu anlama konusunda bir başlangıç noktası sunmaktadır sonuçlarını elde etmiştir.

Nichita vd. (2019), Romanya'da yaptığı çalışma ile vergi mükelleflerinin vergi uyumunu etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla vergi teşviklerinin kullanımı ve vergi okuryazarlığı algısını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, vergi okuryazarlığının vergi uyumunu arttırdığını göstermektedir. Ancak vergi okuryazarlığı, vergi teşviklerinin KOBİ mükelleflerinin uyumu üzerindeki etkisini zayıflattığı bulgularını elde etmiştir. Pham vd. (2020), Kanada'da yaptığı çalışma ile vergi okuryazarlığının önemini anket çalışması ile vurgulamaktadır. Ankete katılan bireylerin temel vergi bilgisine sahip olduğu, ancak gelir vergisi gibi daha karmaşık konularda zorlandığı görülüyor. Ayrıca, katılımcıların demografik özellikleri ile vergi okuryazarlığı düzeyi arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna varılmış. Upa vd. (2021), Endonezya'da yaptığı çalışma ile lise öğrencilerinin vergi farkındalığını ölçmede iki faktör olan vergi okuryazarlığı ve sosyal çevreyi incelemiştir. Bu çalışmanın amacı, Surabaya ve Sidoarjo'daki lise öğrencileri arasında vergi okuryazarlığı ve sosyal çevrenin vergi farkındalığı üzerindeki etkisini analiz etmektir. Toplam 398 öğrenciden veri toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre vergi okuryazarlığı ve sosyal çevre değişkenlerinin lise öğrencileri arasında vergi farkındalığı üzerinde etkili olduğu bulguları elde edilmiştir. Shivam Dube & Asthana (2022), yaptıkları çalışma ile Agra ve Ghaziabad sakinleri arasında vergi

okuryazarlığını etkileyen faktörleri belirlemek ve vergi okuryazarlığı faktörleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Vergi hukukuna uyum, vergi planlaması ve vergi yönetimi açısından mükellefin yeterliliği kritik ve önemli rol oynamaktadır. Vergi sistemi yasaları hakkında kapsamlı bir anlayışa sahip bir kişi, kişisel finansal yükümlülükleri etkin bir şekilde yönetirken aynı zamanda gelecek için tasarruf edebilir. Toplam 405 kişinin katıldığı anket verilerine göre, vergi okuryazarlığı ile diğer parametreler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır bulguları elde edilmiştir.

2.2.2. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Vergi Farkındalığı ile İlgili Literatür

Muter, Sakınç ve Çelebi (1993), çalışmalarında Manisa ilinde 505 mükellefe uygulanan anket çalışması ile mükelleflerin vergiye karşı bakış açılarını araştırdıkları çalışmada, mükelleflerin almış oldukları eğitim seviyeleri ile vergi bilinçleri arasında ve vergi kaçakçılığı ile vergi yükü arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma sonuçlarında vergi kaçakçılığı ile mücadelede eğitim düzeyi ve mükelleflere yönelik vergi denetimlerinin sıklığının en önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Demir (1999), çalışmasında Afyon ilinde mükelleflere uygulanan anket çalışması sonuçlarına göre mükelleflerin ödedikleri vergilerin kendilerine hizmet olarak döndüğünü görmeleri ve devletin kamu harcamalarında şeffaf davranması mükelleflerin vergiler karşısında olumlu davranışlara yönelmesinde etkili olacağı sonucuna varılmıştır.

Bayraklı, Sağbaş ve Ulu (2004), çalışmalarında Uşak ilinde 302 mükellefe uygulanan anket araştırması sonucuna göre verginin neden alındığı ve nerelerde kullanıldığını bilen mükelleflerin vergi bilinç düzeylerinin geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Vergi bilinç düzeyi gelişmiş olan mükelleflerin vergilerini tam ve eksiksiz bir şekilde zamanında ve ödedikleri, vergi bilinç düzeyi yüksek bireylerin vergi kaçırma eğiliminin daha düşük olduğu, vergi yükü arttığında mükelleflerin gelirlerinde azalma olduğundan vergi kaçırma eğiliminin arttığı bulgularına yer verilmiştir. Maraş (2004), çalışmasında devletin sunmuş olduğu hizmetlerin açık ve etkin olmasının mükelleflerin vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini araştırdıkları çalışma sonucuna göre, mükellefler vergi ödemeyi vatandaşlık görevi olarak görmektedir ve ödenen vergilerin nereye harcandığının açık ve net bir şekilde bilinmesi gerektiğine, böylece mali disiplinin sağlanacağına ve bu durumun mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilenmesine sebep olacağı bulgularına yer verilmiştir.

Sağbaşı ve Başoğlu (2005), çalışmalarında Afyon ilinde öğrenim gören 180 ilköğretim öğrencisine uygulanan anket çalışmasında öğrencilerin vergi kavramını bilmelerinde etkili olan faktörleri ilk öğretmenleri olan anne ve babalarının eğitim seviyeleri ve öğrencilerin yaşları olarak belirlemişlerdir. Cansız (2006), çalışmasında Afyonkarahisar ilinde ve ilçelerinde ikamet eden 816 kişiye uygulanan anket çalışması sonuçlarına göre mükelleflerin vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak gördükleri, mükelleflerin devletten ödedikleri vergi karşılığında beklenti ve isteklerinin olduğu ve vergi bilincinin arttırılabilmesi için vergi konusunda eğitimin sürekli olarak verilmesi gerektiği bulgularına ulaşmıştır. Özdemir ve Ayvalı (2007), çalışmalarında 113 maliye öğretimi elemanı ile yapılan anket çalışmasında fiş veya fatura alma alışkanlığının evli ve yüksek gelirli bireylerde, vergi bilinci, vergi ahlakı ve vergi teşvikiyle doğru orantılı olduğu, aşırı vergi yükü ve adaletsiz vergi sistemiyle ise ters orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ömürbek, Çiçek ve Çiçek (2007), çalışmasında Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 4. Sınıf 316 öğrenciye uygulanan anket çalışmasıyla gelecekte vergi mükellefi adayları olan üniversite öğrencisinin vergi bilinç seviyesini ölçmek ve değerlendirmek hedeflenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde frekans analizi, ki-kare analizi ve T testi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda vergi bilinci ve vergi uyumunun cinsiyet faktörü ile değiştiği, yani erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre vergiye daha fazla uyum sağladıkları sonucuna varılmıştır.

Çelikkaya ve Gürbüz (2008), çalışmalarında Eskişehir ilinde ikamet eden 1750 mükellef ile yapılan anket çalışması sonuçlarında mükellefler vergiyi yasal zorunluluk ve kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedir. Alınan vergilerde eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini düşündükleri için vergiye bakış açıları olumsuz etkilenmektedir. Mükelleflerin vergiye olan uyumlarının artması için mükelleflerin artan vergi yükleri karşısında zorluk çekmemeleri için daha fazla gelir elde etmeleri, vergi oranlarının düşürülmesi, vergi denetimlerinin sıklıkla uygulanması ve mükelleflerin sürekli olarak bir af beklentisi içinde olmamaları gerektiği bulgularına ulaşmıştır. İpek ve Kaynar (2009), çalışmalarında Çanakkale ilinde ikamet eden 415 mükellefe uygulanan anket çalışması ile mükelleflerin farklı demografik faktörlere sahip olmaları onların vergiye bakış açılarını ve vergi uyumlarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda mükelleflerin vergiye olan uyumları bireysel ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Genç mükelleflerin vergi mevzuatını yaşlılara göre daha

iyi anladığı ve vergiye uyumlarının daha yüksek olduğu, cinsiyet açısından bakıldığında ise kadın yükümlülerin vergi uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Alkan (2009), çalışmasında Zonguldak ilinde 457 mükellef ile yapılan anket çalışmasıyla mükelleflerin vergi uygulamaları karşısında davranışlarının tespit edilmesi ve vergi bilinçlerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, mükellefin neden vergi ödediğini bilmesi ve vergiye dair sorumluluklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmesi vergi bilincinin oluşmasında önemlidir. Vergi bilincinin oluşmasında önemli faktörlerden biri de vergi oranlarının düşük seviyelerde tutulup, verginin tabana yayılmasını sağlamaktır. Mükellefler, vergi bilinçlerinin oluşabilmesi için devletin üzerine düşen görev ve yetkileri yerine getirmediği görüşünü öne sürmüşler ve devletin sunduğu hizmetlerin şeffaf olmasının vergi uyumunu arttıracığı değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Bağdigen ve Erdoğan (2010), çalışmalarında Zonguldak ilinde ikamet eden gelir vergisi mükelleflerine anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmanın amacı yürürlükte olan vergi uygulamalarının mükellefleri nasıl etkilediğini belirlemektir. Anket sonuçlarına göre devletin sunmuş olduğu hizmetlerin ödenen vergiler ile karşılandığını ve daha iyi kamusal hizmet alabilmek için vergilerin bir vatandaşlık görevi olarak ödenmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır. Taytak (2010), çalışmasında Uşak ilinde bulunan 6 tane ilköğretim okulu öğrencilerinden 410 öğrencinin vergi bilinçlerinin oluşmasında hangi faktörlerin etkili olduğu ve vergi bilinç düzeylerini etmek amacı ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin devletin sunmuş olduğu kamu hizmetlerinden elde ettiği fayda ile ödedikleri vergi arasındaki ilişkiyi bilip bilmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar öğrencilerin ödenen vergilerin kamu hizmetlerinin bir karşılığı olduğunu bildikleri, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kamusal mal ve hizmetlerin sürekliliği için vatandaşların vergi ödemesi gerektiği görüşünü ileri sürdükleri belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin vergi ile kamusal mal ve hizmetler arasındaki ilişkiyi tespit etmeleri ile vergi bilinçlerinin arttığı bulgusuna yer verilmiştir. Çakır (2010), çalışmasında ilköğretimde öğrenim gören 10-12 yaşlarındaki öğrencilerde vergi bilincinin oluşması için Millî Eğitim Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı birlikte internet sayfası hazırlamıştır. Bu çalışma ile öğrencilere vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Anket sonuçlarından elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin

%87'si internet sayfasını yararlı bulmuş, % 27'si ise internet sayfasının eksiklerinin olduğuna ve daha fazla etkinlik ve oyunların olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Karaot (2010), çalışmasında İzmir ilinde ilköğretim çağındaki öğrencilere uygulanan anket ve mülakat yöntemi ile öğrencilerin vergi bilinç düzeylerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre öğrencilerin yeterli vergi eğitimine sahip olmamalarına rağmen kamu hizmetlerinin ana finansmanının vergiler olduğunun bilincinde oldukları, vergi bilinci konusunda almış oldukları derslerden ziyade aile ve televizyondan daha çok bilgi edindikleri ve vergi kaçırmanın yüz kızartıcı suç olduğunu belirttikleri görülmüştür. Sonuç olarak öğrencilerdeki vergi bilincinin oluşması ve gelişmesi için aile eğitimi ve televizyondan edindikleri bilgilerin yanında ilköğretim okullarında vergi bilinci eğitiminin verilmesinin gerektiği sonuna ulaşılmıştır. Şahin (2010), çalışmasında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğrenim gören 852 üniversite öğrencisine uygulanan anket çalışması sonuçlarına göre öğrencilerin demografik özelliklerinin vergiye bakış açılarını etkilediği, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre vergiyi daha fazla yük olarak gördükleri, vergi bilinç düzeylerinin artması için uygulanan vergi sistemlerinin adaletli olması, kamu harcamalarındaki belirsizliğin ve ağır vergi oranlarının kontrol altına alınmasının alınan eğitim kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Altuğ vd. (2010), çalışmalarında İstanbul ilinde ikamet eden mükelleflere yönelik yapılan anket çalışması ile mükelleflerin vergi algısı, vergi bilincinin yaygınlığı ve vergi bilincini arttırmak için yapılması gerekenleri belirlemek hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre mükellefler ödedikleri vergiler karşısında yeterli kamu hizmeti alamadıklarını ve vergi oranlarının yüksek olması gibi nedenlerden dolayı vergi bilinçlerinin olumsuz etkilendikleri görüşünü bildirmişlerdir.

Zorlu (2012), çalışmasında Ankara ilinde bulunan farklı ilköğretim okullarında öğrenim gören 09-15 yaş grubu arasındaki 3- 8.sınıf öğrencilerine uygulanan anket çalışması sonuçlarına göre, öğrencilerin vergi bilinç düzeyleri yaşadıkları toplumsal yapının farklılığına, yaşlarına, okudukları sınıfa ve ebeveynlerinin mesleklerine göre farklılık göstermektedir. Yenigün (2012), çalışmasında İstanbul ilindeki 560 vergi mükellefine uygulanan anket sonuçlarında vergi ile ilgili eğitimlerin gerekli olduğuna, vergilemede adalet ilkesinin gerçekleşmediğine ve yüksek vergi oranlarının olduğu bulgularına yer verilmiştir. Buyrukoğlu ve Erasa (2012), çalışmalarında vergi bilincinin oluşmasında etkili olan mükellef haklarının neler olduğuna ve bu hakların

vergi bilincinin oluşumu üzerindeki etkilerine yer verilmiştir. Sonuç olarak güvence altına alınan mükellef hakları mükellefleri daha bilinçli hale getirmekte ve mükelleflerin daha bilinçli hale gelmesi kamu gelirlerinde artışa neden olmaktadır.

Aydemir (2013), çalışmasında Süleyman Demirel Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergiyi nasıl algıladıklarına ve tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla 520 öğrenciye anket çalışması uygulanmıştır. Çalışma sonucuna göre öğrencilerin sorulara verdiği yanıtlar okudukları üniversite ve bölümlere göre farklılıklar görüldüğü tespit edilmiştir. Çelik (2013), çalışmasında Zonguldak ilinde öğrenim gören 766 ortaöğretim öğrencisine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin vergi algısı ve vergi algılamasını etkileyen faktörler incelenmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen vbulgulara göre öğrencilerin yarısı verginin ne olduğunu açıklayamamış ve vergi ile ilgili ilk bilgileri ebeveynlerden öğrendiğini bildirmişlerdir. Öğrenciler vergi ödemeye gönüllü olmadıkları ve yeterli vergi algısı düzeyine sahip olmadıkları belirlenmiştir. Sağlam (2013), çalışmasında Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 330 son sınıf öğrencisine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin vergi algılarının ve vergi bilinçlerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Ulaşılan sonuçlarda öğrenciler vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak görmektedir ve vergi ödemenin toplum yararına olduğuna, vergi kaçırmanın ahlaksızlık olduğuna, verginin devletin sunmuş olduğu hizmetlerin karşılığı olduğuna, ülkemizde uygulanan vergi sisteminin mükellefleri zor duruma düşürdüğüne ve adaletsiz olduğuna varılmıştır. Öğrencilerin vergi hakkındaki bu tutum ve davranışlarının eğitimle geliştirilebileceği belirtilmiştir.

Ayyıldız (2014), çalışmasında Türkiye genelinde 20 farklı ilde 543 mükellef ile yapılan anket çalışması ile mükelleflerin vergi sistemine karşı bakış açılarını, mükelleflerin vergi kaçırma eğiliminde bulunmalarının nedenlerinin neler olduğuna ve vergi cezalarının caydırıcılığı araştırılmıştır. Anket sonuçlarına göre mükelleflerin çoğu vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak tanımlamış ve vergisini ödemeyen mükellefleri de hırsız olarak nitelendirmiştir. Yardımcıoğlu, Akpınar ve Günay (2014), çalışmalarında Kahramanmaraş ilinde yaşayanların vergi okuryazarlığını ve vergisel farkındalıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre vatandaşlar vergiyi zorunlu bir ödeme ve ödeme gücüne göre alınan kamusal hizmetlerin karşılığı olarak görmektedirler. Vergisel okur yazarlık ve vergi farkındalık

düzeyleri demografik faktörler açısından değerlendirildiğinde ise vatandaşların yaşları, eğitim seviyeleri ve meslekleri vergi farkındalıklarını etkilerken, cinsiyetleri ve gelir düzeylerinin vergi farkındalığını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yeşilyurt (2015), çalışmasında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü ve İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 473 öğrenciye uygulanan anket çalışması ile öğrencilerde oluşan vergi ahlakının vergi bilincini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Çalışmada farklı iki fakülteden öğrencilerin seçilme sebebi ekonomik konularda ders alan öğrenciler ile almayan öğrencilerin vergi bilinç düzeyleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre herhangi bir mali, ekonomik ders almayan İlahiyat bölümü öğrencilerinin vergi bilinci ile ilgili ifadeler Maliye bölümü öğrencilerine kıyasla daha fazla katıldıkları görülmüştür. İlahiyat bölümü öğrencilerine göre vergi ödememek ahlaklı bir davranış değildir ve ödenen vergilerin nereye harcandığı konusunda devletin şeffaf olması gerektiğini düşünmektedirler. Karaca (2015), çalışmasında Kütahya'da öğrenim gören 339 ortaokul 3.sınıf öğrencilerine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin vergiyi nasıl algıladıkları ve vergi ile ilgili ne düzeyde bilgi sahibi oldukları araştırılmaktadır. Araştırma sonucunda öğrencilerin vergiyi algılamaları ve vergi bilinç düzeylerinin gelişmesi için baba mesleğinin önemli bir faktör olduğu bulgusuna yer verilmiştir.

Akıncı ve Başol (2015), çalışmalarında Kırklareli ilinde yaşayan 396 vatandaşa uygulanan anket çalışması ile vatandaşların vergiyi nasıl algıladıkları, veriye karşı oluşan davranışların neler olduğu ve vergi bilinç düzeylerinin artırılabilmesi için nelerin yapılması gerektiği araştırılmıştır. Analiz sonuçlarında vatandaşların vergi algısı, vergi bilinci ve vergiye karşı tutum ve davranışlarında cinsiyet ve eğitim faktörüne göre herhangi bir fark olmadığı, medeni durum ve çalıştıkları sektör faktörüne göre ise farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Ağcakaya ve Yıldırım (2015), çalışmalarında İstanbul ilinde ikamet eden 560 mükellefe uygulanan anket çalışması sonuçlarına göre mükellefler vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesi için adaletli vergi sisteminin oluşması gerektiği, bunun da denetim ve cezaların artmasıyla gerçekleşebileceği görüşünü savunmuşlardır.

Erge (2016), çalışmasında Konya Akşehir ilçesinde mesleki eğitim almış lise ve ön lisans öğrencileri ile yapılan mülakat çalışmasında muhasebe ve vergi ile ilgili eğitim alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre vergi konusunda bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Akkara ve Gencil (2016), çalışmasında

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören 450 öğrenciye uygulanan anket çalışması sonuçlarında vergilerin mükelleflerin elde ettikleri gelirleri ile orantılı şekilde alınmasının vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergilemesine neden olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca, anket sonuçlarına göre öğrencilerin geneli vergiyi zorunlu bir ödeme karşılığı olarak görmektedir, üniversite eğitimi almış olmaları fiş alma alışkanlıklarını olumlu yönde etkilemektedir ve vergi bilincinin eğitim öğretim ile artabileceği değerlendirilmesine yer verilmiştir. Çalışma sonucunda bireylere vergi ile ilgili eğitimler okul öncesinden itibaren başlanmalıdır, devlet toplanan vergilerin hangi alanda harcandığı konusunda şeffaf olmalıdır, toplanan vergiler ile eğitimde kaliteyi yükseltmelidir, vergi aflarına sık sık başvurulmamalı ve vergi dairelerinde de mükellef psikolojisi odaklı hizmet sunulması gerekliliğine yer verilmiştir.

Kumbaşı (2016), çalışmasında Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bülent Ecevit Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi Maliye Bölümü yeni başlayan ve son sınıf olan öğrencilere uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına ilk başladıklarında ve bitirme aşamasında almış oldukları derslerin vergi bilinçleri ve vergi ahlakları üzerinde nasıl bir etkisi olduğu araştırmıştır. Araştırma sonucunda, maliye bölümüne yeni başlayan öğrencilerin vergi ile ilgili kapsamlı olarak herhangi bir ders görmemelerinden dolayı vergi bilinç düzeyleri düşüktür. Maliye bölümü son sınıf öğrencilerinin ise vergi ile ilgili almış oldukları müfredat derslerinden dolayı vergi bilinç düzeylerinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Demir ve Çiğerci (2016), çalışmalarında ilköğretim öğrencilerinin almış oldukları eğitimler ile vergi bilinç düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla “Kamu Spotu” hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikle öğrencilerin eğitim verilmeden önce vergi düzeyleri tespit edilmiştir. Daha sonra aynı öğrencilere eğitimler verilerek vergi bilinç düzeyleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin eğitim almasıyla birlikte vergi bilinç düzeylerinde artış olduğu görülmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin ilköğretim çağında vergi ile ilgili öğretmenlerinden almış oldukları derslerin vergi bilinç düzeylerini etkilediği ve hazırlanan kamu spotlarının da vergi algılarının gelişmesinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Barlas ve Güney (2017), çalışmalarında Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 290 son sınıf maliye, iktisat ve işletme bölümü öğrencileri ile yapılan anket ile fatura almanın vergi bilinç düzeyleri ile ilgisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin vergi bilinç düzeylerinin yaşadığı toplumun

sosyal ve ekonomik koşullarına göre, okudukları bölümlere göre şekillendiği, fatura duyarlılıklarının ise okudukları bölüme göre şekillendiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, maliye bölümünde eğitim gören öğrencilerin vergi ile ilgili almış oldukları eğitimlerden dolayı vergi bilinç düzeyleri ve fatura duyarlılığı iktisat ve işletme bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çiçek ve Bitlisli (2017), çalışmalarında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ön lisans, lisans ve lisansüstü öğrenim gören 378 öğrenciye yapılan anket çalışması ile öğrencilerin almış oldukları vergi eğitiminin vergi bilinç düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Araştırma sonucu yapılan analizlerde, vergi eğitimi alan öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının vergi eğitimi almayan öğrencilere göre daha olumlu olduğu görülmektedir.

Koban ve Bulu (2017), çalışmalarında Gaziantep Üniversitesi Hukuk ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerine uygulanan anket çalışması ile vergiye gönüllü uyumda etkisi olduğu düşünülen vergi farkındalığının öğrencilerin yaşamış olduğu toplumun sosyal ve kültürel yapılarına göre değerlendirilmesi ve vergiye gönüllü uyum sağlamalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Örneklem kitlenin Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi olarak seçilme sebebi, almış olduğu ders müfredatlarının farklılığından kaynaklanan vergi ile ilgili tutum ve davranışlarına nasıl yansıdığını ortaya koymak ve karşılaştırmaktır. Sonuç olarak Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi ile ilgi almış oldukları eğitimlerden dolayı İlahiyat Fakültesi öğrencilerine göre vergi farkındalıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Başdağ (2017), çalışmasında Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme ve İktisat Bölümü ilk ve son sınıf öğrencilerine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin, vergiyi algılamalarının ve vergi bilinç düzeylerinin vergiye gönüllü uyum sağlamalarında nasıl etkileri olduğu araştırılmaktadır. Çalışmanın amacı Kumbaşı'nın çalışmasında da olduğu gibi yükseköğretime yeni başlayan ve yükseköğretimin sonuna gelen öğrencilerin vergi konusundaki görüşleri üzerinde durmaktadır. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin elde ettikleri gelir ile aylık harcama düzeyleri vergi bilincinin oluşmasında önemli bir değişken olduğu bulgularına varılmış ve verilen vergi eğitiminin, bireylerin vergiye bakışını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bulu (2018), çalışmasında Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören 952 yükseköğretim öğrencisine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin vergiye ilişkin

farkındalıkları ile tutum ve davranışları belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin cinsiyetlerinin farklı olması öğrencilerin vergi bilincini ve vergiye gönüllü uyum sağlamasını etkilerken, vergi farkındalığını etkilememektedir. Yaş faktörü ele alındığında ise öğrencilerin vergi bilinci ve vergi farkındalığını etkilemiyorken, vergiye gönüllü uyum sağlamalarını etkilemektedir. Literatürde yapılan bazı çalışmalarda vergiye gönüllü uyum konusunda yaşlıların daha uyumlu olduğu görüşü bazılarında ise gençlerin daha uyumlu olduğu yönünde çalışmalar mevcuttur. Harcama faktörüne bakıldığında ise öğrencilerin vergi uyumu, vergi bilinci ve vergi farkındalığı açısından öğrenciler arasında fark olduğu görülmüştür. Öğrencilerin okudukları bölüm açısından değerlendirildiğinde ise öğrenciler arasında fark olduğu ve bu farkın okudukları bölümde vergi dersi alıp almadıklarıyla ilişkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Kıral (2018), çalışmasında Çukurova Üniversitesinde öğrenim gören 3. ve 4.sınıf 530 Maliye ve İlahiyat bölümü öğrencileri ile yapılan anket çalışması ile öğrencilerin vergi ahlak ve vergi bilincini etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlar öğrencilerin yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel farklılıkları ile vergi ahlakları arasında farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin okuduğu bölümlerle vergi ahlakı ve vergi bilinci arasında bir farklılık olmadığı yalnız öğrenim türleri (birinci ve ikinci öğretim) arasında bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Tabakan ve Avcı (2018), çalışmalarında Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi farklı bölümlerinden 3.ve 4.sınıfta öğrenim gören 556 öğrenciye uygulanan anket çalışma ile öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleyen faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin akademik başarı düzeyi ve aile ikametgâh yeri bakımından vergi bilinçleri ve vergi tutumları arasında anlamlı bir fark var iken, yaş cinsiyet, bölüm, sınıf, öğrenim türü ve aylık harcama düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Yıldız ve Bakır (2019), çalışmalarında Eskişehir ilindeki beş Anadolu Lisesinde öğrenim gören 123 gönüllü öğrenciye katılımcıya lise öğrencilerine yönelik vergi bilinçlerini belirlemek amacıyla anket çalışması uygulanmıştır. Katılımcılar vergileri kamu hizmetlerinin finansmanı olarak görmektedirler ve vergiler ödenmediğinde kamu hizmetlerinin aksayacağını belirtmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre vergi bilincinin oluşabilmesi için eğitimin önemli bir faktör olduğu değerlendirilmiştir. Ögdüm (2019), çalışmasında Aydın ili genelinde 409 vergi

mükellefine uygulanan anket çalışması ile mükelleflerin eğitim düzeyleri ile vergi bilinçleri arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Analiz sonuçlarında mükelleflerin eğitim düzeylerinin artmasıyla beraber vergi farkındalığı ve vergi bilinçlerinin arttığı görülmektedir. Gür (2019), çalışmasında Bingöl ilinde ortaöğretim öğrencilerine uygulanan anket çalışması ile gelecekte mükellef olacak öğrencilerin vergi bilinçleri ve vergi ahlak düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin vergiyi doğru tanımlamaları ve vergiyi ödeme gerekliliğinin farkında olmaları vergi bilinç ve farkındalıklarının gelişmiş olduğunu göstermektedir. Yine öğrencilerin demografik özelliklerine göre vergi bilinçlerine bakıldığında, ebeveynlerin meslekleri, öğrenim durumları ve elde ettikleri gelirin farklılığına göre vergi bilinç düzeyleri farklılaşmaktadır.

Karacan (2019), çalışmasında Sakarya Üniversitesi'nde Meslek Yüksek Okullarında öğrenim gören 422 ön lisans öğrencisine uygulanan anket ile geleceğin vergi mükellefi olacak olan öğrencilerin vergiye bakış açıları ve vergi bilinç düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu vergi ödemeyi zorunlu, karşılıksız ve vatandaşlık görevi olarak görmektedir. Öğrencilerin okudukları sınıfla göre 2. Sınıf öğrencilerinin 1. Sınıf öğrencilerine göre vergiye bilinç düzeyleri daha yüksektir. Doğan (2019), çalışmasında Rize ilinde bulunan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi' Maliye, Ekonomi ve Muhasebe bölümünde öğrenim gören 426 üniversite öğrencisine uygulanan anket ile öğrencilerin vergi algı ve vergi bilinçlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Anket sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin almış oldukları vergi eğitimden dolayı vergi bilinç ve algılarının yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Fakültede bölümlere göre kıyas yapıldığında ise maliye bölümünde öğrenim gören öğrencilerin vergiyle ilgili almış oldukları müfredat derslerinin yoğunluğundan dolayı vergiye karşı algıları ve bilinç düzeyleri daha yüksektir.

Özcan (2020), çalışmasında Kocaeli ilinin Gebze ilçesinde öğrenim gören 721 lise öğrencisine uygulanan anket çalışması ile öğrencilerin ortaöğretim kurumlarında muhasebe ve finansman eğitimi alıp almamalarının vergi bilinci ve vergi farkındalığı üzerine nasıl bir fark yarattığı ve öğrencilerin vergi haftası konusunda farkındalıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre muhasebe eğitimi alan ve almayan ortaöğretim kurumlarındaki öğrenciler arasında vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı bakımından herhangi bir fark görülmemektedir. Ayrıca

muhasebe eğitimi alan ortaöğretim öğrencilerinin vergi haftası farkındalığının dersi almayan öğrencilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Yoruldu (2020), çalışmasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu Maliye programında öğrenim gören ön lisans öğrencilerinin vergi eğitimi almadan önce ve aldıktan sonraki vergi bilinci düzeylerinin belirlenmesini hedeflemiştir. Öğrencilerin vergi ahlakları sosyo-kültürel ve hukuki unsurlardan etkilenebilmektedir ve öğrencilerin almış oldukları eğitimler vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeylerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Araştırma sonuçlarında henüz vergi eğitimi almayan 1. Sınıf öğrencileri ile vergi eğitimi alan 2. Sınıf öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergi bilinç düzeyleri arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak maliye ön lisans programlarında verilen vergi eğitimlerinin öğrencilerin vergi ahlak ve bilinçleri üzerinde pozitif etkiler yarattığı değerlendirilmiştir.

Kadıoğlu ve Özdemir (2021), çalışmalarında Karadeniz Teknik Üniversitesi Maliye bölümü ilk ve son sınıfta öğrenim öğrencilerin vergi bilinçlerinin ölçülmesi amacıyla yaptığı çalışmada 4.sınıf öğrencilerinin almış oldukları vergi eğitimlerinden dolayı 1. Sınıf öğrencilerine göre vergi bilinç düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ertürk (2021), çalışmasında Şanlıurfa ili Siverek ilçesinde ilkokul 3.ve 4.sınıfta görev yapan 86 öğretmene uygulanan anket ile öğrenciler için hazırlanmış olan “Vergi Bilinci Geliştirme Eğitimi” programın uygulanmasında programın öğrencilere neler kattığını ve programın nasıl geliştirileceği konusunda öğretmenlerin görüş ve önerilerinin alınması hedeflenmiştir. Araştırmada “Vergi Bilinci Geliştirme Eğitimi” programının öğrencilerin sınıf seviyesine, toplumun ihtiyaçlarına uygun ve vergi konusunda çocuklarda sorumluluk bilincini geliştirdiğine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır.

Durmuş ve Ay (2022), çalışmalarında Aksaray Üniversitesi 2017-2018 eğitim öğretim yılınca öğrenim gören 353 yükseköğretim öğrencisine uygulanan ankette muhasebe ders algısı ile vergi bilinci arasında düşük düzeyli bir ilişki gözlemlenmiştir. Güngüneş (2022), çalışmasında Kırıkkale ilinde bulunan 4 okulda ortaöğretim 4, 5 ve 6. sınıfta öğrenim gören 144 öğrenciye uygulanan anket ile öğrencilerin vergi bilincinin öncelikle ailede almış oldukları eğitimler ile şekillendiği ve öğrencilerin yaş ortalamaları ile vergi bilinçleri arasında doğrusal yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Topsakal ve Gümüş (2023), çalışmasında Eskişehir ilinde bulunan Z kuşağı (1990 ve 2010 yılları arasında doğan) bireylere yapılan anket çalışmasında

bireylerin vergi ahlakı ve vergi bilinçlerini ölçmek amaçlanmıştır. Bu çalışmada iki etken üzerinde durulmuştur. Bunlardan bir tanesi, vergi ödemenin ahlak ve etik ile ilişkili olup olmadığının kuşaklara göre farklılığı; bir diğeri ise bireylerin dini inançlarına bağlılığından dolayı vergiye olan uyumlarıdır. Araştırma sonuçlarına göre vergi ödemenin kutsal bir görev olduğu, ahlak ve etik ile ilişkili olduğu ve vergi ödemenin vicdani rahatlık yarattığına yönelik düşüncelerde Z Kuşağının en düşük, X Kuşağının ise en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulgularına varılmıştır. Bir diğer etken olan dini inançlarına bağlı olan bireylerin vergiye daha iyi uyum gösterdiğine yönelik düşüncelerde, Z Kuşağı en düşük X Kuşağı en yüksek ortalamaya sahiptir. Kuşaklar arası vergilendirmeye yönelik gelecekteki tutum ve davranışlarına bakıldığında ise X ve Y Kuşakları, Z Kuşağının kendileri kadar bilgi sahibi olmadıklarını, 25 yaş üzerindeki bireylerin vergi uygulamalarına gerektiği kadar önem vermediklerini ve gençlerin yüksek vergi yükünden dolayı vergi mükellefi olmak istemedikleri görüşü ön plana çıkmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de vergi bilinci ve vergi farkındalığı üzerine yapılan çalışmalar, genellikle istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yabancı literatürde vergi bilinci ve vergi farkındalığı üzerine yapılan çalışmalar, genellikle bireylerin vergiye karşı tutumlarını etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlere odaklanmaktadır. Avrupa ve Amerika’da yapılan araştırmalar, vergi eğitiminin bireylerin vergiye karşı olumlu tutum geliştirmelerinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Özellikle, vergi eğitimi alan bireylerin vergi ödeme konusunda daha bilinçli ve istekli oldukları, vergi kaçakçılığına karşı daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmaların çoğu, gelişmiş ülkelerdeki vergi sistemleri ve eğitim programlarına dayandığı için, gelişmekte olan ülkelerdeki vergi bilinci ve vergi farkındalığına dair genelleme yapmak zor olabilir. Genel olarak dünyada yapılan çalışmalarda, vergi bilincinin artırılmasında eğitim ve bilgilendirme kampanyalarının önemli bir rol oynadığı, vergiye uyumun ise genellikle bireylerin vergi sistemine olan güveni ve devletin şeffaflığı ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar ise, vergi bilinci ve farkındalığının genellikle düşük olduğunu ve vergi eğitiminin yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Türkiye’deki araştırmalar, vergi eğitiminin müfredatta yeterince yer almadığını ve bu nedenle bireylerin vergiye karşı olumsuz tutumlar geliştirdiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca, Türkiye’deki vergi bilinci ve farkındalığı üzerine yapılan çalışmalar, vergi kaçakçılığının yaygın olduğunu ve bireylerin vergi ödeme konusunda yeterince motive olmadığını göstermektedir. Genel olarak, vergi bilinci ve farkındalığını etkileyen en önemli faktörler arasında eğitim düzeyi, gelir seviyesi vergi sistemine güven ve devletin şeffaflığı ön plana çıkmaktadır. Bu faktörler, bireylerin vergiye karşı tutumlarını ve vergi ödeme davranışlarını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Yabancı literatür ile karşılaştırıldığında, Türkiye’deki vergi eğitimi ve bilincinin geliştirilmesi için daha kapsamlı ve etkili programlara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu bağlamda, yabancı ülkelerdeki başarılı vergi eğitim programlarının Türkiye’ye uyarlanması, vergi bilincinin artırılmasında önemli bir adım olabilir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, araştırmada kullanılan verilen toplanmasındaki araç ve tekniklere, verilerin toplama sürecine ve verilerin analizlerine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergiye karşı tutumları ile vergi bilinçlerinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için 448 öğrenciye uygulanan anket verilerinden yararlanılmıştır. Bu araştırmada betimsel analiz araştırma modellerinden olan nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemi ile anket sonuçlarından elde edilen veriler farklı analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Anket veri toplama tekniğine dayanan çalışmanın evrenini Balıkesir Üniversitesi'nde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Balıkesir Üniversitesi'nde 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılı Bahar Döneminde ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyinde toplam 29.979 öğrenci eğitim görmektedir. Eğitim gören 29.970 öğrenci çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem büyüklüğü Baş (2015) tarafından önerilen formüle göre hesaplanmıştır. Baş (2015) tarafından önerilen örneklem belirleme formülüne göre hesaplanmış yeterli örneklem sayısı 378 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla örneklem sayısı arttırılarak 448 öğrenciye yüz yüze veya online olarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Araştırmanın veri toplama yöntemi olarak Ömürbek vd. (2007) tarafından yapılan *“vergiye karşı tutum ve vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi”* için oluşturulan anket formu kullanılmaktadır. Bu anket

formu Çiçek ve Bitlisli (2017) tarafından da kullanılmıştır. Kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemektedir. İkinci bölümde ise öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirlemektedir. Anket formu “Beşli Likert Ölçeğe” göre (Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum, Kesinlikle Katılmıyorum) hazırlanmış yirmi altı sorudan oluşmaktadır. Bu sorular ile öğrencilerin vergi hakkındaki bilgileri, vergiye karşı tutumları, vergi bilinç ve farkındalıkları ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın amacına bağlı olarak test edilecek hipotezler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

“H1: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranış bakımından fark vardır.”

“H2: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergi bilinci bakımından fark vardır.”

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırma sürecinde anket formunun uygulanabilmesi ve çalışmanın sürdürülebilmesi için başlamadan önce Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan izin alınmış ve Kurul’un 28.11.2022 tarih ve 39161210/300/202629 sayılı kararı ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Anket formu belirlenen örnek kitle üzerinde yüz yüze görüşme yöntemi ve online yöntemi ile doldurulmuştur. Öğrencilere anket formu dağıtılırken araştırma hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Öğrencilerin vermiş olduğu cevapların herhangi bir yerde kullanılmayacağı ve notlarını etkilemeyeceği bilgileri verilmiştir. Çalışmaya başlamadan önce öğrencileri rızası alınmıştır, öğrenciler gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır. Anket formunu doldurmak için öğrencilere ortalama on beş dakika süre verilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket verileri bilgisayara SPSS programı kullanılarak aktarılıp, SPSS for Windows 21.0 paket programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Anketten elde edilen verilerin

incelenmesinde Güvenilirlik Analizi, Frekans Analizi, T Testi Analizi, Anova Analizi, Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada güvenilirlik analizinin yapılma amacı, öğrencilere sorulan anket sorularının güvenilirlik derecelerinin ölçülmesidir. Güvenilirlik analizi yapılırken kullanılan temel analiz Cronbach Alpha (α) değerinin bulunmasıdır. Alpha katsayısı her değişken için farklı olabilir ya da tüm değişkenler için ortak bir değer de olabilir. Tüm değişkenler için elde edilen ortak değer anketin toplam güvenilirliğini ifade etmektedir. Bayram (2013)'e göre Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ve 1'e yaklaştıkça anketin güvenilirliği artmaktadır.

Bu çalışmada frekans analizi ile ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre, yaş aralıklarına göre, eğitim durumuna göre, vergi dersi alıp almama durumuna göre, öğrencilerin ikamet ettiği bölgelere göre, öğrencilerin aylık ortalama gelir durumlarına göre ve öğrencilerin aylık harcama durumlarına göre dağılımları sayısal ve yüzdesel paylar olarak incelenerek, tablolar şeklinde raporlanmış ve yorumlanmıştır.

Bu çalışmada T testi analizi ile öğrencilerin vergi dersi alıp almama durumlarının ve cinsiyet durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini, ortalamalarının karşılaştırılıp ve bunlar arasındaki farkın belirli bir anlamlılık düzeyinde olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Anova testi (Tek yönlü varyans analizi), öğrencilerin eğitim durumlarının, ikamet ettiği bölgelerin ve yaş durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla ortalamalarının karşılaştırılıp, ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada regresyon analizi ile öğrencilerin vergi dersi alıp almama durumları ile vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşması arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Korelasyon analiziyle de bu ilişkinin yönü ve derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Frekans Analizi Sonuçları

Öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışları demografik özelliklerine göre farklılık gösterebileceği düşünüldüğü için öncelikle ankete katılanların demografik özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri olarak cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları, ikamet ettikleri bölgeler, ailelerinin aylık gelirleri ve kendi aylık harcamaları hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dağılımı

Cinsiyeti	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
Kız	287	%64.1
Erkek	161	%35.9
Toplam	448	%100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Balıkesir Üniversitesinde öğrenim gören 448 öğrenciye uygulanan ankette, ankete katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında kız öğrencilerin %64,1'lik bir orana, erkek öğrencilerin ise %35,9'luk bir orana sahip olduğu yani kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre katılım oranı daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Yaş Aralığına Göre Öğrencilerin Dağılımı

Yaş Aralığı	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
18-20 Yaş Arası	194	%43,3
21-25 Yaş Arası	215	%48
26-29 Yaş Arası	22	%4,9
30 ve Üzeri Yaş	17	%3,8
Toplam	448	%100

Yaş faktörü vergi ile ilgili yapılan tüm çalışmalarda bireylerde farkındalıkların oluşması açısından oldukça önemli bir demografik özelliktir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin %43,3'ü 18-20 yaş aralığında, %48'i 21-25 yaş aralığında, %4,9'u 26-29 yaş aralığında %3,8'i ise 30 yaş ve üzeri olduğu

görülmektedir. Bu tabloya göre ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu 21-25 yaş aralığında olan genç bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
Ön Lisans	25	%5,6
Lisans	399	%89,1
Yüksek Lisans	24	%5,4
Toplam	448	%100

Bir diğer demografik özellik olarak eğitim faktörü ele alınmıştır. Vergi ile ilgili yapılan birçok çalışmada bireylerin eğitim seviyelerinin artması ile birlikte vergiye karşı tutum ve davranışlarının da arttığına değinilmiştir. Yukarıdaki tabloda ankete katılan öğrencilerin eğitim düzeylerine bakıldığında %5,6'sı ön lisans, %89,1'i lisans ve %5,4'ü yüksek lisans eğitim düzeyine sahiptir. Tabloya göre çalışmaya katılan lisans öğrencileri büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Vergi Dersi Alma Durumuna Göre Dağılımı

	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
Vergi Dersi Alan	194	%43,3
Vergi Dersi Almayan	254	%56,7
Toplam	448	%100

Vergi ile ilgili yapılan birçok çalışmaya göre vergi dersi alan öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışları, vergi dersi almayan öğrencilere göre daha pozitif yöndedir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ankete katılan 448 öğrencinin %43,3'ü vergi dersi almıştır. %56,7'si vergi konusunda bilgilendirici herhangi bir vergi dersi almamıştır. Ankete katılan öğrenci dağılımına göre vergi dersi almayan öğrenciler vergi dersi alan öğrencilere göre daha fazladır.

Tablo 5. Öğrencilerin İkamet Ettiği Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
Ege Bölgesi	69	%15,4
Marmara Bölgesi	260	%58
İç Anadolu Bölgesi	38	%8,5
Karadeniz Bölgesi	27	%6

Tablo 5- devamı

Akdeniz Bölgesi	27	%6
Doğu Anadolu Bölgesi	7	%1,6
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	20	%4,5
Toplam	448	%100

Bir diğer demografik özellik öğrencilerin ikamet ettiği bölgelerdir. Yukarıdaki tabloya göre ankete katılan öğrencilerin % 15,4'ü Ege bölgesinde, % 58'i Marmara bölgesinde, %8,5'i İç Anadolu bölgesinde, %62'si Karadeniz bölgesinde %6'sı Akdeniz bölgesinde, %1,6'sı Doğu Anadolu bölgesinde %4,5'i ise Güneydoğu Anadolu bölgesinde ikamet etmektedir. Anket verilerine göre öğrencilerin yarısından fazlası Marmara bölgesinde ikamet etmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Aylık Ortalama Gelir Durumuna Göre Dağılımı

	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay (%)
5000 TL ve Altı	22	%4,9
5001-8500 TL Arası	57	%12,7
8501-15000 TL Arası	107	%23,9
15001 TL ve Üzeri	262	%58,5
Toplam	448	%100

Bireyler gelirleri oranında vergi ödemekle yükümlüdürler. Bu sebepten dolayı geliri yüksek olan bireylerin ödemekle yükümlü oldukları vergilerin daha yüksek olması beklenir. Yukarıdaki tabloya göre ankete katılan öğrencilerin aylık ortalama gelir durumlarına bakıldığında geliri 5000 TL'nin altında olan % 4.9, geliri 5000 ile 8500 TL arasında olan %12.7, geliri 8500 ile 15000 TL arasında olan %23,9 ve geliri 15000 TL olan %58,5'tir. Anket verilerine göre öğrencilerin yarısından fazlasının aylık ortalama geliri 15000 TL'nin üstündedir.

Tablo 7. Öğrencilerin Aylık Harcama Durumlarına Göre Dağılımı

	Toplam Öğrenci Sayısı	Pay(%)
3000 TL ve altı	110	%24,6
3001-5000 TL arası	165	%36,8
5001-10000 TL arası	94	%21
10001 TL ve üzeri	79	%17,6

Tablo 7- devamı

Toplam	448	%100
---------------	------------	-------------

Bir diğ er demografik özellik ise öğrencilerin aylık harcama düzeyleridir. Yukarıdaki tabloya göre ankete katılan 448 öğrencinin %24,6'sı aylık 3000 TL'nin altında harcamaktadır, %36,8', 3000 ile 5000 TL arasında harcamaktadır, %21'i 5000 ile 10000 TL arasında harcamaktadır ve %17,6'sı ise 10000 TL üstünde harcamaktadır.

4.2. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Cevaplarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde demografik soruların ardından 26 sorudan oluşan anketin ilk 16 sorusu Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören ve anket çalışmamıza katılan 448 öğrencinin vergi ile ilgili bilgi düzeyleri ile vergiye karşı tutum ve davranışlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Öğrenciler beşli likert ölçeğine göre ifadelere katılma durumlarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ölçmek amacı ile öğrenciye sunulan ifadelerin frekans değerleri, ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi

İfade	Ort ala ma	S.S.		1	2	3	4	5
1 Vergi sosyal sorumluluk anlayışının bir parçasıdır.	3,90	1,1 16	n	22	32	7 3	1 5 9	1 6 2
			%	4, 9	7,1	1 6, 3	3 5, 5	3 6, 2
2 Vergi kutsal bir vatandaşlık görevidir.	3,79	1,1 70	n	25	40	9 1	1 3 7	1 5 5
			%	5, 6	8,9	2 0, 3	3 0, 6	3 4, 6
3 Bugün ödenmeyen vergiler gelecek nesillerin vergi borç ve yükünü arttırmaktadır.	3,94	1,1 47	n	23	32	7 4	1 3 8	1 8 1
			%	5, 1	7,1	1 6, 5	3 0, 8	4 0, 4

Tablo 8- devamı

4	Vergi yükü fazla olduğu için kayıtdışılık büyük boyuttur.	3,87	1,0 29	n	13	23	1 2 0	1 4 1	1 5 1
				%	2, 9	5,1	2 6, 8	3 1, 5	3 3, 7
5	Vergilendirme hukuki bir konudur.	4,08	1,0 01	n	14	24	5 1	1 8 0	1 7 9
				%	3, 1	5,4	1 1, 4	4 0, 2	4 0 0
6	Vergilendirme ahlaki bir konudur.	3,60	1,2 10	n	31	55	1 0 3	1 3 1	1 2 8
				%	6, 9	12, 3	2 3 3	2 9, 2	2 8, 6
7	Vergimi tam ve doğru olarak ödemezsem devlet hizmetleri aksayacaktır.	3,66	1,1 94	n	34	36	1 0 6	1 4 1	1 3 1
				%	7, 6	8	2 3, 7	3 1, 5	2 9, 2
8	Vergi oranları yüksek olduğu için devlet yeterli vergi geliri toplayamamaktadır.	3,38	1,2 36	n	38	69	1 3 1	1 0 4	1 0 6
				%	8, 5	15, 4	2 9, 2	2 3, 2	2 3, 7
9	Yolsuzluk haberleri vergi ödemekten kaçınmayı sağlamaktadır.	3,40	1,2 00	n	36	59	1 4 2	1 1 0	1 0 1
				%	8	13, 2	3 1, 7	2 4, 6	2 2, 5
10	Yüksek vergi oranları karşısında Mükelleflerin vergi ödemekten kaçınması doğaldır.	3,29	1,3 76	n	64	73	9 0	1 0 9	1 1 2
				%	14, 3	16, 3	2 0, 1	2 4, 3	2 5
11	Bir mükellef olarak ödediğim vergilerin tamamının farkındayım.	3,60	1,1 67	n	25	58	1 0 3	1 4 4	1 1 8
				%	5, 6	12, 9	2 3 3	3 2, 1	2 6, 3

Tablo 8- devamı

1 2	Vergi mevzuatımız oldukça karışık ve zordur.	3,28	1,1 16	n	32	70	1 5 2	1 2 7	6 7
				%	7, 1	15, 6	3 3, 9	2 8, 3	1 5
1 3	Vergi mevzuatı hakkında yeterince bilgi sahibiyim.	3,10	1,0 93	n	37	88	1 6 4	1 1 1	4 8
				%	8, 3	19, 6	3 6, 6	2 4, 8	1 0, 7
1 4	Vergi özel yatırımların önünde bir engeldir.	2,98	1,1 66	n	50	98	1 6 7	7 4	5 9
				%	11 ,2	21, 9	3 7, 3	1 6, 5	1 3, 2
1 5	Ödediğimiz vergilerin devlet tarafından yerinde kullanıldığına inanıyorum.	2,44	1,2 32	n	13 4	10 1	1 2 5	5 7	3 1
				%	29 ,9	22, 5	2 7, 9	1 2, 7	6 9
1 6	Ülkemizde adil bir vergileme sistemi bulunmaktadır.	2,23	1,2 04	n	16 7	10 1	1 1 0	4 5	2 4
				%	37 ,3	22, 8	2 4, 6	1 0	5, 4

Yukarıdaki tabloda öğrencilere yöneltilen ifadelere verdiği cevapların ortalamalarına bakıldığında 4,0 üzerinde olan en yüksek ortalamaya sahip olan ifade vergilendirme hukuki bir konudur (4,08) ifadesidir. Bu ifadeye öğrencilerin çoğu katıldığından dolayı öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirleyen en önemli faktör olarak ele alınmaktadır. Yani katılımcıların çoğu vergilendirmeyi hukuki bir boyut olarak değerlendirmektedir.

Katılımcıların destekleme düzeyi 3,94 ile 3,50 arasında olup yine yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler; Bugün ödenmeyen vergiler gelecek nesillerin vergi borç ve yükünü arttırmaktadır (3,94), vergi sosyal sorumluluk anlayışının bir parçasıdır (3,90) gibi ifadelerin katılımcılar tarafından yüksek oranda desteklenmesi katılımcıların verginin ne olduğuna dair ve neden alındığına dair bilgi sahibi olduklarının göstergesidir. Vergi yükü fazla olduğu için kayıtdışı büyük boyuttadır

(3,87), bu ifadeye de katılım da fazladır. Bu sebeple katılımcıların çoğu vergi oranlarının yüksek olduğunu belirtmiştir. Vergi kutsal bir vatandaşlık görevidir (3,79), katılımcıların çoğu vergiyi ödemekle yükümlü oldukları bir görev olarak görmektedir. Vergimi tam ve doğru olarak ödemezsem devlet hizmetleri aksayacaktır (3,66), Vergilendirme ahlaki bir konudur (3,60), bir mükellef olarak ödediğim vergilerin tamamının farkındayım (3,60) gibi ifadeleri katılımcıların yüksek oranda desteklemesi, katılımcıların vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu yönde olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların destekleme düzeyi 3,50 ile 3,00 arasında ortalamaya sahip olan ifadeler; Yolsuzluk haberleri vergi ödemekten kaçınmayı sağlamaktadır (3,40), vergi oranları yüksek olduğu için devlet yeterli vergi geliri toplayamamaktadır (3,38), yüksek vergi oranları karşısında mükelleflerin vergi ödemekten kaçınması doğaldır (3,29) gibi ifadelerin yüksek oranda desteklenmesi, katılımcıların yürürlükte olan vergi oranlarından memnun olmadığını göstermektedir. Vergi mevzuatımız oldukça karışık ve zordur (3,28), vergi mevzuatı hakkında yeterince bilgi sahibiyim (3,1) ifadelerine katılımcıların destekleme düzeylerine bakıldığında vergi mevzuatımızın karmaşık olmasından dolayı öğrencilerin anlamlandırma da güçlük çektiklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların destekleme düzeyi 2,98 olan bir diğer ifade vergi özel yatırımların önünde bir engeldir (2,98) ifadesine katılan katılımcılar özel yatırımlara uygulanan vergi oranlarının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların destekleme düzeyi 2,50 değerinin altında en düşük ortalamaya sahip olan ifadeler; Ödediğimiz vergilerin devlet tarafından yerinde kullanıldığına inanıyorum (2,44) ifadesi ile katılımcılar ödemiş oldukları vergilerin etkin ve faydalı bir şekilde kullanılmadığını ifade etmektedirler. Bir diğer ifade ise, ülkemizde adil bir vergileme sistemi bulunmaktadır (2,23) en düşük katılım düzeyine sahip olan bu ifade ile katılımcıların çoğu vergi sistemimizin adil olmadığını belirtmektedirler.

4.3. Öğrencilerin Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Anket Cevaplarının Değerlendirilmesi

Bu bölümde öğrencilerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının belirlenmesi sorularının ardından 26 sorudan oluşan anketin ikinci bölümünde yer alan 10 adet soru

ile Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören ve çalışmamıza katılan 448 öğrencinin vergi bilincinin oluşmasını ve arttırılmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Anketin ilk sorularında olduğu gibi öğrenciler beşli likert ölçeğine göre kendilerine yöneltilen 10 adet ifadeye katılma durumlarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin vergi bilincinin oluşmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesi için öğrencilere sunulan ifadelerin frekans değerleri, ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

İfade	Ort ala ma	S · S ·	1	2	3	4	5
17 Ödenen vergilerin çok açık ve net olarak nerelerde kullanıldığının bilinmesi vergi bilincini arttırmaktadır	3,9 7	1 , 1 6 9	n 30	19	7 5	1 3 3	19 1
		%	6, 7	4, 2	1 6 , 7	2 9, 7	42, 6
18 Daha şeffaf ve hesap verebilir devlet yönetimi vergi bilincini arttırmaktadır.	4,1 4	1 , 0 6 0	n 21	18	4 3	1 5 7	20 9
		%	4, 7	4	9 , 6	3 5	46, 7
19 Adil vergi yükü dağılı sağlayacak bir vergi reformu vergi bilincini arttırmaktadır.	4,0 4	0 , 9 9 5	n 14	18	7 5	1 7 0	17 1
		%	3, 1	4	1 6 , 7	3 7, 9	38, 2
20 Toplumun eğitim seviyesinin yükselmesi vergi bilincini arttırmaktadır.	3,9 4	1 , 0 9 3	n 21	25	7 9	1 5 5	16 8
		%	4, 7	5, 6	1 7 , 6	3 4, 6	37, 5

Tablo 9- devamı

21	Aile içi eğitim ve okul eğitimi vergi bilincini arttırmaktadır.	3,90	1 n	14	30	91	161	151
			%	3,1	6,7	20,3	35,9	33,9
22	Vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar getirilmesi vergi bilincini arttırmaktadır.	3,58	1 n	30	51	114	134	119
			%	6,7	11,4	25,4	29,9	26,6
23	Ekonomik ve mali politikaların sonuçlarının vatandaşa yansımaları vergi bilincini arttırmaktadır.	3,43	1 n	29	59	136	134	90
			%	6,5	13,2	30,4	29,9	20,1
24	Medyada sempozyum ve kongrelerde verginin bir vatandaşlık görevi olduğunun vurgulanması vergi bilincini arttırmaktadır.	3,64	1 n	16	45	120	137	100
			%	3,6	10,8	26,8	37,3	22,3
25	Toplumun gelir seviyesinin artması vergi bilincini arttırmaktadır.	3,37	1 n	43	58	123	135	89
			%	9,6	12,9	27,5	30,1	19,9
26	Reklam kampanyaları vergi bilincini arttırmaktadır.	3,16	1 n	35	76	133	107	57
			%	7,8	17,6	38,6	23,9	12,7
(1) Kesinlikle Katılmıyorum (2) Katılmıyorum (3) Kararsızım (4) Katılıyorum (5) Kesinlikle Katılıyorum								

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin vergi bilincinin oluşmasını ve artırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için

öğrencilere yöneltilen 10 ifadeye vermiş oldukları cevapların ortalamaları verilmektedir. Katılımcıların destekleme düzeyi 4,0 üzerinde olan en yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler; Daha şeffaf ve hesap verebilir devlet yönetimi vergi bilincini arttırmaktadır (4,14), adil vergi yükü dağılımını sağlayacak bir vergi reformu vergi bilincini arttırmaktadır (4,04) gibi ifadelerine katılımcıların yüksek oranda katılması vergi bilincinin oluşabilmesi için en önemli faktörlerin devlet yönetiminde şeffaf ve hesap verebilir bir yapının olması ve vergi yükünün de tüm bireyler için adil olmasının bireylerin vergi bilincinin gelişmesinde etkili faktörler olarak ön plana çıkmaktadır.

Katılımcıların destekleme düzeyi 3,97 ile 3,50 arasında olan yüksek ortalamalara sahip olan ifadeler; Vergilerin çok açık ve net olarak nerelerde kullanıldığının bilinmesi vergi bilincini arttırmaktadır (3,97) ifadesine katılım oranının fazla olması öğrencilerin ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığını öğrenmek istediklerini net bir şekilde belirtmişlerdir ve ödedikleri vergilerin nerelere kullanıldığını bilmek onları vergi ödemeye teşvik etmektedir. Diğer bir ifade; toplumun eğitim seviyesinin yükselmesi vergi bilincini arttırmaktadır (3,94) ifadesi ile öğrencilerin çoğu vergi bilincinin oluşabilmesi için eğitimin şart olduğunu belirtmektedir. Yine aynı şekilde aile içi eğitim ve okul eğitimi vergi bilincini arttırmaktadır (3,90) ifadesine de katılım oranı yüksek olması ile bir önceki ifade desteklenmektedir. Diğer bir ifade; Medyada sempozyum ve kongrelerde verginin bir vatandaşlık görevi olduğunun vurgulanması vergi bilincini arttırmaktadır (3,64) ifadesine katılım oranının fazla olması ile öğrencilerin vergini vatandaşlık görevi olduğunu kamuoyunu bilgilendirici etkinliklerinin vergi bilincini arttırdığını ifade etmektedirler. Diğer bir ifade; Vergisini ödemeyenlere ağır cezai yaptırımlar getirilmesi vergi bilincini arttırmaktadır (3,58) ifadesi ile cezai yaptırıma tabi tutulan bireyler bir sonraki vergi ödevlerini ceza ödememek adına zamanında yerine getirebilirler böylece bireylerdeki vergi bilincinin arttığını ifade etmektedirler.

Katılımcıların destekleme düzeyi 3,37 olan ifade; Toplumun gelir seviyesinin artması vergi bilincini arttırmaktadır (3,37) ifadesine katılan öğrenciler gelirlerinin arttıkça vergi ödeme isteklerinin de aynı orantıda arttığını ve böylece vergi bilinçlerinin de arttığını ifade etmektedirler. Katılımcıların destekleme düzeyi en düşük olan ifade; Reklam kampanyaları vergi bilincini arttırmaktadır (3,16). Bu ifadenin

ortalamasının düşük kalma sebebi kararsız kalan öğrenci sayısının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

4.4. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Bu çalışmada verilerin güvenilirliği yukarıdaki bölümde de belirtildiği gibi Cronbach Alfa(a) katsayısı ile ölçülmüştür. Alfa katsayısı çalışmada kullanılan ifadelerin aynı şeyi ölçüp ölçmedikleri ile genel olarak ölçeğin güvenilirliğinin ölçülebilmesi için kullanılmaktadır. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değer almaktadır.

Kalaycı (2010)'a göre Cronbach Alfa Katsayısı'na göre güvenilirlik ölçütlerinin yorumu:

“ $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek *güvenilir değildir.*”

“ $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin *güvenirliği düşüktür.*”

“ $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek *oldukça güvenilir.*”

“ $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek *yüksek derecede güvenilirdir.*”

Bu araştırmada anket sorularının güvenilirliğinin belirlenmesi için ankette bulunan 26 sorusunda güvenilirlik istatistikleri hesaplanmıştır. Aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10. Güvenilirlik Analizi

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach Alpha	Standartlaştırılmış Cronbach Alpha
Vergiye Karşı Tutum ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler	26	,860	,865

Yukarıdaki tabloya göre Balıkesir Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin almış oldukları vergi derslerinin vergi bilinç ve farkındalıklarını belirlemeye yönelik yapılan beşli Likert ölçeğinin kullanıldığı anket çalışmasında yer alan 26 adet sorudaki ifadelerin tutarlılığını göstermek amacı ile yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı 0,860 olarak kabul edilmiştir. Bu değer vergiye karşı tutum ve vergi bilincini etkileyen faktörler ölçeğinin oldukça güvenilir olduğunu ve güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir.

4.5. Gruplar Arası Karşılaştırma

Bu araştırmada öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilincini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla çeşitli analiz yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle öğrencilerin vergiye karşı tutumları ile vergi bilincini etkileyen faktörler arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek için “Korelasyon Analizi” yapılmıştır. Daha sonra öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alıp almamalarının vergiye karşı tutumlarını nasıl etkilediği ve vergi bilincinin oluşmasını, arttırılmasını nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla T-testi analizi yapılmıştır. Öğrencilerin cinsiyet durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerinin oluşmasını nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile T-testi analizi yapılmıştır. Öğrencilerin eğitim durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerinin oluşmasını nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile Anova testi analizi yapılmıştır. Anova testinin yapılma sebebi öğrenim durumu olarak birden fazla değişken olduğundan kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin ikamet ettikleri bölgelerin vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilincine etkilerini belirlemek amacı ile yine birden fazla değişken olduğundan dolayı Anova testi analizi yapılmıştır. Öğrencilerin yaş durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile Anova testi analizi yapılmıştır. Son olarak tüm bu değişkenlerin sonucunda öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alıp almadıkları vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediğini belirlemek amacı ile regresyon analizi yapılmıştır.

4.5.1. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumlarını ve Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Korelasyon Analizi ile Değerlendirilmesi

Korelasyon analizi iki değişken arasında bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacı ile yapılmaktadır. Korelasyon analizi ölçümlerinde “Pearson Korelasyon Katsayısı” kullanılmaktadır. Bu sayı 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. İki değişken arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmaz ise “Pearson Korelasyon Katsayısı” 0’dır. İki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunur ise “Pearson Korelasyon Katsayısı” 1’dir. Aşağıdaki tabloda Balıkesir Üniversitesi’nde öğrenim gören 448 öğrenciye uygulanan yukarıdaki bölümde yer alan 26 adet soru iki bölüme

ayrılmıştır. İlk bölümde öğrencilere sorulan 16 adet soru ile öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. İkinci bölümde öğrencilere yöneltilen 10 adet soru ile öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşması arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 11. Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörlerin Korelasyon Analizi

	Ortalama	S.S.	Öğrenci Sayısı	Soru Sayısı
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	3,41	0,541	448	16
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	3,72	0,679	448	10

Yukarıdaki tabloya göre öğrencilerin anketin ilk bölümünde yer alan 16 adet soruya katılım ortalamaları 3,41’dir. Anketin ikinci bölümünde yer alan 10 adet soruya katılım ortalamaları 3,72’dir. Her iki ölçümde de ortalama 3,5’e yakın ve üzerinde ve Standart sapma (0,541-0,679) değerleri düşük olduğundan dolayı ankete katılan öğrencilerin vergiye karşı tutumları ile vergi bilinçlerinin benzer olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda iki bölüm arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi sonucuna yer verilmiştir.

Tablo 12. Bağımlı İki Değişken Arasında Korelasyon Analizi

Faktörler		Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Pearson Correlation	1	0,644**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	448	448
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Pearson Correlation	0,644**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	448	448

** ,01 çift taraflı anlamlılığı göstermektedir.

Yukarıdaki tabloya göre “Pearson Korelasyon Katsayısı” 0,644 olarak sonuçlanmıştır. Böylece öğrencilerin vergiye karşı tutumları ile vergi bilincinin

oluşması ve arttırılmasını belirleyen faktörler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olması demek iki değişkenin birlikte hareket ettiğini göstermektedir. İki değişken için de “Sig” değerleri ($0 < 0.05$)’ne bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

4.5.2. Öğrencilerin Vergi Dersi Alma Durumuna Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Bu çalışmanın asıl amacı Balıkesir Üniversitesi’nde öğrenim gören 448 öğrenciye uygulanan anket çalışmasıyla, araştırma hipotezlerinin sonuçlandırılmasıdır. Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir;

“H1: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranış bakımından fark vardır.”

“H2: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergi bilinci bakımından fark vardır.”

Aşağıdaki tabloda araştırmanın amacına uygun olarak öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını, vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi bir vergi dersi alıp almama bakımından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile T-testi analizine yer verilmektedir. Bu T-testi analizi ile öğrencilerin vergi dersi alıp almama durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılacaktır.

Tablo 13. Öğrencilerin Vergi Konusunda Ders Alıp, Almama Durumlarına Göre Dağılımı

	Vergi konusunda bilgilenmenizi sağlayacak bir vergi dersi aldınız mı?	N	Ortalama	S. S.	S. H. Ort.
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Evet	194	3,57	0,551	0,0396
	Hayır	254	3,29	0,501	0,0314

Tablo 13- devamı

Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Evete	194	3,85	0,691	0,0496
	Hayır	254	3,62	0,655	0,0411

Yukarıdaki tabloya göre anket çalışmasına katılan 448 öğrencinin vergi konusunda bilgilenmesini sağlayacak bir ders alıp almama durumuna bakıldığında 194 kişi almıştır, 254 kişi ise almamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amacı ile öğrencilere yöneltilen 16 adet soruya katılımda bulunan vergi dersi alan öğrencilerin katılım ortalaması (3,57), vergi dersi almayan öğrencilerin katılım ortalamasından (3,29) daha yüksektir. Çalışma anketinin ikinci bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergi bilincinin oluşmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesi amacıyla öğrencilere yöneltilen son 10 adet soruya katılımda bulunan vergi dersi alan öğrencilerin katılım oranları (3,85), vergi dersi almayan öğrencilerin katılım oranından (3,62) yüksektir. Bu sonuçlar ile öğrencilerin vergi dersi almış olmaları vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda öğrencilerin vergi dersi alma durumlarının vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini belirlemek için yukarıdaki tabloda yer alan ortalamaların T-testi analizine yer verilmiştir.

Tablo 14. Öğrencilerin Vergi Dersi Alıp Almama Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Analizi

		Varyansların Eşitliği Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-Testi					Farkın %95 Güven Aralığı	
		F	Sig	t	df	Sig(2-tailed)	Ortalama Fark	S.H Farkı	Alt	Üst
Öğrencilerin Vergiye Karşı tutumları	Eşit Varyanslar Varsayıldı	1,593	0,208	5,636	446	,000	0,281	0,0499	0,183	0,379
	Eşit Varyanslar Varsayılmadı			5,565	398	,000	0,281	0,505		

Tablo 14- devamı

Veri Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Eşit Varyanslar Varsayıldı	0,45	0,50	3,56	446	,00	0,22	0,06	0,10	0,35
	Eşit Varyanslar Varsayılmadı	1	2	3,54	403,81	,00	0,22	0,06	0,10	0,35

Yukarıdaki tabloda öğrencilerin vergiye karşı tutumlarının ve vergi bilinçlerinin oluşmasını, arttırılmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesinde öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi bir vergi dersi alıp almama bakımından farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacı ile t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir. T-testi sonuçlarına göre anketin ilk bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemeye yönelik sorulan 16 adet soruyu cevaplayan vergi dersi alan ve almayan öğrencilerin Sig(2-tailed) değerine bakıldığında bu değer 0,05'ten küçüktür. Böylece vergi dersi alan ve almayan öğrencilerin vergiye karşı tutumlarında ve vergi bilinçlerinde anlamlı bir fark görülmektedir. Vergi dersi alan öğrencilerin ortalama tutumu vergi dersi almayan öğrencilerin ortalama tutumuna göre daha yüksektir. Yani katılımcıların vergi dersi alıp almama durumları vergiye karşı tutumlarında fark yaratmaktadır. Daha sonra anket sorularının ikinci bölümünde yer alan öğrencilerin vergi bilinçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi için öğrencilere yöneltilen 10 adet soruyu cevaplayan vergi dersi alan ve almayan öğrencilerin Sig(2-tailed) değerlerine bakıldığında bu değerler 0,05'ten küçüktür. Böylece katılımcıların vergi dersi alıp almama durumları ile vergi bilinçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Vergi dersi alan öğrencilerin ortalama bilinci, vergi dersi almayan öğrencilerin ortalama bilincine göre daha yüksektir. Ayrıca iki grup arasındaki farkın %95 güven aralığında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin vergiye karşı tutumlarının ve vergi bilinçlerinin belirlenmesi için vergi dersi alıp almama durumları önemli bir faktör olarak ele alınmalıdır.

4.5.3. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan öğrencilerin cinsiyetlerinin farklı olması durumunda vergiye karşı tutumlarını nasıl etkilemektedir ve vergi bilincinin oluşmasında da cinsiyet faktörü etkili midir? Sorularının cevaplarını bulmak için t-Testi analizine yer verilmiştir. Bu analiz ile öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak vergiye karşı tutumlarının ve vergi bilinçlerinin farklılaşma durumu belirlenecektir.

Tablo 15. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

	Cinsiyetiniz Nedir?	N	Ortalama	S.S	S. H. Ort.
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Erkek	161	3,46	0,541	0,426
	Kız	287	3,38	0,540	0,031
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Erkek	161	3,70	0,694	0,054
	Kız	287	3,73	0,672	0,039

Yukarıdaki tabloya göre anket çalışmasına katılan 448 öğrencinin cinsiyet durumuna bakıldığında 161 kişi erkek, 287 kişi ise kızdır. Çalışmanın ilk bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek için öğrencilere yöneltilen ilk 16 soruya katılımında bulunan erkek öğrencilerin vergiye karşı ortalama tutumu (3,46), kız öğrencilerin ortalama tutumu (3,38)'den daha yüksektir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergi bilincinin oluşmasını sağlayan faktörlerin belirlenmesi amacıyla öğrencilere yöneltilen son 10 soruya katılımında bulunan kız öğrencilerin ortalama bilinci (3,73), erkek öğrencilerin ortalama bilinci (3,70)'den yüksektir. Aşağıdaki tabloda öğrencilerin cinsiyet durumlarının vergiye karşı tutumlarını nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla yukarıdaki tabloda yer alan ortalamaların T-testi analizine yer verilmiştir.

Tablo 16. Öğrencilerin Cinsiyet Ayrımı Kapsamında Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Varyansların Eşitliği Testi	Ortalamaların Eşitliği için T-Testi	Farkın %95 Güven Aralığı
-----------------------------	-------------------------------------	--------------------------

Tablo 16- devamı

		F	Sig	t	df	Sig(2-tailed)	Ortalama Fark	Hata Farkı	Alt	Üst
Öğrencilerin Vergiye Karşı tutumları	Eşit Varyanslar Varsayıldı	0,195	0,059	1,466	446	0,143	-0,078	0,05326	-0,02662	0,18273
	Eşit Varyanslar Varsayılmadı			1,466	330,95	0,144	-0,0789	0,05329	-0,02678	0,18289
Veri Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Eşit Varyanslar Varsayıldı	0,045	0,083	-0,367	446	0,714	-0,0246	0,067	0,15628	0,10707
	Eşit Varyanslar Varsayılmadı			-0,367	320,2573	0,716	-0,0246	0,0676	0,15763	0,10842

Yukarıdaki tabloda cinsiyet ayrımı kapsamında öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu tabloya göre anket sorularının ilk bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amacı ile öğrencilere yöneltilen 16 adet soruya katılan kız ve erkek öğrencilerin “eşit varyanslar sayıldı” durumunda, “F” değeri (0,195)’ne ve “Sig” değeri (0,659)’ne bakıldığında varyansların eşit olduğu görüşü kabul edilmektedir. t-Testi sonucu (1,466)’na ve “Sig(2-tailed) değeri (0,143)’ne bakıldığında öğrencilerin cinsiyet dağılımı ile vergiye karşı tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmaktadır. Anket sorularının ikinci bölümünde yer alan öğrencilerin vergi bilinçlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi için öğrencilere yöneltilen 10 adet soruyu cevaplayan kız ve erkek öğrencilerin “eşit varyanslar sayıldı” durumunda, “F” değeri (0,0045)’ne ve “Sig” değeri (0,833)’ne bakıldığında yine varyansların eşit

olduğu görüşü kabul edilmektedir. t-Testi sonucu (-0,367)'na ve “Sig(2-tailed)” değerleri (0,714)'ne de bakıldığında öğrencilerin cinsiyet dağılımları ile vergi bilinçleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmaktadır. Genel olarak ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımları ile vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşmasında farklılaşma yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

4.5.4. Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilincinin Oluşmasını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi

Bu bölümde anket çalışmasına katılan öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilincinin oluşması ve artırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde eğitim durumlarına göre bir farklılık olup olmadığı belirlemek amacıyla Anova analizi yapılmıştır.

Tablo 17. Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	N	Ort ala ma	S. S	Hata	Ortalama için %95 Güven Aralığı		Mini mum	Maxi mum	
					Alt Sınır	Üst Sınır			
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Önlisans	25	3,2500	,59430	,11886	3,0047	3,4953	1,88	4,13
	Lisans	399	3,4040	,52713	,02639	3,3521	3,4559	1,88	5,00
	Lisansüstü	24	3,7422	,61716	,12598	3,4816	4,0028	2,00	4,94
	Toplam	448	3,4135	,54161	,02559	3,3632	3,4638	1,88	5,00
Vergi Bilincinin Oluşması ve Artırılmasını Etkileyen Faktörler	Önlisans	25	3,5480	,90006	,18001	3,1765	3,9195	1,10	5,00
	Lisans	399	3,7293	,66553	,03332	3,6638	3,7948	1,60	5,00
	Lisansüstü	24	3,8042	,65573	,13385	3,5273	4,0811	2,00	4,90

Tablo 17- devamı

	To pla m	448	3,72 32	,6 79 78	,0321 2	3,6601	3,7863	1,10	5,00
--	----------------	-----	------------	----------------	------------	--------	--------	------	------

Yukarıdaki tabloya göre anket çalışmasına katılan 448 öğrencinin eğitim durumlarına göre vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri hakkında bilgileri sunulmuştur. 448 öğrenciden 25 kişi ön lisans, 399 kişi lisans ve 24 kişi yüksek lisans eğitim seviyesine sahiptir. Çalışmanın ilk bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amacıyla öğrencilere sorulan 16 adet soruyu cevaplayan ön lisans eğitim seviyesinde olan öğrencilerin tutumu (3,25) ve Standart Sapma değeri (0,594), lisans seviyesinde olanların ortalamaları (3,74) ve Standart Sapma değeri (0,617), yüksek lisans seviyesinde olanların ortalamaları (3,74) ve Standart Sapma değeri (0,617)'dir. Bu sonuçlara göre ön lisans, lisans ve yüksek lisans eğitim seviyesinde olan öğrencilerin vergiye karşı tutumları neredeyse benzerdir. Yalnız lisansüstü seviyesinde olan öğrenciler diğer gruplara göre vergiye karşı daha olumlu tavır sergilemektedirler. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan ve öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacı ile öğrencilere yöneltilen 10 adet soruyu cevaplayan ön lisans eğitim seviyesinde olan öğrencilerin tutumu (3,54) ve Standart Sapma değeri (0,900), lisans seviyesinde olanların ortalamaları (3,72) ve Standart Sapma değeri (0,665), yüksek lisans seviyesinde olanların ortalamaları (3,72) ve Standart Sapma değeri (0,679)'dir. Bu sonuçlara göre ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim seviyesinde olan öğrenciler arasında vergi bilincini arttıran faktörler benzerdir sonucuna varılmıştır.

Tablo 18. Varyansların Homojenliği Testi

	Levene İstatistik	Df1	Df2	Sig
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	0,616	2	445	0,541
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	1,828	2	445	0,162

Yukarıdaki tablo da iki farklı grubun varyansların homojenliği test edilmiştir. Varyansların homojenliğini test etmek için tabloda yer alan “Sig” değerine bakılmaktadır. Her iki varyans içinde “Sig” değeri 0,05’ten büyük olduğundan dolayı

varyansların homojen (eşit) olarak dağıldığı sonucu elde edilmiştir. Öğrencilerin eğitim durumlarının vergiye karşı tutumları ve vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için anket sorularına katılım ortalamaları arasında fark olup olmadığına bakmak için ikiden fazla grup olduğundan dolayı Anova testi (Tek yönlü varyans analizi) yapılmıştır.

Tablo 19. Anova Testi (Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre)

		Kareler Toplamı	df	Or tal am a Ka re	F	Si g
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Gruplar Arasında	3,297	2	1,649	5,739	,003
	Gruplar İçinde	127,828	445	,287		
	Toplam	131,125	447			
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Gruplar Arasında	,940	2	,470	1,017	,363
	Gruplar İçinde	205,619	445	,462		
	Toplam	206,559	447			

Yukarıdaki tabloda ankete katılan öğrencilerin eğitim durumları ile vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşması arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı araştırılmaktadır. Öncelikle anketin ilk bölümünde öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amacı ile öğrenciye yöneltilen 16 adet soruyu yanıtlarken öğrencilerin eğitim durumları ele alınmaktadır. Yukarıdaki tablo değerlendirilirken tablodaki verilere göre “F” değeri modelin genel olarak anlamlılığını gösterirken “Sig” değeri istatistiksel anlamlılığını göstermektedir. “F” değeri (5,739) anlamlıdır. “Sig” değeri (0,003) 0,05’ten küçük olduğundan dolayı öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemeye yönelik anket sorularına vermiş oldukları cevaplar ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farkın olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynı şekilde ankete katılan öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için anketin ikinci bölümünde yer alan 10 adet soruyu yanıtlarken öğrencilerin eğitim durumlarına bakıldığında “F” değeri (1,017) anlamlıdır. “Sig” değeri (0,363) 0,05’ten büyüktür. Bu sonuca göre öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna varılmıştır. Anova testi bize gruplar arasında anlamlı bir farkın

olup olmama durumunu belirtirken, hangi gruplar arasında anlamlı farkın olduğunu net bir şekilde belirtmemektedir. Bu bilgiye ulaşabilmek için çoklu karşılaştırmalar tablosuna bakmamız gerekmektedir.

Tablo 20. Çoklu Karşılaştırmalar (Eğitim Durumu)

(I) Eğitim Durumunuz Nedir?		(J) Eğitim Durumunuz Nedir?	Ortalama	S.S Hata	Sig	Ortalama için %95 Güven Aralığı	
						Alt Sınır	Üst Sınır
Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Önlisans	Lisans	-,15398	,12175	,427	-,4562	,1483
		Lisans üstü	-,49219*	,17320	,018	-,9114	-,0729
	Lisans	Önlisans	,15398	,12175	,427	-,1483	,4562
		Lisans üstü	-,33821*	,12871	,037	-,6588	-,0177
	Lisans üstü	Önlisans	,49219*	,17320	,018	,0729	,9114
		Lisans	,33821*	,12871	,037	,0177	,6588
Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	Önlisans	Lisans	-,18132	,18307	,589	-,6366	,2739
		Lisans üstü	-,25617	,22432	,494	-,8003	,2880
	Lisans	Önlisans	,18132	,18307	,589	-,2739	,6366
		Lisans üstü	-,07484	,13793	,851	-,4176	,2680
	Lisans üstü	Önlisans	,25617	,22432	,494	-,2880	,8003
		Lisans	,07484	,13793	,851	-,2680	,4176

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim durumlarının farklı olması öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinci üzerine yapılan çoklu karşılaştırmaları göstermektedir. Tablo'da "Sig" değeri (<0,005)'ne bakıldığında; Ön lisans, lisans ve lisans üstü öğrenciler arasında vergiye karşı tutumları açısından lisans üstü öğrenciler ile ön lisans ve lisans öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Vergi bilincinin oluşması ve artırılmasını etkileyen faktörler açısından ise ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim durumuna göre bir farklılaşma yoktur.

4.6. Regresyon Analizi Sonuçları ile Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında belirlediğimiz temel iki hipotezi sınamak amacıyla oluşturulan modelleri test etmek için regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırma hipotezleri;

"H1: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranış bakımından fark vardır."

"H2: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergi bilinci bakımından fark vardır."

Bu iki hipotez, öğrenim sürecinde vergi dersi almış olmanın öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilinci üzerinde bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacı ile kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde (Yıldız vd., 2023, s. 113); Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yüzdesel açıklama oranını R^2 , değişkenler arasındaki korelasyonu R , standartlaştırılmış katsayıları β (Beta), istatistiksel olarak anlamlılığı ise $p\beta$ (Sig.) göstermektedir. F testi Anova testi sonucundaki modelinin genel olarak anlamlılığını, F istatistiği p değeri "pF" ise istatistiksel olarak anlamlılık seviyesini gösterir. Modelin anlamlılığı için F istatistiği p değerinin ($,05$) değerinden küçük olması gerekir.

Tablo 21. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişkenler	R	R^2	Ayarlanmış R^2	Std. Tahmin Hatası
Vergi Konusunda Bilgilenmenizi Sağlayacak Bir Vergi Dersi Aldınız mı?	Öğrencilerin Vergiye karşı Tutumları	,805	,648	,645	,3225

Tablo 21- devamı

Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	,769	,591	,588	,4361
---	------	------	------	-------

Doğrusal regresyon analizi yöntemi kullanılarak öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi bir vergi dersi alıp almamaları (bağımsız değişken), araştırmada bağımlı değişken olarak ele alınan öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörleri nasıl etkilemektedir sorularına cevap bulmak amacı ile iki farklı regresyon modeli sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloda yer alan değerlere bakıldığında; “R²” değeri araştırmadaki bağımsız değişken olarak ele alınan “vergi konusunda bilgilenmenizi sağlayacak bir vergi dersi aldınız mı?” değişkeni ile bağımlı değişken olarak ele alınan öğrencilerin vergiye karşı tutumlarındaki varyansın ne kadarını açıkladığını göstermektedir. “R²” değeri (0,648)’dir. Yani öğrencileri vergiye karşı tutumlarının %64,8 oranında bağımsız değişken olarak ele alınan vergi dersi alma durumlarına göre açıklanmıştır. Tabloda yer alan “Std. Tahmin Hatası” değeri (0,3225)’ne bakıldığında ise düşük bir değer olduğundan dolayı modelin iyi tahminler yaptığını göstermektedir.

Diğer bir bağımlı değişken olarak vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alıp almamaları durumuna göre nasıl bir etkisinin olduğunu belirlemek amacı ile ayrı ayrı incelenmiştir. İkinci bağımlı değişken için “R²” değeri (0,591)’ne göre öğrencilerin vergi bilincinin %59,1 düzeyinde vergi dersi alıp almama durumları ile belirlenmektedir. Diğer bir değer olarak ele alınan “Std. Tahmin Hatası” değeri (0,461)’ne bakıldığında düşük bir değer olduğundan dolayı modelin iyi tahminler yaptığını göstermektedir. Yani tablodaki değerlere bütün olarak bakıldığında öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilincinin oluşmasının vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alma durumlarının açıklanmasında yeterli düzeydedir. Ancak öğrencilerin vergiye karşı tutumları modeline bakıldığında “R²” değeri (0,648>0,591) diğer modelin “R²” değerinden daha büyük olduğundan dolayı daha iyi sonuç vermektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 22. Anova Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Vergi Konusunda Bilgilenmenizi Sağlayacak Bir Vergi Dersi Aldınız mı?	Öğrencilerin Vergiye Karşı Tutumları	Regressi on	8,719	1	8,719	31,768	,000 ^b
		Residul	122,406	446	,274		
		Toplam	131,125	447			
	Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılması Etkileyen Faktörler	Regressi on	5,726	1	5,726	12,716	,000 ^b
		Residul	200,832	446	,450		
		Toplam	206,559	447			

Yukarıdaki tabloda bağımlı iki değişken olarak ele alınan öğrencilerin vergiye karşı tutumları (1. model) ve öğrencilerin vergi bilinçlerinin oluşması (2. model) ile bağımsız değişken olarak ele alınan vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alıp almamaları arasında anlamlı bir fark var mı yok mu belirlemek amacı ile bir Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre ilk modelde “Sig” değeri (0,00)’ne bakıldığında düşük olduğundan dolayı anlamlıdır ve “F” değeri (31,768)’ne bakıldığında ve serbestlik derecesi (df=1)’ne bakıldığında yüksek ve anlamlılık düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İkinci modelde “Sig” değeri (0,00)’ne bakıldığında düşük olduğundan dolayı bağımlı ve bağımsız değişken arasında anlamlı bir fark vardır. “F” değeri (12,716)’ne ve “Serbestlik Derecesine” (df=1) bakıldığında yüksek ve anlamlılık düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Yukarıdaki tabloda yer alan iki modele bir bütün olarak bakıldığında; bağımsız değişken olan öğrencilerin vergi dersi alıp almama durumları bağımlı değişken olan vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerinin oluşmasını etkilemektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 23. Öğrencilerin Vergi Dersi Alıp Almama Durumlarına Göre Vergiye Karşı Tutumları ve Vergi Bilinçlerinin Belirlenmesi

	Bağımlı Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig. (pβ)
		B	Std Hata	Beta (β)		
Vergi Konusunda Bilgilenmeni Bir Vergi Dersi Aldınız mı?	Öğrencilerin Vergiye karşı Tutumları	,282	,050	,258	5,636	,000
	Vergi Bilincinin Oluşması ve Arttırılmasını Etkileyen Faktörler	,228	,064	,166	3,566	,000

Yukarıdaki tabloda bağımsız değişken olarak ele alınan öğrencilerin vergi dersi alma durumlarının öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını (birinci model) ve vergi bilinçlerinin oluşmasını (ikinci model) nasıl etkilemektedir? Sorusunun yanıtlanması için “Standartlaştırılmış Regresyon Katsayıları” değerlerine yer verilerek anlamlılık durumları incelenmiştir. “Standartlaştırılmış Regresyon Katsayıları” bağımsız değişken olan vergi konusunda bilgilenmenizi sağlayacak bir vergi dersi aldınız mı? değişkeninin etkisini karşılaştırılabilir hale getirmek için kullanılmaktadır. Yıldız vd. (2023)’e göre regresyon analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde; β (Beta) katsayısı bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönü ve büyüklüğünü, p β (Sig.) ise istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Sonuçlara göre öğrencilerin vergiye karşı tutumları modeline bakıldığında “Standartlaştırılmış Katsayılar” değeri (,258) ve “Sig” değeri (0,000) olmasından dolayı bu modelde öğrencilerin vergiye karşı tutumları vergi dersi alma durumlarından pozitif yönde etkilenmektedir ve ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. İkinci olarak vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörler modeline bakıldığında ise “Standartlaştırılmış Katsayılar” değeri (,166)’nin ve “Sig” değeri (0,000) dolayı öğrencilerin eğitimlerinde vergi dersi alma durumlarının vergi bilincinin oluşması üzerindeki etkisi pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Genel olarak

öğrencilerin vergi dersi alma durumları vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini olumlu yönde etkilemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Vergiler, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için topladığı zorunlu ödemelerdir. Devlet topluma karşı yükümlülüklerini yerine getirebilmek için çeşitli hizmetler sunar ve bu hizmetlerin finansmanı büyük ölçüde vergilerle sağlanmaktadır. Bireylerde devlete karşı mali yükümlülüklerini yerine getirebilmek için vergi öderler. Bu karşılıklı ilişki, devletin topluma hizmet sunabilmesi ve vatandaşların devlete katkıda bulunabilmesi için bir düzen oluşturmaktadır.

Vergiler hem bireylerin hem de toplumun refahı için oldukça önemlidir. Vergilerin devlet ve bireyler arasında anlaşmazlığa neden olmaması için devlet, vergi toplarken, ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurduğu kadar, vatandaşların psikolojik ve sosyolojik durumlarını da dikkate almalıdır. Etkili bir vergi sistemi için bireylerin mali güçleri ve psikolojik durumları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düzenin sürdürülebilir olması için bireylerin vergi ödemeye gönüllü hale getirilmesi gerekmektedir. Bireylerin vergi ödemeye gönüllü olması, en çok devlete duydukları güvenle sağlanmaktadır. Ayrıca, ödedikleri vergilerin nerelerde kullanıldığını bilmeleri de vergi ödemeye gönüllü olmalarını sağlamaktadır.

Devletin güvenilir olması, uygulanan vergi politikalarının anlaşılır ve adaletli olması vergi ödemeye gönüllü olma durumlarını arttırmaktadır. Vergi ödemekle yükümlü olan bireylerin, vergiyi neden ödediğini ve ödediği vergilerin nerelerde kullanıldığını ve vergi ödemedikleri durumlarda ne gibi yaptırımlarla karşılaşacakları hakkında bilgi sahibi olmaları durumunda devlet ve bireyler arasında herhangi bir sıkıntı yaşanmayacaktır.

Bireyler, devlete güven duymadıklarında vergi ödeme istekleri azalmaktadır. Bundan dolayı vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlarda bulunabilirler. Bu davranışlar, genellikle vergi sistemine ve devlete duyulan güvensizlik, vergi oranlarının yüksek olması, vergi gelirlerinin etkin kullanılmadığı düşüncesi ve

ekonomik zorluklar gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Vergiye karşı gösterilen olumsuz davranışlardan en yaygın olanı vergi kaçırma ve vergiden kaçınmadır. Bu tür olumsuz davranışlar ekonomik dengesizliklere yol açabilir. Bu nedenle, vergi bilincinin arttırılması ve vergi sisteminin sağlanması gerekmektedir.

Bireylerin vergi bilincini ve vergi farkındalığının şekillenmesini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Genel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, bireylerin demografik özellikleri, gelir düzeyleri, vergilerin adaletli bir şekilde alınması ve vergi mevzuatındaki değişikliklerin sık sık değil de yerinde ve zamanında yapılması vergi bilinçlerini ve farkındalıklarını etkilemektedir. Bireylerin bu faktörlere göre vergiye karşı tutum ve davranışları da farklılıklar göstermektedir.

Türkiye’de ve bazı ülkelerde, bireylerin vergi bilinçlerinin oluşması ve gelişmesi için birçok faaliyet yapılmıştır. Avrupa, Asya ve Amerika ülkelerinde vergi bilincini arttırmak için, çeşitli eğitim programları ve kamu bilgilendirme kampanyaları düzenlenmiştir. Bu uygulamalar Türkiye’de de kapsamlı bir şekilde yapılmaktadır. Ayrıca ülkemizde her yıl düzenlenen Vergi Haftası etkinlikleri ile de vergi bilincinin arttırılması hedeflenmektedir. Genel olarak Türkiye’de ve diğer ülkelerde vergi bilincini arttırmak için benzer yöntemler kullanılmaktadır. Eğitim programları, kamu spotları ve bilgilendirme kampanyaları gibi yöntemler, vergi bilincinin arttırılmasında etkili olmaktadır. Ancak her ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına göre bu yöntemlerin uygulanma şekli ve etkisi farklılık gösterebilir.

Bu çalışmanın amacı Balıkesir Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerin vergi hakkında bilgilenmelerini sağlayacak bir vergi dersi alıp almama durumlarının, vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri üzerinde herhangi bir fark yaratıp yaratmadığını belirlemektir. Araştırma kapsamında Balıkesir Üniversitesi’nde öğrenim gören 448 öğrenci ile anket çalışması yapılmaktadır. Çalışma; *“H1: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranış bakımından fark vardır.”* *“H2: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergi bilinci bakımından fark vardır.”* iki hipotez doğrultusunda sürdürülmektedir.

Anket çalışması, 26 adet sorudan ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını belirlemek amacıyla 16 adet soru sorulmaktadır. İkinci bölümde ise öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen

faktörleri belirlemek amacıyla 10 adet soru sorulmaktadır. Öğrencilerin yanıtladığı anket sorularının analizleri SPSS programı aracılığı ile analiz edilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin vergiye karşı tutumlarına yönelik sorulan sorularda, öğrencilerin vergiyi sosyal bir sorumluluk ve vatandaşlık görevi olarak görmeleri, olumlu bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Ancak, öğrenciler vergi mevzuatını karmaşık bulduklarını ve bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını da ifade etmektedirler. Ayrıca, vergi yükünün fazla olmasının kayıt dışılığa yol açtığı ve vergileme sisteminin adaletli olmadığı görüşüne de katılım göstermektedirler.

Öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını daha olumlu hale getirebilmek için öncelikle yürürlükte olan vergi mevzuatı hakkında öğrencilere eğitim verilmesi önemlidir. Öğrencilerin vergi mevzuatımız hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları, vergiye karşı tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, vergi mevzuatının anlaşılır ve sade bir şekilde sunulması da önemlidir. Yüksek vergi oranlarının uygulanmaması da olumlu bir tutum oluşturmak için gereklidir. Verginin sosyal sorumluluk anlayışının bir parçası olduğunu vurgulamak için daha fazla slogan ve kampanyalar düzenlenmelidir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörleri belirlemek için öğrencilere sorulan sorularda, öğrencilerin aile içinde ve okulda aldıkları eğitimin vergi bilincini arttırmada önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Adaletli bir vergi sistemi ve vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılması da öğrencilerin vergi bilincini arttırmaktadır. Ayrıca, devlet yönetiminin şeffaf olması da vergi bilincini arttıran faktörler arasındadır. Vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getiren ve getirmeyen vatandaşların ayırt edilebilmesi için yerine getirmeyen vatandaşlara cezai yaptırımların uygulanması da vergi bilincini arttırmaktadır.

Öğrencilerin vergi bilincini arttırmak için müfredat derslerine vergi bilinci konularının eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, vergi denetimlerinin sık ve yerinde yapılması da öğrencilerin vergi bilincini arttırabilir. Reklam kampanyaları ve bilinçlendirme çalışmaları da vergi bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Ankete katılan öğrencilerin vergiye karşı tutumları ve vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde bazı demografik faktörlerin nasıl etkisi olduğunu belirlemek amacı ile bazı analizler yapılmaktadır. Bu analizlerden ilki öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi

bir vergi dersi alıp almama durumlarının vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri arasında nasıl bir anlamlılık olduğunu belirlemek amacıyla yapılan analizin sonuçlarına göre; vergi dersi alan öğrencilerin vergiye karşı daha olumlu bir tutum sergiledikleri sonucuna varılmaktadır. Bu analizlerden ikincisi öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre vergiye karşı tutumları arasında ve vergi bilinçleri arasında nasıl bir anlamlılık olduğunu belirlemek amacıyla yapılan analizlerin sonuçlarına göre: Öğrencilerin cinsiyetlerinin farklı olması vergiye karşı tutumları arasında ve vergi bilinçleri arasında herhangi bir fark yaratmamaktadır sonucuna ulaşılmaktadır. Bu analizlerden üçüncüsü öğrencilerin farklı bölgelerde ikamet eden öğrencilerin vergiye karşı tutumları arasında ve vergi bilinçleri arasında nasıl bir anlamlılık olduğunu belirlemek amacıyla yapılan analizin sonuçlarına göre; öğrencilerin farklı bölgelerde ikamet etmeleri ile vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörler arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bu analizlerden dördüncüsü öğrencilerin eğitim durumlarına göre vergiye karşı tutumları arasında ve vergi bilinçleri arasında nasıl bir anlamlılık olduğunu belirlemek amacıyla yapılan analizin sonuçlarına göre; öğrencilerin eğitim durumlarına göre vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçleri arasında herhangi bir fark yoktur sonucuna varılmaktadır. Bu analizlerden beşincisi öğrencilerin yaş aralıklarının farklı olmasından dolayı vergiye karşı tutumları ve vergi bilinçlerinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörler arasında nasıl bir fark olduğunu belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin yaş grupları arasında vergiye karşı tutumları açısından bazı anlamlı farklar bulunmaktadır. 18-20 yaş aralığında olan öğrencilerin vergiye karşı tutumları 21-25 yaş aralığında olan öğrencilere göre daha olumludur. 30 ve üzeri yaş aralığında olan öğrencilerin vergiye karşı tutumları 18-20 yaş aralığında olan öğrencilere göre daha olumludur sonuçlarına varılmaktadır. Öğrencilerin yaş aralıkları ile vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi açısından 30 ve üzeri yaş aralığında olan öğrenciler ile 18-20 yaş aralığında olan öğrencilerin vergi bilincini etkileyen faktörler açısından anlamlı bir fark bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Çalışmanın asıl amacı olan; *“H1: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranış bakımından fark vardır.”* *“H2: Öğreniminde vergi dersi alan öğrenciler ile vergi dersi almayan öğrenciler arasında vergi bilinci bakımından fark vardır.”* hipotezlerinin desteklenip desteklenmediğinin belirlenmesi için analizler yapılmaktadır. Yapılan analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin

vergi dersi alıp almama durumlarına göre vergiye karşı tutumları değişmektedir yani vergi dersi alan öğrencilerin vergiye karşı tutumları daha olumlu olmaktadır. Yine aynı şekilde öğrencilerin vergi konusunda bilgilenmelerini sağlayacak herhangi bir vergi eğitimi almış olmaları vergi bilinçlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Yani vergi konusunda eğitim alan öğrencilerin vergi bilinçleri artmaktadır sonucuna varılmaktadır. Yapılan anket değerlendirmeleri sonucunda öğrencilerin vergi bilincinin oluşması ve arttırılmasını etkileyen faktörler olarak; şeffaf bir devlet yönetiminin olması, vergi yükünün adil olması ve ekonomik faktörler yer almaktadır bulgularına da varılmaktadır.

Yani sonuç olarak çalışmanın ana temelini oluşturan H₁ hipotezi için vergi dersi alan ve almayan öğrenciler arasında vergiye karşı tutum ve davranışlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğundan dolayı H₁ hipotezi kabul edilmektedir. H₂ hipotezi için vergi dersi alan ve almayan öğrencilerin vergi bilinçleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğundan dolayı H₂ hipotezi kabul edilmektedir. Böylece vergi eğitimi öğrencilerin vergiye karşı tutumlarını ve vergi bilinçlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

5.2. Öneriler

Vergiler, devletlerin en önemli gelir kaynaklarından biridir ve kamu hizmetlerinin finansmanında temel rol oynar. Vergi bilinci, bireylerin vergi ödeme sorumluluklarının farkında olmaları ve bu sorumlulukları gönüllü olarak yerine getirmeleridir. Bireylerin vergiye karşı tutumlarını anlayabilmek için, vergi ile ilgili yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirip getirmediğine bakılmalıdır. Vergiye karşı olumlu tutum sergileyen bireylerin, vergi ödeme konusunda gönüllü olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle bireylerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının olumlu yönde olabilmesi için, bireyler de vergi bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Bireylerde vergi bilincinin oluşması ve arttırılması için yapılan faaliyetler oldukça önemlidir. Türkiye’de yaşayan bireylerin diğer ülkeler de yaşayan bireylere göre vergi bilinci ve vergi farkındalığı henüz istenilen seviyede değildir. Avrupa, Asya ve Amerika ülkelerinin vergi bilinci ile ilgili yaptığı faaliyetlere benzer faaliyetler Türkiye’de de yapılmaktadır. Ancak bu faaliyetler ülkelerin sosyo-ekonomik

koşullarına göre şekillendiğinden dolayı bireylerin vergi bilinçleri istenilen seviyelere ulaşmamaktadır.

Araştırma sonuçları vergi eğitiminin katılımcıların vergi bilinci, vergi farkındalığı ve vergiye karşı tutumları üzerinde olumlu yönde etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlardan hareketle, bireylerin vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergileyebilmesi için vergi bilinci ve vergi farkındalığını arttırmaya yönelik şu öneriler ve politikalar geliştirilebilir:

- Devlet, bireylerden elde ettiği vergi gelirlerini nasıl kullandığını açık ve net bir şekilde açıklamalıdır.

-Devlet vergi oranlarını belirlerken bireyleri zorlamadan, adaetli bir vergi sistemi oluşturmalıdır.

-Bireylerin aileden başlayarak, eğitim hayatlarının başlangıcından itibaren vergi hakkında bilgilendirilmeleri önemlidir. Yükseköğretimde alınan vergi dersleri, sadece teorik değil aynı zamanda uygulamalı olarak verilmelidir. Eğitim hayatları boyunca farklı eğitim kademelerinde vergi ile ilgili dersleri almaları gerekmektedir.

-Günümüz teknoloji çağı olduğundan dolayı vergi yazılım programları ve teknolojik araçlar kullanılarak öğrencilerin vergi bilinci pekiştirilmelidir.

-Yürürlükte olan vergi mevzuatı ne kadar sade ve anlaşılır olursa bireylerin anlaması ve uygulaması daha kolay hale gelebilir bu durum vergi konusunda bireylerin daha bilinçli ve uyumlu olmasını sağlamaktadır.

-Vergi konusunda uzman kişiler tarafından konferanslar düzenlenerek öğrencilere gerçek dünyada uygulanan vergi sistemi anlatılmalıdır.

-Devlet, en önemli gelir kaynağı olan vergileri sürekli hale getirebilmek için bireylere vergilerin nerelerde kullanıldığı hakkında bilgi vererek bireylerin vergiye karşı olumlu tutum geliştirmesini sağlamalıdır. Böylece ödediği vergilerin nerelerde kullanılacağını bilen bireyler vergiye karşı olumlu tutum ve davranış sergilerler.

-Bireylere vergi ödemenin sosyal bir sorumluluk olduğu bilincini aktarabilmek için reklam, kampanya, slogan vb. bilgilendirmelerin her yerde ve her alanda görülebilir olması gerekmektedir.

-Vergiler ödenmediğinde nelerin aksayacağı konusunda da afişler, sloganlar vb. reklam ürünleri özellikle genç bireylerin görebileceği her alanda olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağcakaya, S. ve Yıldırım, Y. (2015). Vergi bilinci ve vergi uygulamaları karşısında mükelleflerin davranışları: İstanbul İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 85-96.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2014). *Vergi hukuku ve Türk vergi sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıncı, A. ve Başol, O. (2015). Vergi algısı üzerine bir alan araştırması: Kırklareli ilinde yaşayan insanların vergi algısı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 170-179.
- Akkara, Ö. ve Gencel, U. (2016). Yükseköğretim öğrencilerinin vergiye yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 28-48.
- Aksoy, Ş. (1997). *Kamu maliyesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan, C.C. (2006). *Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlakı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Alkan, A. (2009). *Vergi bilinci ve vergi uygulamaları karşısında mükellef davranışlarının tespiti: Zonguldak ili örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Allingham, M. G. ve Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1 (3-4), 323-338.
- Alm, J., Beck, W. ve Mckee, M. (1990). Amazing grace: Tax amnesties and compliance. *National Tax Journal*, 43 (1), 23-25.
- Alm, J. (1991). A perspective on the experimental analysis of taxpayer reporting. *The Accounting Review*, 66 (3), 577-592.
- Alm, J., Jackson, B. ve McKee, M. (1992). Estimating the determinants of taxpayer compliance with experimental data. *National Tax Journal*, 45 (1), 107-114.

- Altuğ, F., Çak, M. Şeker, M. ve Bingöl, Ö. (2010), *Türkiye’de vergi bilinci: İstanbul araştırması*. İstanbul: İSMMMOMO Yayın No: 134.
- Andıç Özkanca, N. ve Erasa Akça, İ. (2019). Vergi isyanları: Türkiye ve dünyadan örnekler. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5 (9), 297-311.
- Andreoni, J., Erard, B. ve Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *The Journal of Economic Literature*, 36 (2), 818.
- Ay, H. (2014). *Kamu maliyesi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydemir, D. (2013). *Süleyman Demirel Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin vergi algısı ve tutumları üzerine bir anket çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayyıldız, Y. (2014). Vergi mükelleflerinin suç ve ceza algısı: Türkiye alan araştırması. *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar (Konuşma Metni)*, 51 (598), 19-43.
- Bağdigen, M. (2006). Vergi bilinci. *17. Vergi Haftası Sempozyumu: Ülkemizde Vergi Bilinci, Kayıtdışı Ekonomi ve Mükellef-İdare İlişkileri (Konuşma Metni)*, Zonguldak: Zonguldak Vergi Dairesi Başkanlığı.
- Bağdigen, M., ve Erdoğan, A. (2010). Vergi uygulamaları karşısında mükelleflerin tutum ve davranışlarının tespiti: Zonguldak ili örneği. *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar (Konuşma Metni)*, 47 (548), 95-111.
- Bahçe, A. B. ve Gümüş, Ö. (2017). Vergi planlaması temelinde kamu yararı: Kurumlar vergisi üzerine teorik bir yaklaşım. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24 (1), 2-5.
- Barlas, E. ve Güney, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin vergi bilinç düzeylerinin ve fatura duyarlılıklarının ölçülmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 177-197.
- Baş, T. (2015). *Anket nasıl hazırlanır? Nasıl uygulanır? Nasıl değerlendirilir?* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başdağ, G. C. (2017). *Vergi bilinci ve vergiye bakış açısı bağlamında gönüllü vergi uyumu: Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir araştırma*.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayraklı, H. H., Sağbaş, İ. ve Ural, L. (2004). Vergi kaçırma eğilimini etkileyen faktörlerin incelenmesi: Uşak ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 197-214.

Bayraklı, H. H., Saruç., N. T. ve Sağbaş, İ. (2004). Vergi kaçakçılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve vergi kaçakçılığını önleme yöntemleri. *19. Ulusal Maliye Sempozyumu*, Antalya.

Bayram, N. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye'de gönüllü vergi uyumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Birinci, E. (2010). *Tarım kesiminin vergilendirilmesi ve vergi bilinci: Tekirdağ ili merkez ilçe örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Bulu, J. (2018). *Vergi farkındalığı ve vergi bilincinin vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkisi: Gaziantep üniversitesi öğrencileri özelinde değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Buyrukoğlu, S. ve Erasa, İ. (2012). Vergi bilincinin oluşmasında mükellef haklarının yeri ve önemi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 375, 121-122.

Cansız, H. (2006). Vergi mükelleflerinin vergiyi algılama hakkındaki görüşleri: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 115-138.

Cechovsky, N. (2018). The importance of tax knowledge for tax compliance: A study on the tax literacy of vocational business students. *Trends in Vocational Education and Training Research*, 113-121.

Cyan, M. R., Koumpias, A. M. ve Martinez-Vazquez, J. (2016). The determinants of tax morale in Pakistan. *Journal of Asian Economics*, 110-140.

- Çakır, H. (2010). Çocuklarda vergi bilinci oluşturmaya yönelik internet sayfası tasarımı. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 18-34.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi karşısında mükelleflerin tutum ve davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213-228.
- Çelik, C. (2005). Vergi kaçakçılığı ile mücadelede alınması gereken önemli tedbirler. *Vergi Dünyası*, 284, 1-18.
- Çelik, K. (2013). Zonguldak ilinde ortaöğretim öğrencilerinin vergi algısı ve vergi algılamasını etkileyen faktörler. *Eğitim ve Vergi Dergisi*, 1 (1), 50-65.
- Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H. (2002). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin analizi: Bir alan çalışması. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21 (247), 122-139.
- Çetin, A. ve Ünsal, S. (2020). Özel yetenekli öğrenciyi anlamak: bir durum çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21 (1), 123-148.
- Çiçek, S., Çiçek, H.G. ve Şahin, E.A. (2019). vergiye uyum sürecinde davranışsal yaklaşım: mükellef davranışları ve tiyolojiyleri. *Sosyoekonomi Dergisi*, 27 (39), 48-61.
- Çiçek, U. ve Bitlisli, F. (2017). Vergi eğitiminin üniversite öğrencilerinin vergi bilinci ve farkındalığı üzerindeki etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10 (2), 261-278.
- Çiçek, U. ve Uğur, K. (2018). Türkiye'de vergi harcamalarının analizi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 8, 353-364.
- Çoban, H. Ve Sezgin, S. (2004). Vergi mükelleflerinin davranışları üzerinde ampirik bir inceleme: Denizli örneği. *Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Türkiye Sempozyumu, 777.
- Çubukçu, Z. ve Gültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Bilig*, 37, 155-174.

- Damayanti, T. W., Sutrisno, T., Subekti, I. ve Baridwan, Z. (2015). The role of taxpayer's perception of the government and society to improve tax compliance. *Accounting and Finance Research*, 4 (1), 180-187.
- Demir, İ. C. (1999). Mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları: Afyon ili anket çalışması. *Afyon Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 45-60.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi ahlakı ve belirleyenleri Ege Bölgesi örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, İ. C. ve Ciğerci, İ. (2016). Vergi bilincinin oluşmasında eğitimin rolü: İlköğretim öğrencileriyle ampirik bir çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23 (1), 127-143.
- Demir, M. (2009). Vergi kaçırmayı etkileyen faktörler. *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, 90, <http://e-akademi.org/makaleler/mdemir-3.htm> (Erişim tarihi: 16.12.2023).
- Demirtaş A. S. (2017). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergiye karşı davranışları etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Balkan ve Yakındoğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3,14-22.
- Devos, K. (2005). The attitudes of tertiary students on tax evasion and the penalties for tax evasion a pilot study and demographic analysis. *E-Journal of Tax Research*, 3 (2), 222-270.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2023). Afrika ülkelerinde vergi bilinci. <https://deik.org.tr/Afrika-ulkelerinde-vergi-bilinci>. (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Doğan, E. (2019). Vergi bilinci ve vergi algısı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*, 44, 170-179.
- Durmuş, M. A. ve Ay, M. (2022). Üniversite öğrencilerinin muhasebe ders algılarının vergi bilinç düzeyleri ile ilişkisi: Aksaray Üniversitesinde bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (42), 325-342.
- Dülgeroğlu, E. (1975). Vergilemenin psikolojik etkileri. *Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, 4, 224- 234.

- Edizdoğan, N. (2011). *Kamu maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2013). *Kamu maliyesi (5. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eker, C. (2006). *Türkiye’de vergi aflarının sosyal ve ekonomik etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engida, T.G. ve Baisa, G. A. (2014). Factors influancing taxpayers compliance with the tax system: An empirical study in Mekelle city, Ethiopia. *E-Journal of Tax Research*, 12 (2), 433-451.
- Erge, S. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakı: muhasebe ve vergi uygulamaları lise ve ön lisans öğrencileri üzerinde nitel bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmaları Dergisi*, 12, 232-244.
- Ertürk, M. (2021). *İlkokulda “Çocuklarda Vergi Bilinci Geliştirme Eğitimi” programı ve uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2002). Deterrence and morale in taxation: An empirical analysis. *CESifo Working Papers*, 760.
- Freudenberg, B. Chardon, T. Brimble, M. ve Belle Isle, M. (2017). Tax literacy in Australia: not knowing your deduztion from your offset. *Australian Tax Forum*, 31(2), 321-360.
- Furnham, A. (2005). Understanding the meaning of tax: young peoples knowledge of the principles of taxation. *The Journal of Socio-Economics*, 34, 703-710.
- Gelir İdaresi Başkanlığı GİB (2023). Vergi bilinci geliştirme eğitimleri. <https://gib.gov.tr/Vergi-Bilinci-Gelistirme-Egitimleri>. (Erişim Tarihi: 13.04.2023).
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). Vergi kültürü ve vergi politikaları etkileşimi: Türkiye değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 29-30.
- Grasmick, H.G. ve Bursik, R. J. Jr. (1990). Conscience, significant others and rational choice: Extending the deterrence modal. *Law & Society Review*, 24 (3), 837-861.

- Gülşen, M. A. (2021). OECD ülkelerinde vergi çekiciliği endeksi: Panel veri analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 117, 21-40.
- Güner, Ü. (2008). *Türkiye’de vergi bilincinin ve vergi ahlakının oluşmasında gelir idaresinin rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngüneş, S. N. (2022). Çocuklarda vergi algısına yönelik Kırıkkale ilköğretim öğrencileri üzerine bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30 (1), 93-112.
- Gür, E. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde vergi bilinci ve vergi ahlakı: Bingöl ili örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1-19.
- Güran, M. (2004). Vergilemede adalet ve gelir vergisi uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 243-265.
- Harrah, J. ve Friedman, M. (1990). Economic socialization in children in a midwestern american community. *Journal of Economic Psychology*, 1 (2), 55-70.
- Hastuti, R. (2014). Tax awareness and tax educations: A perception of poential taxpayers. *International Journal of Business Economic and Law*, 5 (1), 83-90.
- Hite, P. A. (1997). Identifying and mitigating taxpayer non-compliance. *Australian Tax Forum*, 13, 369-380.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) (2023). Avrupa ülkelerinde vergi. <https://ikv.org.tr/Avrupa-Ulkelerinde-Vergi>. (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
- İnceoğlu, M. (2010). *Tutum algı iletişim*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- İpek, S. ve Kaynar, İ. (2009). Demografik faktörlerin vergi uyumuna etkisi: Bir anket çalışmasının sonuçları. *Maliye Dergisi*, 157, 116-130.
- James, S. ve Alley, C. (2002). Tax compliance, self-assessment and tax administration. *Journal of Finance and Management in Public Services*, 2 (2), 27-40.
- Kadıoğlu, H. ve Özdemir, O. (2021). Lisans öğrencilerinin vergi bilincinin ölçülmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi maliye bölümü öğrencileri örneği. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-15.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

- Karaca, R. (2015). *Kütahya'da ortaokul öğrencilerinin vergi algısı: Bir anket çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karacan, C. İ. (2019). *Ön lisans öğrencilerinin vergiye bakışı ve vergi bilinç düzeyi: Sakarya ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaot, A. (2010). *İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergi bilinç düzeyi: İzmir ili Aliğa ilçesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karatoy, B. (2009). *Vergiye gönüllü uyumu sağlamaya hizmet edecek vergi uygulamaları ve politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasipillai, J., Aripin, N. ve Amran, N. A. (2003). The influence education on tax avoidance and tax evasion. *E-Journal of Tax Research*, 1 (2), 134-146.
- Kaya, S. (2018). *Yükseköğretim öğrencilerinde vergi bilinci ve vergi algısı üzerine bir araştırma: Ahi Evran Üniversitesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıral, E. (2018). Vergi ahlak ve vergi bilincini etkileyen faktörler: Çukurova Üniversitesi öğrencileri üzerine bir analiz. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 150-167.
- Kirchler, E. ve Praher, D. (1990). Australian children's economic socialization: Age differences. *Journal of Economic Psychology*. 11 (4), 483,494.
- Kitapçı, İ. (2013). *Vergi etiği-vergi psikolojisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kitapçı, İ. (2016). Bilişsel psikolojinin vergi uyumuna etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53 (611) , 57-69.
- Koban, E. ve Bulu, J. (2017). Yükseköğretim öğrencilerinin vergi farkındalığı ve vergiye gönüllü uyuma yönelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi: Gaziantep özelinde bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 118-139.

- Kumbaşlı, E. (2016). *Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde maliye bölümü eğitiminin rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Leiser, D., Guje, S. ve Daphna, L. (1990). Children's economic socialization: summarizing the cross-cultural comparison of ten countries. *Journal of Economic Psychology*. 11, 591-614.
- Lyck, L. (1990). Danish children's and their parents economic understanding, reasoning and attitudes. *Journal of Economic Psychology*. 11 (4), 583-590.
- Maraş, A. (2004). Devletin sunmuş olduğu hizmetlerin mükelleflerin vergi bilincine etkisi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 23 (284), 75-89.
- Mascagni, G., Marco, C. ve Chandu, D. (2017). *Effective corporate tax burden and firm size in south Africa: A firm-level analysis* (WIDER Working Paper 2017/162). Finland: United Nations University World Institute for Development Economics Research.
- Merima, A., Helge, O. ve Ingrid, H. (2014). To pay or not to pay? Citizens attitudes toward taxation in Kenya, Tanzania, Uganda, and South Africa. *World Development*, 64, 824-842.
- Muter, N. B., Sakıncı, S. ve Çelebi, K. (1993). Mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışları araştırması Manisa ili vergi mükellefleri üzerine bir anket çalışması. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Yayınları.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu maliyesi teorisi*. (10. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Nichita, A., Batrancea, L., Pop, C. M., Batrancea, I. Morar, I. D., Masca, E., Rouxcesar, A.M., Forte, D., Formigoni H. ve Silva, A. A. (2019). We learn not for school but for life: Empirical evidence of the impact of tax literacy on tax compliance. *Eastern European Economics*, 57 (5), 397-429.
- Nurlis Islamiah, K. (2015). The effect of taxpayer awareness, knowledge, tax penalties and tax authorities services on the tax compliance: (Survey on the individual taxpayer at Jabodetabek & Bandung). *Research Journal of Finance and Accounting*, 6 (2), 104-111.

- Oğuz, A. (2019), *Mükellef hizmetleri birimi*. Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı.
- Organ, İ. ve Yegen, B. (2013). Vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının rolü: Adana örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (4), 241-271.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2019). <https://oecd.org/Afrika-Ulkelerinde-Vergi-Bilinci-2019>. (Erişim Tarihi: 08.04.2023).
- Orviska, M. ve Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and lax a biding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19 (1), 83-102.
- Öğdüm, P. (2019). Türkiye vergi mükelleflerinin eğitim düzeyi ile vergi bilinci ilişkisi: Aydın ili örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 154-180.
- Öğdüm, P. ve Arslaner, H. (2021). Türkiye’de vergi mükelleflerinin eğitim düzeyi ile vergi bilinci ilişkisi: Aydın ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39 (1), 154-180.
- Ömür, Ö. ve Gerçek, A. (2017). Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerde servet vergilerinin karşılaştırılması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 197-216.
- Ömür, T., ve Bellikli, M. (2019). Eğitim düzeyi ile vergi gelirleri ilişkisi: İlkokul ve ortaokul öğrencileriyle ampirik bir çalışma. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2 (1), 9-24.
- Ömürbek, N., Çiçek, H. H. ve Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme: Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*, 153, 102-122.
- Önder, İ. (2001). Kayıt dışı ekonomi ve vergileme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 241-254.
- Öner, E. (2015). *Kamu maliyesi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özcan, F. (2020). *Ortaöğretimde muhasebe ve finansman eğitiminin vergi bilinci üzerindeki etkisi: Gebze örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özcan, G. ve Bucak, H. (2021). Seçilmiş ülkelerde ücretleri vergilendirilmesinin vergi adaleti açısından Türkiye ile karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 61-82.
- Özdemir K. H. (2021). Lisans öğrencilerinin vergi bilincinin ölçülmesi: Karadeniz teknik üniversitesi maliye bölümü öğrencileri örneği. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-15.
- Özdemir, A. R. ve Ayvalı, H. (2007). Vergi bilincine sahip bireylerin fiş veya fatura alma duyarlılığını etkileyen faktörler. *Maliye Dergisi*, 153, 51-71.
- Palil, M. R., Akır, M. R. ve Ahmad, W. F. B. A. (2013). The perception of tax payers on tax knowledge and tax education with level of tax compliance: A study the influences of religiosity. *ASEAN Journal of Economics, Management and Accounting*, 1 (1), 118-129.
- Pham, A. Genest Gregoire, A., Godbout, L. ve Guay, J-H. (2020). Tax literacy: A Canadian perspective. *Canadian Tax Journal/Revue*, 68 (4), 988-1006.
- Reckers, P. M. J., Sanders, D. L. ve Roark, S. J. (1994). The influence of ethlcal attiudes on taxpayer compljance. *National Tax Journal*, 47 (4), 825-836.
- Roland L., C. (1990). A cross-national comprasion of Algerian and French children's economic socialization. *Journal of Economic Psychology*, 11 (4), 567-581.
- Sağbaşı, İ. (2006). *Vergi teorisi*. Ankara: Ece Matbaası.
- Sağbaşı, İ. ve Başoğlu, A. (2005). İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergileri algılaması: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 123-144.
- Sağlam, M. (2013). Vergi algısı ve vergi bilinci üzerine bir araştırma: İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinde vergi algısı ve bilinci. *Sosyoekonomi Dergisi*, 19 (19), 315-334.
- Sandalcı, U. (2015). *Vergi ahlakını belirleyen fakörlerin analizine yönelik bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sarı, B. (2016). *Türkiye'de tarım kesiminde vergi uyumu ve tarım kesiminin vergilendirilmesi: Malatya merkez ilçe örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saruç, N. T. (2005). *Vergi Uyumlu: Teori ve Uygulama*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Scholz, J. T. ve Lubell, M. (1998). Trust an taxpaying: Testing the heuristic approach to collective action. *American Journal of Political Science*, 42 (2), 398-417.
- Schmölders, G. (1951-1952). Finanzpsychologie. *Finanz Archiv*, 13, 1-37.
- Schwartz, R. D. ve Orleans, S. (1967). On legal sanctions. *University of Chicago Law Review*, 34 (2), Article 3. <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol34/iss2/3>.
- Scott, W. J. ve Grasmick, H. G. (1982). The deterrent effects of perceived severity of punishment. *Social Forces*, 6 (2), 471-490.
- Shivam Dube, V. ve Asthana, P. K. (2022). Determining the factors influencing the tax literacy: An empirical evidence from the residents of uttar pradesh. *Indian Journal of Accounting*, 54 (1), 73-88.
- Song, H. A. ve Yarbrough, T. E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public Administration Review*, 38, 442-452.
- Şahin, A. (2010). *Yüksek öğrenim öğrencilerinin vergiyi algılaması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2023). *Vergi teorisi ve politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Şenyüz, D. (1995). *Vergilemede yükümlü psikolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tabakan, G. ve Avcı, O. (2018). Vergi bilinci ve vergi tutumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Aksaray Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir analiz. *Mali Çözüm Dergisi*, 28 (149), 29-59.
- Taşkın, Y. (2010). Vergi psikolojisi ve vergiye karşı mükellef tepkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim II. kademe öğrencilerinde vergi bilincinin tespiti: Ampirik bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 158, 496-512.

- Taytak, M. (2016). Vergi kültürünü belirleyeb faktörler ve mükelleflerin demografik özelliklerinin vergi kültürü üzerindeki etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (7), 1933-1957.
- Topsakal, M. ve Gümüş E. (2023). Vergi ahlakı ve vergi bilincinin kuşaklar teorisi bağlamında analizi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 70, 105-126.
- Torgler, B. (2004). *Tax morale, trust and corruption: empirical evidence from transition countries* (CREMA Working Paper, No. 2004-05). Zürich: CREMA - Center for Research in Economics, Management and the Arts.
- Torgler, B. ve Murphy, K. (2004). Tax morale in Australia: What shapes it and has it changed over time. *Journal of Australian Taxation*, 7 (2), 298-335.
- Torgler, B. ve Schaltegger, C. A. (2005). *Tax morale and fiscal policy*. (CREMA Working Paper, No. 2005-30). Zürich: CREMA - Center for Research in Economics, Management and the Arts.
- Tuay, E., ve Güvenç, İ. (2007). *Türkiye'de mükelleflerin vergiye bakışı*. Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/15780170/turkiyede-mukelleflerin-vergiye-baks-gelir-idaresi-baskanlg> (Erişim tarihi: 24.09.2023).
- Tuncer, İ. (2002). Teknolojik bilginin yayılma süreci ve gelişmekte olan ülkeler: Türkiye için bir uygulama (1950-200). *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 1-25.
- Tunçer, M. (2002). Hükümet- birey ilişkilerinin vergi uyumuna etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57 (3), 110-115.
- Tunçer, M. (2005). Vergi yardımcılarının vergi uyumuna etkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteler Dergisi*, 1(7), 129-219.
- Upa, V. A., Suparta, N. K. G. S. ve Karundeng, F. E. F. (2021). The effect of tax literacy and social environment on tax awareness in high school students. *Review Of Behavioral Aspect Studies İn Organizations And Society*, 3 (1), 21-34.
- Uyanık, A. (2019). Vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerine etkilerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 177, 354-386.

- Varcan, N. (1991). Kalkınma ve vergi haftası. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 305-310.
- Wenzel, M. (2005). Misperceptions of social norms about tax compliance: From theory to intervention. *Journal of Economics Psychology*, 26 (6), 862-883.
- Wikipedia (2023). Vergi denetimleri. <https://www.wikipedia.org/vergi-denetimi>. (Erişim Tarihi: 01.04.2023).
- World Values Survey (2008). Dünya değerler anketi <https://www.worldvaluessurvey.org/Dunya-Değerler-Anketi>. (Erişim Tarihi:05.04.2022).
- Wosinski, M. ve Pietras, M. (1990). Economic socialization of polish children in different macro-economic conditions. *Journal of Economic Psychology*, 11, 515-528.
- Xin, M. K. H. (2015). Factors affecting individual taxpayers compliance in Malaysian tax filinf system. *The International Journal of Business & Management*, 9, 339-345.
- Yanık, A. ve Doğan, E. (2022). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kosbed Dergisi*, 5-20.
- Yardımcıoğlu, M., Akpınar, Y. ve Günay, Y. (2014). Vergi okuryazarlığı ve vergisel farkındalık: Kahramanmaraş araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 95-122.
- Yavuz, H., Ayas, I. ve Kılıçaslan, H. (2019). *Vergi uyumu*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Yenigün, Y. (2012). *Vergi bilinci ve vergi uygulamaları karşısında mükelleflerin davranışları: İstanbul Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilyurt, Ş. (2015). Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Maliye ve ilahiyat bölümü öğrencileri örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (32), 36-56.
- Yıldız, F., Sağdıç, E. N., Gümüş, Ö. ve Gözen, S. (2023). *Kamu harcamaları algısı: Teori ve uygulama*. Gaziantep: Özgür Yayınları.

- Yıldız, G. ve Bakır, Z. (2019). Lise öğrencilerine yönelik vergi bilinci: Eskişehir Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 294-307.
- Yılmaz, G. A. (2004). Kayıt dışı ekonomi: Ulusal ve küresel boyutları ve dinamiklerinin analizi. *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, BELEK-ANTALYA, ss. 16-56.
- Yılmaz, M. (2018). Vergi cennetleri ve ülke uygulamaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (4), 199-200.
- Yılmaz, Y. (2020). Çin'in gelişen ekonomisi ve vergi sistemi. *Vergi Raporu*, 246, 38-55.
- Yoruldu, M. (2020). Maliye önlisans öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergi bilincinin ölçülmesi: Kula Meslek Yüksekokulu Örneği. *Vergi Dünyası*, 468, 76-89.
- Yurdakul, A. (2013). *Vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi: Bursa ili örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurdadoğ, V., Gökbunar, R. ve Tunçay, B. (2016). Vergi uyumunu belirleyen faktörlere genel bir bakış. *Yönetim ve Ekonomi*, 23 (3), 807-810.
- Zabukovec, V. ve Polic, M. (1990). Yugoslavian children in an situation of rapid economic chances. *Journal of Economic Psycholog.* 11, 526-540.
- Zorlu, A. (2012). Vergi bilinci ve eğitimi üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37 (164), 33.

http-1 :

<https://www.selcukyucel.com/tr/category/vergi-yazilari> (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

http-2 :

<https://vergibilir.com.tr/Okulda-Vergi-Egitimi> (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

http-3 :

<http://www.alomaliye.com/vergi-haftasi/2022> (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

http-4 :

<https://vergibilinci.gov.tr/Okulda-Egitim> (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

http-5 :

[http://www.gib.gov.tr/faaliyet raporları/2016/2017/2019/2020/2021/2022](http://www.gib.gov.tr/faaliyet_raporlari/2016/2017/2019/2020/2021/2022) (Erişim Tarihi: 19.04.2023).

